

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

**ΑΓΓΕΙΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΑΠΟ ΙΕΡΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ
ΤΩΝ ΥΨΙΛΑΙΜΩΝ ΠΡΟΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΤΡΙΑ**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

**ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΠΑΛΑΙΟΘΟΔΩΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΣΤΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

**Βόλος
Χειμερινό εξάμηνο
Ακαδημαϊκό Έτος 2010 - 2011**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

**ΑΓΓΕΙΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΑΠΟ ΙΕΡΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΗΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΨΙΛΑΙΜΩΝ ΠΡΟΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΡΕΤΡΙΑ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΠΑΛΑΙΟΘΟΔΩΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΤΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

**Βόλος
Χειμερινό εξάμηνο
Ακαδημαϊκό Έτος 2010 - 2011**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	σελ. 2
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 3-4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 5
1. ΙΕΡΑ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ: ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΟΙ	σελ. 6-47
1.1. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	σελ. 6-14
1.2. ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΩΝ	σελ. 14-19
1.3. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 19-34
1.4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ. Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ <i>ΑΡΚΤΕΙΑΣ</i>	σελ. 34-47
2. ΙΕΡΟ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ (;) ΕΡΕΤΡΙΑΣ: ΥΨΙΛΑΙΜΕΣ ΠΡΟΧΟΙ	σελ. 48-61
2.1. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	σελ. 48-49
2.2. ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ	σελ. 49-52
2.3. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 52-58
2.4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ (;) ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΧΩΡΟ ΘΥΣΙΩΝ	σελ. 58-61
3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ. 62-69
4. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ	σελ. 70-126
4.1. ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΟΙ	σελ. 70-102
4.1.1. ΒΡΑΥΡΩΝΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ	σελ. 70-72
4.1.2. ΒΡΑΥΡΩΝΑ	σελ. 72-75
4.1.3. ΜΟΥΝΙΧΙΑ	σελ. 75-98
4.1.4. ΑΓΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ	σελ. 98-100
4.1.5. ΙΕΡΟ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΗΣ	σελ. 100-102
4.2. ΥΨΙΛΑΙΜΕΣ ΠΡΟΧΟΙ	σελ. 102-126
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	σελ. 127
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 128-132
ΕΙΚΟΝΕΣ	σελ. 133-162
ΚΑΤΟΨΕΙΣ	σελ. 163-172

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία με τίτλο «Αγγεία ειδικής χρήσης από ιερά της Αρτέμιδος. Η περίπτωση των κρατηρίσκων από την Αττική και των υψίλαιμων πρόχων από την Ερέτρια» δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη σημαντική συμβολή των καθηγητών μου, αρχικά του κ. Μαζαράκη Αιμιάν Αλέξανδρου για τις πολύτιμες συμβουλές του και την καθοδήγησή του, καθώς και του κ. Παλαιοθόδωρου Δημήτριου, για τις παρατηρήσεις του και τις επισημάνσεις του, τους οποίους ευχαριστώ θερμά για τούτη τη συνεργασία.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Δρ. Ζάννη Άγγελο για την πολύτιμη βοήθεια και συμπαράστασή του, καθώς και τον Δρ. Ράδη Πέτρο για τις πολύωρες συζητήσεις και συμβουλές του. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ονομαστικά τους συναδέρφους και φίλους μου Τιμοθέου Γιαννάκη και Αντωνίου Έφη για τη βοήθειά τους. Τέλος, ευχαριστώ τους φίλους μου και φυσικά την οικογένειά μου για την υπομονή, τη στήριξη και τη συμπαράστασή τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο «Αγγεία ειδικής χρήσης από ιερά της Αρτέμιδος. Η περίπτωση των κρατηρίσκων από την Αττική και των υψίλαιμων πρόχων από την Ερέτρια» εκπονήθηκε υπό την εποπτεία των καθηγητών μου κυρίου Μαζαράκη Αιινάν Αλέξανδρου και κυρίου Παλαιοθόδωρου Δημήτρη. Η άντληση πληροφοριών πραγματοποιήθηκε έμμεσα διαμέσου της ανάγνωσης βιβλίων και άρθρων που εκπονήθηκαν από αρχαιολόγους με παραπλήσια ενδιαφέροντα και όχι μέσω προσωπικής έρευνας με το πρωτογενές υλικό.

Η επιλογή του θέματος σχετίζεται με τα ενδιαφέροντα μου που αφορούν τόσο την κεραμική μέσα από μια ερμηνευτική οπτική, όσο και ζητήματα που σχετίζονται με τον ευρύτερο κόσμο των αρχαίων γυναικών. Αρχικά, είχε αποφασιστεί η μελέτη μόνο των κρατηρίσκων, αγγείων που απαντώνται στην Αττική σε ιερά της Αρτέμιδος. Η μοναδικότητα του σχήματος τους και η αποκλειστική σχεδόν εύρεσή τους σε συγκεκριμένους ιερούς χώρους θύμιζε την περίπτωση των κέρνων και των λουτροφόρων, λατρευτικά αγγεία που συνδέονται με συγκεκριμένες τελετουργίες και συγκεκριμένες θεότητες της Αττικής. Η μελέτη, όμως, των κρατηρίσκων αποτέλεσε αντικείμενο αρκετών μελετητών, με αποτέλεσμα μια βιβλιογραφική προσέγγιση του αντικείμενου να μην μπορεί ενδεχομένως να δώσει νέα στοιχεία. Με γνώμονα, αφενός την κοινή λατρεία της Αρτέμιδος και αφετέρου ένα παρόμοιο εικονογραφικό θέμα (απεικόνιση λατρευτικής σκηνής με πρωταγωνιστές αποκλειστικά μορφές γυναικείου φύλου), αποφασίστηκε μια συνδυαστική μελέτη αγγείων ειδικής χρήσης. Σκοπός της παρούσης μελέτης είναι να συνάγει συμπεράσματα για το ρόλο και τη χρήση των αγγείων αυτών και να τα συσχετίσει, αν είναι δυνατόν, με συγκεκριμένες τελετουργίες. Επιπλέον, η μελέτη δύο διαφορετικών σχημάτων, που συνδέονται με διαφορετικές λατρευτικές ανάγκες σε διαφορετικούς γεωγραφικά ιερούς χώρους κάτω, όμως, από τη σκιά της ίδιας θεότητας, ίσως προσφέρει απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με την παραγωγή και των λατρευτικών αγγείων. Στην περίπτωση, βέβαια, των υψίλαιμων πρόχων, σαφείς ενδείξεις για τη θεότητα δεν υπάρχουν, ενώ οι πληροφορίες μας για τα αγγεία περιορίζεται κυρίως στη μελέτη της S. Huber.

Για να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα είναι αναγκαία η πολύπλευρη προσέγγιση των αγγείων, τόσο ως προς την τυπολογία και την ανάλυση της εικονογραφίας τους, όσο και προς τα ανασκαφικά συμφραζόμενά τους. Κρίνεται

βέβαια αναγκαίο να γίνει αναφορά στη λατρεία της Αρτέμιδος και στις τελετές που λάμβαναν χώρα στο εκάστοτε ιερό.

Πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι από την παρούσα εργασία εξαιρέθηκαν οι τρεις ερυθρόμορφοι κρατήρες/κρατηρίσκοι που προέρχονται από ιδιωτική συλλογή. Χρησιμοποιώ και τους δύο όρους (κρατήρες/κρατηρίσκοι), καθώς οι μελετητές δεν έχουν καταλήξει σε ποιούς από τους δύο τύπους ανήκουν αυτά τα παραδείγματα. Παρουσιάζουν αρκετές διαφορές με τους κρατηρίσκους, με πιο σημαντική αυτή της στιλιστικής τεχνοτροπίας. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέγεθός τους, η διαφορά ως προς την εικονογραφία τους, η οποία ξεφεύγει από τα στενά και συντηρητικά πλαίσια των κρατηρίσκων, αλλά και η άγνωστη προέλευσή τους, επιβάλλουν τη χωριστή μελέτη τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ανασκαφές μεγάλων ιερών από την ηπειρωτική και τη νησιωτική Ελλάδα έφεραν στο φως πλήθος αντικειμένων, πολύτιμων και μη, επείσακτων ή ντόπιων, τα οποία από νωρίς προκάλεσαν το θαυμασμό και το ενδιαφέρον των μελετητών. Ο πλούτος των ευρημάτων οδήγησε αρκετούς αρχαιολόγους να ασχοληθούν με το ζήτημα των αναθημάτων, ανάμεσά τους και ο Rouse W.H.D., ο οποίος το 1902 δημοσίευσε μια μονογραφία με τίτλο «Greek votive offerings. An essay in the history of Greek religion».

Η μελέτη των αναθημάτων και η ερμηνευτική προσέγγισή τους σε αρκετές περιπτώσεις πρόσφερε πληροφορίες αναφορικά με τις λατρείες, τους αναθέτες, τη διάδοση του εκάστοτε ιερού, αλλά και την ταύτιση του ιερού με τη λατρευόμενη θεότητα. Ωστόσο, μέσα από τις μελέτες αυτές προβληματισμοί ήρθαν στην επιφάνεια και ερωτήματα αναδύθηκαν, ως προς τη αναγνώριση των αναθημάτων και των ιδανικών που μπορεί να αντιπροσωπεύουν¹.

Οι μελέτες των κινητών ευρημάτων από τα ιερά οδήγησαν στην ταύτιση ορισμένων από αυτά με λατρευτικά σκεύη που εξυπηρετούσαν τελετουργικές ανάγκες. Ωστόσο, μερικές φορές ο διαχωρισμός αναθήματος και λατρευτικού σκεύους δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί, κυρίως στην περίπτωση των αγγείων και πιο συγκεκριμένα, αυτών που δεν συγκαταλέγονται στα άβαφα χρηστικά σκεύη.

Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν οι κρατηρίσκοι και οι υψίλαιμες πρόχοι, η κατηγοριοποίηση των οποίων είναι αμφιλεγόμενη. Η μεγάλη διάδοση της λατρείας της Αρτέμιδος σε όλη την Ελλάδα, οι πολλές τοπικές τελετές και εορτές προς τιμή της, καθώς και ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της προκαλούν ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον για μια τέτοια μελέτη.

---

¹ Brulotte, 1994, 6-14.

1. ΙΕΡΑ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ: ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΟΙ

1.1 ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Οι κρατηρίσκοι για πρώτη φορά αναγνωρίστηκαν στο ιερό της Βραυρώνας. Το ιερό, όμως, αυτό δεν έχει την αποκλειστική χρήση των συγκεκριμένων αγγείων, καθώς έχουν βρεθεί και σε άλλα αττικά ιερά που συνδέονται με τη λατρεία της θεάς Αρτέμιδος². Συγκεκριμένα, κρατηρίσκοι έχουν εντοπισθεί στα παρακάτω ιερά:

Ιερό της Αρτέμιδος Βραυρωνίας (Κάτοψη 1)

Η αγροτική τοποθεσία που ιδρύθηκε το ιερό της Βραυρώνας σχετίζεται άμεσα με τον χαρακτήρα της λατρευόμενης θεότητας. Βρίσκεται σε μια μικρή κοιλάδα που διασχίζεται από τον ποταμό Εράσινο, πλησίον του όρμου της Βραυρώνας και πλαισιώνεται από παράλληλες λοφοσειρές³.

Ενδείξεις πρωιμότερης λατρευτικής χρήσης της περιοχής θα ήταν δυνατόν να αναζητηθούν στον προϊστορικό οικισμό της Βραυρώνας και των άλλων γειτονικών οικισμών. Το ιερό φαίνεται να βρίσκεται σε χρήση ήδη από το τέλος της γεωμετρικής περιόδου, με λατρευόμενη θεότητα αυτή του τοκετού και της καρποφορίας⁴. Ενδείξεις πρώιμης λατρευτικής δραστηριότητας ανιχνεύονται στο ιερό σπήλαιο που βρίσκεται στους πρόποδες του λόφου. Εκεί πιθανότατα λατρευόταν η Ιφιγένεια, κόρη του Θησέα, μυθικού βασιλιά και ήρωα της Αττικής, και της γυναίκας του Ελένης, σύμφωνα με έναν τοπικό μύθο ή, σύμφωνα με άλλο μύθο όχι αττικό, κόρη του μυκηναίου άρχοντα Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας. Πρωτού η Άρτεμις καταλάβει το ιερό και εγκαθιδρύσει τη λατρεία της, το κεντρικό μέρος του ιερού φαίνεται να αποτελούσε η πηγή και η σπηλιά, στην οποία πιστευόταν ότι είχε θαφτεί η Ιφιγένεια, που είχε ηρωοποιηθεί και αργότερα συνδέθηκε με την Αρτέμιδα⁵. Μαρτυρίες για τη λατρεία της Ιφιγένειας στη Βραυρώνα μας προσφέρει η αρχαία γραμματεία⁶. Ο Ευρυπίδης στο έργο του *Ιφιγένεια εν Ταύροις* μας πληροφορεί ότι η Ιφιγένεια θα γινόταν ιέρεια της Αρτέμιδος στη Βραυρώνα, όπου και θα θαβόταν μετά

² Kahil, 1977, 87.

³ Κοντής, 1967, 164-165.

⁴ Κοντά στο ναό έχει ανασκαφτεί βόθρος, ο οποίος περιείχε ευρήματα χρονολογούμενα στο β' τέταρτο του 8^{ου} αι. π.Χ. Φαίνεται ότι από τα μέσα του 8^{ου} αι. π.Χ. αρχίζουν οι οργανωμένες λατρείες, βλ. Kahil, 1979, 76.

⁵ Αντωνίου, 1990, 146-147, Παπαδημητρίου, 1958, 20-22, του ίδιου 1961, 75-77. Επίσης, Lloyd-Jones, 1983, 95-96 και Montepaone, 2002, 66-67. Ακόμη, Themelis, 2002, 109.

⁶ Ευρυπίδης, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, στ. 1462-1467. Επίσης, Σχολ. Αριστοφάνη, *Λυσιστράτη*, στ. 465a-b.

το θάνατό της και θα λατρευόταν από τις γυναίκες τους κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης⁷.

Στον ιερό χώρο της Βραυρώνας έχουν εντοπισθεί και ταυτιστεί εκτός από το ναό της Αρτέμιδος, το «μικρό ιερό», ή το «Ηρώο» της Ιφιγένειας⁸ και η «ιερή οικία», καθώς, επίσης, η λίθινη γέφυρα⁹ και η Στοά των άρκτων ή ο Παρθενών. Σε επιγραφή – ψήφισμα του 3^{ου} αι. π.Χ. αναφέρονται και άλλα κτίσματα, τα οποία, όμως, δεν έχουν εντοπιστεί. Αυτά τα κτίσματα είναι ο «νεώς», ο «Παρθενών», οι «οίκοι», το «αμφιπολείο» και τα «υπερώα τα επί του αμφιπολείου», το «γυμνάσιον», η «παλαίστρα»¹⁰ και οι «στάβλοι»¹¹.

Παράλληλα με τη λατρεία της Αρτέμιδος, στη Βραυρώνα ήταν γνωστή και η λατρεία του Διονύσου. Σε σχόλιο του Αριστοφάνη αναφέρεται ότι στη Βραυρώνα τελούνταν τα *Διονύσια*¹². Εντούτοις, δεν έχει εντοπισθεί κάποιο κτίριο που θα μπορούσε να ταυτιστεί με το ναό του θεού. Με τη λατρεία της Ιφιγένειας συνδέονται η «ιερή οικία», καθώς και οι τάφοι που άνηκαν στις ιέρειες της θεάς¹³.

Ο ναός καταστρέφεται το 480 π.Χ. από τους Πέρσες για να οικοδομηθεί ξανά στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. όταν πραγματοποιήθηκε και η ανοικοδόμηση της μεγάλης στοάς, ένα από τα σημαντικότερα κτίσματα του ιερού. Χτισμένη στο μπροστινό από το ναό λατρευτικό χώρο βρισκόταν σε άμεση λειτουργική σχέση προς το ιερό. Αποτελούσε το πιο επιβλητικό και κυρίαρχο κτίριο του ιερού. Η στοά σχήματος Π, διαστάσεων 75X55μ. αφιερωμένη στην κλειδούχο της θεάς, έφερε έντεκα δωμάτια, τα οποία ενδεχομένως χρησίμευαν όχι μόνο ως εστιατόριο, αλλά και για τη διαμονή ίσως των άρκτων ή άλλων παιδιών που αφιερώνονταν στη θεά¹⁴.

Εξέχουσας σημασίας ανάμεσα στα άλλα κτίρια ήταν και το «Ηρώο» της Ιφιγένειας, το οποίο είχε ανεγερθεί μπροστά από την είσοδο της σπηλιάς, η οροφή

⁷Ευρυπίδης, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, στ. 1462- 1467: «σὲ δ' ἄμφι σεμνάς, Ἰφιγένεια, κλίμακας Βραυρωνίας δεῖ τῆδε κληδουχεῖν θεᾶ:οὗ καὶ τεθάνη καθανούσα, καὶ πέπλων ἄγαλμά σοι θήσουσιν εὐπήνους ὕφας, ἃς ἂν γυναῖκες ἐν τόκοις ψυχορραγεῖς λίπωσ' ἐν οἴκοις. τάσδε δ' ἐκπέμπειν χθονὸς».

⁸Ο τάφος ονομάζεται «κενήριον», στο Αντωνίου, 1990, 145. Για το «Ηρώο» της Ιφιγένειας βλ. Themelis, 2002, 108.

⁹Αναλυτικά για τη γέφυρα βλ. Themelis, 2002, 108.

¹⁰Αναλυτικότερα για τη Στοά της Βραυρώνας βλ. Κοντής, 1967, 171-174 και Αντωνίου, 1990, 155-171.

¹¹Αναλυτικά για το ψήφισμα βλ. Themelis, 2002, 112-116.

¹²Σχολιαστής Αριστοφάνη, *Εἰς τὴν Εἰρήνην*, στ. 839: «Βραυρῶνα πόρνη ἐστίν. Ἐν Βραυρῶνι δὲ δῆμος τῆς Ἀττικῆς πολλαὶ πόρναί. ἐκεῖ δὲ καὶ τὰ Διονύσια ἦγετο, καὶ μεθύοντες πολλὰς πόρνας ἤρπαζον», βλ. Bekkerus Im., 1828, *Aristophanis Comædiæ cum scholiis*, τομ. II, 216.

¹³Αναλυτικότερα για την αρχιτεκτονική του ιερού βλ. Αντωνίου, 1990, 146-171.

¹⁴Αντωνίου, 1990, 155-168, Κοντής, 1967, 171-180, 203, Παπαδημητρίου, 1961, 21- 30. Επίσης, Themelis, 2002, 104-105.

της οποίας είχε καταρρεύσει. Είχε τη μορφή ενός ναΐσκου. Με βάση τα ευρήματα χρονολογείται στην αρχαϊκή εποχή¹⁵.

Η λατρεία της Αρτέμιδος στο ιερό της Βραυρώνας είναι εξέχουσας σημασίας για την πόλη των Αθηνών. Η τελευταία βρισκόταν σε άμεση σχέση με το ιερό και είχε τον έλεγχο του. Τα ανασκαφικά ευρήματα μαρτυρούν μια άνθιση του ιερού στα τέλη του 6^{ου} - αρχές 5^{ου} αι. π.Χ. που οφείλεται μάλλον στον ίδιο τον Πεισίστρατο, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την κατασκευή του ναού¹⁶, στους υιούς του, αλλά και στον Μιλτιάδη και τον Κίμωνα, που κατάγονταν από την περιοχή αυτή¹⁷. Μια επιγραφή που βρέθηκε στο ιερό μας πληροφορεί ότι η μεγάλη στοά, καθώς και τα κυριότερα κτίσματα του ιερού είχαν κατασκευασθεί από την πόλη των Αθηνών¹⁸. Πιθανόν κατά τη διάρκεια των περσικών πολέμων ο ναός να είχε καταστραφεί¹⁹ και να οικοδομήθηκε εκ νέου μαζί με τη μεγάλη Στοά στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ.

Τα τελευταία ευρήματα από το ιερό χρονολογούνται στον 3^ο αι. π.Χ., γεγονός που ανάγει την καταστροφή και την εγκατάλειψή του σε αυτήν την εποχή. Πιθανότατα να καταστράφηκε από τον Αντίγονο Γονατά για πρώτη φορά κατά τον Χρεμωνίδιο πόλεμο (267-261π.Χ.), ενώ η ολική του καταστροφή ίσως προκλήθηκε από τον ποταμό Εράσινο, με την υπερχειλίση του και την καταστροφή της γέφυρας και του αναλήμματος ύστερα από δυνατή καταιγίδα²⁰.

Το ιερό της Βραυρώνας έφερε στο φως πλήθος αρχαιολογικών ευρημάτων, ανάμεσα στα οποία χάλκινα κάτοπτρα, πόρπες, χάλκινα κοσμήματα, πήλινα ειδώλια, πήλινα και λίθινα σφονδύλια και αγνύθες, τους γνωστούς καταλόγους με τα ενδύματα των γυναικών ως αφιερώματα στη θεά²¹, καθώς και αρκετή κεραμική, ανάμεσά της οι γνωστοί κρατηρίσκοι, άλλοι ακέραιοι και άλλοι σε θραύσματα, που βρέθηκαν διάσπαρτοι σε όλο το ιερό²². Η μεγαλύτερη, ωστόσο, συγκέντρωσή τους εντοπίστηκε στα περίχωρα, του ναού και την περιοχή του Ηρώου της Ιφιγένειας²³. Στην περιοχή

¹⁵ Themelis, 2002, 108.

¹⁶ Σε σημείωση στο *Λεξικόν* του Φώτιου αναφέρεται ότι: «Ἀθήνησιν οὕτως ἡ Ἄρτεμις ἐκαλεῖτο ἀπὸ Βραυρῶνος τόπου, ἐν ᾧ μάλιστα αὐτῆ ἐτιμᾶτο· ἐκλήθη δὲ ὁ χώρος ἀπὸ τινος ἥρωος οὕτω καλουμένου· καὶ ἦν τό ἱερόν πρὸς τῷ Ἐρασίῳ ποταμῷ κατασκευασθὲν ὑπὸ Πεισιστράτου», βλ. Peppas-Delmousou, 1988, 256.

¹⁷ Αντωνίου, 1990, 148.

¹⁸ Κοντής, 1967, 203.

¹⁹ Πωσανίας, III 16, 11 και VIII 46, 14.

²⁰ Αντωνίου, 1990, 169-171. Επίσης, Παπαδημητρίου, 1962, 28-29 και Κοντής, 1967, 204.

²¹ Κοντής, 1967, 160-162 και Dillon, 2002, 19-23. Επίσης, αναλυτικότερα για τους καταλόγους των ενδυμάτων βλ. Cleland, 2005.

²² Κοντής, 1967, 186-189 και Kahil 1977, 86.

²³ Kahil 1965, 20, της ίδιας 1977, 86. Επίσης, Παπαδημητρίου, 1962, 36, του ίδιου 1960, 119, του ίδιου, 1961, 75.

αυτή εξάλλου, όπου υπήρχε και η πηγή του ιερού, έχουν εντοπισθεί αποθέτες με αναθήματα, που δηλώνουν μια λατρευτική χρήση του χώρου από τον 8^ο έως τον 3^ο αι. π.Χ.²⁴.

Ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας (Κάτοψη 2)

Το ιερό βρισκόταν χτισμένο στη μικρή χερσόνησο του Πειραιά, στο λιμάνι της Μουνιχίας, στο σημείο όπου σήμερα βρίσκεται ο Ναυτικός Όμιλος Ελλάδος. Εξαιτίας της σημαντικής της θέσης, η χερσόνησος ήταν οχυρωμένη. Ιδρυτής του ιερού αναφέρεται ο Μούνιχος, που χαρακτηρίζεται ως βασιλιάς ή ήρωας της Αττικής. Η λατρεία του ανάγεται στον 4^ο αι. π.Χ., σε αντίθεση με τις φιλολογικές μαρτυρίες που έχουμε για χρήση του ιερού κατά τον 5^ο αι. π.Χ.²⁵. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, ωστόσο, μαρτυρούν μια πιο μακρόχρονη δραστηριότητα στο ιερό με αφετηρία τον 9^ο αι. π.Χ. Η ακμή του τοποθετείται στους ύστερους γεωμετρικούς χρόνους και στον 7^ο αι. π.Χ., ενώ μετά τα περσικά, τον 5^ο αι. π.Χ., το ιερό ακμάζει για δεύτερη φορά. Στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. ξεκινάει η περίοδος παρακμής του με κορύφωση τον 1^ο αι. π.Χ με την καταστροφή της περιοχής από τον Σύλλα²⁶.

Ο ναός της Αρτέμιδος Μουνιχίας πρέπει να υπήρχε ήδη από τους αρχαϊκούς χρόνους με τη μορφή ενός μικρού οικοδομήματος. Με τη φάση αυτή συνδέονται περίβολος ή αναλήμματα, ενώ από την κλασική εποχή υπάρχουν ενδείξεις για την ύπαρξη και άλλων κτιρίων, όπως του κυκλικού πύργου και του «Κτιρίου Β»²⁷. Στα μεταγενέστερα χρόνια οι καταστροφές και οι ανοικοδομήσεις των τειχών πιθανότατα να επηρέασαν και τη διαμόρφωση του ιερού χώρου²⁸. Ο Ξενοφώντας, μας πληροφορεί ότι η χωρητικότητα του ιερού, έφτανε τους εξήντα παραταγμένους οπλίτες²⁹.

Η κύρια λατρευόμενη θεότητα του ιερού ήταν η Άρτεμις Μουνιχία, ενώ δευτερεύουσα ήταν η λατρεία του ήρωος Μούνιχου. Από το 403 π.Χ. υπάρχουν ενδείξεις για την εγκαθίδρυση της λατρείας της Αρτέμιδος Φωσφόρου³⁰.

²⁴ Themelis, 2002, 109.

²⁵ Παλαιοκρασσά, 1991, 36-37.

²⁶ Παλαιοκρασσά, 1991, 90-91.

²⁷ Παλαιοκρασσά, 1991, 45-46.

²⁸ Αναλυτικά για το ιερό της Μουνιχίας Αρτέμιδος βλ. Παλαιοκρασσά, 1991, 42-50.

²⁹ Ξενοφώντας, *Ελληνικά* II, IV,11: «Οἱ δὲ ἀπὸ Φυλῆς [...] συνεσπειράθησαν ἐπὶ τὴν Μουνιχίαν. οἱ δ' ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὴν Ἰπποδάμειον ἀγορὰν ἐλθόντες πρῶτον μὲν συνετάξαντο, ὥστε ἐμπλήσαι τὴν ὁδὸν ἢ φέρει πρὸς τε τὸ ἱερόν τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Βενδίδειον· καὶ ἐγένοντο βάθος οὐκ ἔλαττον ἢ ἐπὶ πενήκοντα ἀσπίδων».

³⁰ Παλαιοκρασσά, 1991, 37-38.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα από το ιερό είναι πολυπληθέστατα και ποικίλα. Εκτός βεβαίως από τα αρχιτεκτονικά λείψανα, έχουν βρεθεί περισσότερα από 10.000 όστρακα αγγείων, πήλινα ειδώλια, γλυπτά, επιγραφές και διάφορα μικροαντικείμενα³¹.

Ανάμεσα στην κεραμική, συλλέχθηκαν και αρκετά όστρακα κρατηρίσκων. Δυστυχώς, μόνο ένα αγγείο σώθηκε ακέραιο. Η πλειονότητα των οστράκων βρέθηκε στο υψηλότερο σημείο της χερσονήσου, νότια από το κτίριο του Ναυτικού Ομίλου, δηλαδή στα νοτιοανατολικά του κυκλικού πύργου, στην τάφρο Α2 και στην προέκταση της τάφρου Α, (βλ. **κάτοψη 3**) ενώ μικρότερος αριθμός εντοπίστηκε στη νότια άκρη του πύργου και στην τάφρο Α1³².

Βραυρώνιο Ακροπόλεως (Κάτοψη 4)

Ο ναός της Αρτέμιδος στον βράχο της Ακροπόλεως εντοπίστηκε και ταυτίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από τον Friedrich Versaki και τον Gorham Philips Steven³³. Το ονομαζόμενο Βραυρώνιο έχει εντοπισθεί στη ΝΑ γωνία των Προπυλαίων. Λείψανα του ναού δεν έχουν απομείνει, ενώ η αρχιτεκτονική αναπαράσταση μπορεί να πραγματοποιηθεί μερικώς μέσω των λαξεύσεων του βράχου και της κατώτερης σειράς της τοιχοποιίας σε αυτήν την περιοχή της Ακροπόλεως³⁴. Πιθανότατα, ο ναός της Αρτέμιδος να χτίστηκε στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. από τον Πεισίστρατο. Παρόλο που η μελέτη του Βραυρωνίου είναι δύσκολη λόγω της τοποθεσίας του και δεν μπορεί να μας δώσει με βεβαιότητα την ύπαρξη παλιότερης λατρείας, εντούτοις μια κατασκευή σημαντική της αρχαϊκής εποχής θα μπορούσε να υποστηριχθεί.

Ύστερα από λεπτομερειακή μελέτη, ταυτίστηκαν τρεις φάσεις αρχιτεκτονικές του ναού. Κατά την πρώτη φάση στο ιερό υπήρχε ένας περίβολος στην ανατολική πλευρά του ναού, ενώ στα νότια σε επαφή με το ναό προστέθηκε μια Στοά³⁵. Κατά τη δεύτερη φάση, φαίνεται ότι αλλαγές πραγματοποιήθηκαν στη Νότια Στοά με το σχεδιασμό ενός πτερού στα ανατολικά ως ανακατασκευή της κιονοστοιχίας³⁶, το οποίο, όμως, κατά την τρίτη φάση φαίνεται να εγκαταλείπεται και να δημιουργείται

---

³¹ Παλαιοκρασσά, 1991, 18.

³² Παλαιοκρασσά, 1991, 74.

³³ Rhodes – Dobbins, 1979, 325.

³⁴ Rhodes – Dobbins, 1979, 325.

³⁵ Rhodes – Dobbins, 1979, 332-335.

³⁶ Rhodes – Dobbins, 1979, 335-337.

αντίστοιχα ένα μεγάλο πτερό στα ανατολικά του ναού³⁷. Στα βόρεια σώζονται και τα ίχνη των δύο εισόδων, με τη δεύτερη είσοδο να ανήκει στην τελευταία φάση του ναού και να αποτελείται από λαξευμένη κλίμακα πάνω στον βράχο³⁸.

Πολλοί μελετητές έχουν υπογραμμίσει το γεγονός ότι η πολιτική του Πεισίστρατου και των Πεισιστρατιδών, οι οποίοι χωρίς αμφιβολία υποστήριξαν τη λατρεία της Αρτέμιδος και την επέκταση του ιερού της Βραυρώνας, είχαν επιτρέψει πιθανώς και την εγκαθίδρυση μιας λατρείας της Αρτέμιδος πάνω στον βράχο της Ακροπόλεως στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. Το Βραυρώνιο φαίνεται να λειτουργούσε ως «παράρτημα» του ιερού της Βραυρώνας, όπως μαρτυρεί και η ονομασία του³⁹. Στο Βραυρώνιο, όπως μαρτυρούν οι πηγές, οι Αθηναίοι είχαν τοποθετήσει το ιερό ξόανο της Αρτέμιδος, αλλά και το μαρμάρινο άγαλμα που φιλοτέχνησε ο Πραξιτέλης⁴⁰.

Στο ιερό βρέθηκε ένα σύνολο θραυσμάτων από κρατηρίσκους που μοιάζουν με αυτούς από τη Βραυρώνα⁴¹. Μαζί με αυτά βρέθηκαν και κατάλογοι-επιγραφές με τα ενδύματα που πρόσφεραν ως αναθήματα οι πιστοί, οι οποίοι ήταν αντίγραφα των επιγραφών που υπήρχαν στην Βραυρώνα, αλλά και κάποια από τα αναθήματα που είχαν μεταφερθεί από το ιερό στον Βράχο της Ακροπόλεως για μεγαλύτερη ασφάλεια⁴².

Ιερό της Αρτέμιδος Αριστοβούλης (Κάτοψη 5)

Το ιερό της Αρτέμιδος Αριστοβούλης βρίσκεται στο σημερινό Θησείο της Αθήνας (βλ. **κάτοψη 6**). Κατασκευάστηκε από τον Θεμιστοκλή, κοντά στην οικία του στο Δήμο Μελίτης, αμέσως μετά τα μηδικά, προς τιμή της θεάς για το αίσιο πέρας του πολέμου⁴³. Ο ναός, κοντά στην αρχαία αγορά των Αθηνών, βρίσκεται στη συμβολή δύο αρχαίων οδών, η μια οδηγούσε από τη νότια αγορά στην Πειραιϊκή πύλη και η άλλη είχε την αρχή της δυτικώς του ναού και οδηγούσε στις *Δήμια Πύλαι*.

³⁷ Rhodes – Dobbins, 1979, 337-341.

³⁸ Rhodes – Dobbins, 1979, 340-341.

³⁹ Αντωνίου, 1990, 232.

⁴⁰ Calame, 2001, 49. Αναλυτικά για το κολοσσιαίο πραξιτέλειο άγαλμα βλ. Despinois G., 1997. «Neues zu einem alten Fund», *Archäologische Anzeiger*, 174-198.

⁴¹ Kahil, 1977, 88.

⁴² Αντωνίου, 1990, 234 και Calame, 2002, 56-57.

⁴³ Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι. Θεμιστοκλής* 22.

Η λατρεία της θεάς λάμβανε χώρα σε έναν μικρό ναό, ο οποίος πρέπει να χτίστηκε αμέσως μετά τα περσικά⁴⁴ κι ο οποίος καταστράφηκε και ξαναχτίστηκε γύρω στο 330 π.Χ. από τον Νεοπτόλεμο το γιό του Αντικλή από τη Μελίτη (SEG xxii, 116)⁴⁵. Οι ανασκαφές του 1958 έφεραν στο φως εκτός από τα κατάλοιπα του ναού, τον βωμό και τμήμα του περιβόλου του ιερού. Ο ναός παρέμεινε σε χρήση μέχρι το τέλος των κλασικών χρόνων⁴⁶.

Όστρακα που ανήκουν σε περίπου 15 έως 20 κρατηρίσκους βρέθηκαν σε διάφορα σημεία μέσα και έξω, κοντά στο ναό, με την πλειονότητα, όμως, να συγκεντρώνεται μπροστά από αυτόν, κοντά στο βωμό⁴⁷.

Ιερό Αρτέμιδος Ταυροπόλου στις Αλές Αραφηνίδες

Στην ανατολική ακτή της Αττικής, στη σημερινή Λούτσα και βορείως της Βραυρώνος, έχουν έρθει στο φως υπό την εποπτεία του αρχαιολόγου Πέτρου Θέμελη λείψανα ενός μικρού ιερού αφιερωμένου στην Αρτέμιδα⁴⁸. Εκτός από το ναό της θεάς, βρέθηκε ακόμη ένα ναϊκό οικοδόμημα νοτίως του προηγούμενου, καθώς και ένα κτιριακό συγκρότημα που ανοικοδομήθηκε σε τρεις φάσεις από τον 5^ο έως τον 2^ο π.Χ. αι.⁴⁹.

Η εύρεση και η ανασκαφή του αποθέτη έφερε στο φως ποικίλα ευρήματα, όπως ειδώλια, κοσμήματα, κεραμική γεωμετρικής εποχής⁵⁰, χρηστικά αγγεία, αλλά και πολλά όστρακα κρατηρίσκων παρόμοιων με αυτών από τη Βραυρώνα⁵¹.

Αγορά των Αθηνών

Αξιοσημείωτη είναι και η εύρεση τριών οστράκων στην αγορά των Αθηνών. Τα δύο θραύσματα εντοπίστηκαν στην περιοχή της Στοάς του Διός και το τρίτο σε βόθρο που περιείχε ευρήματα του 5^{ου} αι. π.Χ. Τα σύνολα μέσα στα οποία

⁴⁴ Η εύρεση των κρατηρίσκων οδήγησε τους Thresperiades και Vanderpool να υποθέσουν μια πρώτη χρήση του ιερού προς τιμή της Αρτέμιδος αμέσως μετά τα Περσικά, βλ. Thresperiades – Vanderpool, 1956, 29-30.

⁴⁵ Τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού χρονολογούνται σε αυτήν την εποχή Thresperiades – Vanderpool, 1965, 30.

⁴⁶ Thresperiades – Vanderpool, 1965, 26-30.

⁴⁷ Thresperiades – Vanderpool, 1965, 28. Επίσης, Παλιαοκρασά, 1991, 79.

⁴⁸ Παπαδημητρίου, 1958, 24-25.

⁴⁹ Ευστρατίου, 1991, 72-73. Επίσης, αναλυτικά για το ιερό της Ταυροπόλου Αρτέμιδος βλ. Καλογερόπουλου Κ., (υπό έκδοση). «Το ιερό της Αρτέμιδος Ταυροπόλου στις Αλές Αραφηνίδες», *Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία*.

⁵⁰ Ευστρατίου, 1991, 73.

⁵¹ Kahil, 1977, 88, 96.

περιέχονταν τα θραύσματα δεν σχετίζονται με κάποια θρησκευτική τελετή. Για το λόγο αυτό η προέλευσή τους δεν μπορεί να συνδεθεί με λατρεία της Αρτέμιδος στην Αγορά. Πιθανόν, σύμφωνα με την Kahil, να προέρχονται από το Βραυρόνιο της Ακροπόλεως, χωρίς όμως αυτό να μπορεί να επιβεβαιωθεί⁵².

Σπηλιά του Πανός στην Ελευσίνα

Στο δρόμο από την Αθήνα προς την Ελευσίνα βρίσκεται η σπηλιά του Πανός και των Νυμφών. Το σπήλαιο, σχετικά μικρό σε μέγεθος, χωρίζεται φυσικώς σε τρία άνισα διαμερίσματα. Για την πρόσβαση σε αυτό είχε κατασκευαστεί ένα τεχνητό επίπεδο, μια μικρή αυλή μπροστά και κατά μήκος της εισόδου, ενώ για την ανάβαση είχε κατασκευαστεί μια μικρή κλίμακα⁵³.

Στο στρώμα της αρχαίας λεπτής επίχωσης εντός του σπηλαίου, αλλά και σε επαφή με το βράχο και τις ρωγμές του, ήρθαν στο φως ευρήματα όπως τμήματα ειδωλίων, ένα λυχνάρι, αγγεία κυρίως μελανόμορφα, ανάμεσά τους λουτροφόροι και λήκυθοι⁵⁴. Αξιοσημείωτη είναι και η εύρεση δύο θραυσμάτων κρατηρίσκων⁵⁵. Τα ευρήματα χρονολογούνται στον 5^ο αι. π.Χ. γεγονός που φανερώνει την ανάπτυξη της λατρείας στη σπηλιά μετά τα Περσικά⁵⁶.

Όπως διαπιστώνεται από τα παραπάνω, οι κρατηρίσκοι εντοπίζονται κυρίως σε ιερά της Αττικής που σχετίζονται με τη λατρεία της Αρτέμιδος. Η εύρεση, ωστόσο, των τριών θραυσμάτων στην Αγορά μάλλον είναι τυχαία και δεν σχετίζεται με κάποια λατρεία. Ενδεχομένως, για λόγους που μας είναι άγνωστοι, τα όστρακα αυτά φαίνεται ότι είχαν μεταφερθεί από το Βραυρόνιο της Ακροπόλεως στο χώρο της αρχαίας Αγοράς. Αναφορικά με τα ιερά της Βραυρώνας και της Μουνιχίας, υπάρχει τελετουργική σύνδεση, καθώς από τις πηγές πληροφορούμαστε για την τελετή της *αρκτείας* που λάμβανε χώρα σε αυτά τα δύο ιερά. Σχετικό με τη λατρεία και τις τελετές ήταν και το Βραυρόνιο. Επιπλέον, σύνδεση υπάρχει και μεταξύ του ιερού της Βραυρώνας κι αυτό της Ταυροπόλου Αρτέμιδος στις Αλές, καθώς και στα δύο συνυπάρχουν και συλλατρεύονται η Άρτεμις και η Ιφιγένεια. Αυτή η πληροφορία μας

⁵² Kahil, 1981, 259-261.

⁵³ Τραυλός, 1936, 396-397.

⁵⁴ Τραυλός, 1936, 396, 399 και Δεληγιώργη - Αλεξοπούλου, 1985, 45-54.

⁵⁵ Kahil, 1977, 88. Επίσης, Threpsiades – Vanderpool, 1965, 33.

⁵⁶ Τραυλός, 1936, 401-402, 407- 408.

είναι γνωστή από την αρχαία γραμματεία⁵⁷, αλλά και από τα ανασκαφικά δεδομένα. Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση του Τραυλού ότι τα ιερά που συσχετίζονται με τη λατρεία της Ιφιγένειας αρχιτεκτονικά ομοιάζουν ως προς την ύπαρξη αδύτου⁵⁸. Το άδυτο είναι χαρακτηριστικό των θεοτήτων με χθόνιο χαρακτήρα⁵⁹ ή σε άλλες περιπτώσεις, συνδέεται με κάποιον ήρωα όταν ο τελευταίος συνυπάρχει στη λατρεία της τιμώμενης θεότητας, όπως άλλωστε συμβαίνει μεταξύ της Αρτέμιδος και της Ιφιγένειας⁶⁰. Χαρακτηριστική είναι, από την άλλη πλευρά, η απουσία κρατηρίσκων στο ιερό της Αρτέμιδος Αγροτέρας. Το ιερό, παρόλο που βρίσκεται στην Αθήνα και τιμά τη θεά, δεν έχει δώσει στο φως αγγεία ή τμήματα αυτών που μοιάζουν στο σχήμα με τους χαρακτηριστικούς κρατηρίσκους⁶¹. Αναφορικά με τη σπηλιά του Πάνα και των Νυμφών, μπορεί να θεωρηθεί έμμεση η σχέση με την Αρτέμιδα, καθώς οι Νύμφες, σύμφωνα με τη μυθολογία αποτελούσαν τη συνοδεία της θεάς μέσα στα δάση και την άγρια φύση. Σαφώς τα δύο όστρακα δεν είναι ενδεικτικά για τη συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, παρά μόνο υποθέσεων. Τα αναθήματα που λαμβάνουν η Άρτεμις και οι Νύμφες είναι ανάλογα, λουτροφόροι για τις Νύμφες⁶² και μικρογραφικοί γαμικοί λέβητες⁶³, πυξίδες, επίνητρα, λεκανίδες, πλαστικά αγγεία για την Αρτέμιδα⁶⁴.

1.2 ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΩΝ

Οι κρατηρίσκοι, είναι αγγεία ομοιάζοντα με τους κρατήρες τυπολογικά, αλλά μικρότερα σε μέγεθος, όπως άλλωστε μαρτυρεί το όνομά τους⁶⁵. Ο τύπος αυτός του αγγείου απαντάται μόνο σε τέσσερα ιερά της Αρτέμιδος στην Αττική (Βραυρώνα,

⁵⁷ Γίνεται μνεία στο έργο του Ευριπίδη, *Ιφιγένεια ἐν Ταύροις*, στ. 1453-1457: «ένταῦθα τεύξας ναὸν ἴδρυσαι βρέτας, ἐπόνυμον γῆς Ταυρικῆς πόνων τε σῶν, οὓς ἐξεμόχθεις περιπολῶν καθ' Ἑλλάδα οἴστροις Ἐρινύων. Ἄρτεμιν δέ νιν βροτοὶ τὸ λοιπὸν ἡμνήσουσι Ταυροπόλον θεάν» και στ. 1462-1467: «σὲ δ' ἄμφι σεμνάς, Ἰφιγένεια, κλίμακας Βραυρωνίας δεῖ τῆδε κληδοχεῖν θεᾶ: οὗ καὶ θεθάγη καθθανοῦσα, καὶ πέπλων ἄγαλμά σοι θήσουσιν εὐπήνους ὑφάς, ἃς ἂν γυναῖκες ἐν τόκοις ψυχορραγεῖς λίπωσ' ἐν οἴκοις».

⁵⁸ Τραυλός, 1976.

⁵⁹ Ο Μαζαράκης Αινιάν και η Μητσοπούλου δεν συμφωνούν με την άποψη ότι η ύπαρξη αδύτου περιορίζεται σε ιερά συγκεκριμένων θεοτήτων, βλ. Μαζαράκης Αινιάν – Μητσοπούλου 2007, 327-328.

⁶⁰ Kahil, 1977, 96.

⁶¹ Kahil, 1977, 88

⁶² Λουτροφόροι βρέθηκαν στη Σπηλιά των Νυμφών στη Νότια Κλιτύ της Ακροπόλεως. Αφιερώνονταν από γυναίκες πιθανόν μετά το γάμο τους, βλ. Oakley J. H. – Sinos R. H. 1993. *The wedding in ancient Athens*, Madison, 5-7. Επίσης, Kahil, 1981, 263.

⁶³ Kahil, 1981, 263.

⁶⁴ Παλαιοκρασσά, 1991, 94.

⁶⁵ Περίπου ο μέσος όρος του μεγέθους τους φτάνει στα 31 εκ., Kahil, 1981, 225.

Μουνιχία, Αρτέμιδος Αριστοβούλης και Βραυρώνιο), καθώς, επίσης, και στη σπηλιά του Πάνα στην Ελευσίνα και στην αρχαία Αγορά των Αθηνών. Τυπολογικά, παρουσιάζουν κάποια γενικά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, αλλά με μια πιο λεπτομερειακή μελέτη των διαφορετικών συνόλων από καθένα ναό χωριστά, γίνονται αντιληπτές επιμέρους διαφορές.

Τα γενικά χαρακτηριστικά μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: το σώμα των κρατηρίσκων διευρύνεται άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο προς τα πάνω. Το χείλος δεν είναι πάντα ενιαίο με το σώμα, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις διαχωρίζεται από αυτό και πλάθεται πλαστικά (εικ.16). Το πόδι του αγγείου συχνά είναι αποκομμένο από το υπόλοιπο σώμα, θυμίζοντας τους πρωτο-αττικούς κρατήρες, τους λουτήρες και τους γαμικούς λέβητες, ενώ άλλοτε ακολουθεί ένα ενιαίο περίγραμμα παρόμοιο με αυτό των κυλίκων⁶⁶. Τις περισσότερες φορές είναι ψηλό και κωνικό (εικ.14,15,35), ενώ σε ελάχιστες περιπτώσεις είναι κοντό (εικ.36).

Οι λαβές των κρατηρίσκων είναι οριζόντιες, διπλές, ημικυκλικές και συνήθως εφάπτονται πάνω στα τοιχώματα σε όλο το μήκος τους (εικ.66). Πλάθονται από ξεχωριστό κομμάτι του πηλού, που επικολλάται με αραιωμένο πηλό πάνω στο αγγείο, λίγο χαμηλότερα από το χείλος. Διακρίνονται σε λαβές που προεξέχουν ελαφρά από το τοίχωμα του αγγείου στο πάνω μέρος τους και σε λαβές ημικυλινδρικές, κολλημένες εξ' ολοκλήρου πάνω σε αυτό⁶⁷. Εξαιτίας των διπλών λαβών, το σχήμα των κρατηρίσκων έχει χαρακτηριστεί ως αρχαϊζον, καθώς εμφανίζει ομοιότητες με λαβές αγγείων που απαντώνται ήδη από τους πρωτογεωμετρικούς χρόνους⁶⁸.

Το χείλος και οι λαβές σε αρκετούς κρατηρίσκους καλύπτονται με γάνωμα, στην πλειονότητά τους μελανό (εικ.66). Παρομοίως, και η εσωτερική επιφάνειά τους, που όμως συχνότερα διακοσμείται με ταινίες. Η αποσπασματική κατάσταση των περισσότερων θραυσμάτων δεν επιτρέπει τη μελέτη μιας πιθανής εξέλιξης του σχήματος. Ωστόσο, μικρές διαφορές είναι αισθητές στο χείλος και στο πόδι, οι οποίες, όμως, δεν μπορούν να συσχετισθούν με ασφάλεια με το χρόνο της παραγωγής τους⁶⁹.

Πολύ λεπτομερειακή μελέτη στην τυπολογία, αλλά και την εικονογραφία έχει πραγματοποιηθεί στους κρατηρίσκους από το ναό της Αρτέμιδος Μουνιχίας από τη

⁶⁶ Kahil, 1981, 253.

⁶⁷ Παλαιοκρασσά, 1991, 76.

⁶⁸ Kahil, 1977, 88 και 1981, 253-54. Επίσης, Παλαιοκρασσά, 1991, 76.

⁶⁹ Παλαιοκρασσά, 1991, 75.

Λυδία Παλαιοκρασσά. Η μελετήτρια ξεχωρίζει δύο είδη κρατηρίσκων, τους καλυκωτούς και τους κωδωνόσχημους⁷⁰. Στους καλυκωτούς το σώμα είναι άλλοτε μονοκόμματο και άλλοτε παρουσιάζει στο κάτω μέρος του τοιχώματος κάποιο γώνιασμα, που σε ορισμένα παραδείγματα διαμορφώνεται με πλαστικό δακτύλιο (εικ.22). Το πόδι είναι κωνικό, ενώ οι λαβές είναι κολλημένες πάνω στα τοιχώματα του αγγείου. Το χείλος διαχωρίζεται από το σώμα είτε ζωγραφικά είτε πλαστικά. Στην πλειονότητα των αγγείων το χείλος είναι έξω νεύον. Λίγο πιο πάνω από το πόδι, μια γραπτή μελανή ταινία περιτρέχει το σώμα (εικ.14)⁷¹. Το πόδι, όπως και οι λαβές κατασκευάζεται ξέχωρα από το υπόλοιπο αγγείο. Με αραιωμένο πηλό επικολλάται κι αυτό στη βάση του σώματος. Το σημείο της ένωσης δηλώνεται με έναν πλαστικό δακτύλιο ή με μια μελανή ταινία. Υπάρχουν, ωστόσο, παραδείγματα, όπου το πόδι είναι ενιαίο με το σώμα ή σχηματίζει γωνία με αυτό. Συνήθως αυτό απαντάται σε κρατηρίσκους όπου φέρουν μικρό πόδι. Οι κρατηρίσκοι με υψηλό πόδι, είναι συνθηότεροι και χρονολογικά πιθανόν νεότεροι⁷². Συνήθως, μελανές ταινίες περιτρέχουν το πόδι (εικ.15,22,35). Ο αριθμός τους ποικίλλει αναλόγως με το ύψος του ποδιού. Εσωτερικά, τα αγγεία αυτά είτε φέρουν σε όλη την επιφάνειά τους μαύρο γάνωμα είτε διακοσμούνται με ταινίες μαύρου ή καστανού γανώματος⁷³. Συνήθως, όπως στην περίπτωση των κρατηρίσκων από τη Μουνιχία, χείλος και λαβές καλύπτονται εξ' ολοκλήρου με μελανό γάνωμα⁷⁴. Συχνή είναι και η διακόσμηση του χείλους με οφιοειδής λευκή ταινία (εικ.24,43,15), ενώ πιο σπάνια με απλό μαϊάνδρο ή ζητοειδές κόσμημα⁷⁵. Ο πυθμένας τους συχνά φέρει μελανές ταινίες.

Η τυπολογία των κρατηρίσκων από το Βραυρώνιο της Ακροπόλεως παρουσιάζει τα γενικά χαρακτηριστικά των μικρών αυτών αγγείων. Φέρουν λαβές ποικίλων σχημάτων εφαπτόμενες σε όλο το μήκος του σώματος, ενώ τα σωζόμενα χείλη τους είναι έξω νεύοντα και μαζί με τις λαβές και την εσωτερική επιφάνειά τους καλύπτονται με μαύρο γάνωμα. Δύο θραύσματα χείλους φέρουν εξωτερικά διακόσμηση από κυματιστές λευκές γραμμές. Δυστυχώς, δεν βρέθηκε κανένα θραύσμα από πόδι⁷⁶.

⁷⁰ Παλαιοκρασσά, 1991, 74.

⁷¹ Παλαιοκρασσά, 1991, 75-76.

⁷² Παλαιοκρασσά, 1991, 76.

⁷³ Kahil, 1981, 254.

⁷⁴ Παλαιοκρασσά, 1991, 74.

⁷⁵ Παλαιοκρασσά, 1991, 74-76.

⁷⁶ Threpsiades –Vanderpool, 1965, 33.

Οι παραστάσεις των κρατηρίσκων είναι μελανόμορφες και σχεδιασμένες όχι με επιμέλεια. Η τεχνική της χάραξης χρησιμοποιείται σε λίγες παραστάσεις κυρίως για να δηλώσει τις πτυχές των ενδυμάτων και σπανιότερα το περίγραμμα του ματιού των μορφών (εικ.16,64). Τα γυμνά μέλη των μορφών, καθώς και άλλα στοιχεία των παραστάσεων, όπως ο φοίνικας, αλλά και οι λεπτομέρειες των βωμών και των ενδυμάτων αποδίδονται από τον καλλιτέχνη με λευκό χρώμα που τοποθετείται απευθείας πάνω στον πηλό. Σε ελάχιστα παραδείγματα το λευκό είναι επίθετο σε μελανό χρώμα⁷⁷ (εικ.1,14,33,56,57). Σπανιότερα χρησιμοποιείται μελανό χρώμα ως επίθετο πάνω στο λευκό (εικ.44,63). Η τεχνική αυτή ακολουθείται και στη γραμμική διακόσμηση των κρατηρίσκων, συνήθως στον όψιμο μελανόμορφο ρυθμό και σε αγγεία δεύτερης ποιότητας, όπου εντάσσονται χρονολογικά και οι κρατηρίσκοι⁷⁸.

Η τεχνική των κρατηρίσκων έχει χαρακτηριστεί αρκετά αμελής, ακόμη και στα αγγεία που φέρουν εικονιστικές παραστάσεις. Το είδος του πηλού και η αμελής τεχνική τους είναι δύο από τους λόγους που συνηγορούν σε μια τοπική παραγωγή, ειδικότερα στην περίπτωση των κρατηρίσκων από την Βραυρώνα, όπου σύμφωνα με τους μελετητές, κατασκευάστηκαν σε αττικό εργαστήριο κι όχι αθηναϊκό, το οποίο πιθανότατα να βρίσκεται στην ανατολική Αττική και όχι πολύ μακριά από το ίδιο το ιερό⁷⁹. Στο ίδιο εργαστήριο πιθανόν να κατασκευάστηκαν και οι κρατηρίσκοι από ιερό της Αρτέμιδος Ταυροπόλου στις Αλές⁸⁰, αλλά κι αυτοί από το Βραυρώνιο της Ακροπόλεως. Μελέτες που πραγματοποιήθηκαν από τους Graef και Langlotz στα 6 από τα 9 θραύσματα των κρατηρίσκων από το Βραυρώνιο, φανέρωσαν μια ομοιότητα του σχήματός τους και της διακόσμησής τους με τους αντίστοιχους από τη Βραυρώνα⁸¹. Αντίστοιχα, και τα τρία θραύσματα από την Αγορά θα πρέπει κι αυτά να αποδοθούν στο εργαστήριο της Βραυρώνας, αν δεχτούμε την υπόθεση ότι μεταφέρθηκαν εδώ από το Βραυρώνιο της Ακροπόλεως.

Οι κρατηρίσκοι από το ιερό της Μουνιχίας παρουσιάζουν διαφορές στον πηλό, σε επιμέρους μορφολογικά στοιχεία του σχήματος, αλλά και στην τεχνοτροπία των παραστάσεων, στοιχεία που αποδίδουν τα αγγεία αυτά σε άλλο εργαστήριο από αυτό της Βραυρώνας. Τα δύο θραύσματα κρατηρίσκων από τη σπηλιά του Πάνα δεν έχουν

⁷⁷ Παλαιοκρασσά, 1991, 77.

⁷⁸ Αναλυτικά για το μελανόμορφο ρυθμό βλ. Boardman, 2001α, 227-229.

⁷⁹ Boardman, 2001α, 206.

⁸⁰ Kahil, 1981, 254.

⁸¹ Kahil, 1981, 255. Επίσης βλ. Langlotz E. – Graef B., 1925-1933. *Die Attische Vasen von der Akropolis zu Athen*, Berlin, Βερολίνο.

μελετηθεί και, επομένως, είναι αδύνατη η οποιαδήποτε συναγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με αυτούς.

Το θέμα της χρονολόγησης των κρατηρίσκων έχει απασχολήσει τους μελετητές, καθώς ο χρόνος της παραγωγής τους και τα χρονικά όρια της ζωής τους δεν είναι ξεκάθαρα. Ειδικότερα, η περίπτωση της Μουνιχίας, παρουσιάζει κάποια δυσκολία, καθώς τα όστρακα των κρατηρίσκων συνυπάρχουν μαζί με άλλα ευρήματα που έχουν χρονολογηθεί από τον 6^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ. Η Παλαιοκρασσά τους χρονολογεί στο α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. στηριζόμενη στην τεχνοτροπία των παραστάσεων, αλλά και στα ανασκαφικά δεδομένα και τη συγκριτική μελέτη με υλικό προερχόμενο από άλλα αττικά ιερά⁸². Στην ίδια χρονολογική περίοδο (α' μισό 5^{ου} αι. π.Χ.) εντάσσει και η Kahil τους κρατηρίσκους από τη Βραυρώνα⁸³, ενώ πρωιμότερη, τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ., περί το 510 -500 π.Χ.⁸⁴, φαίνεται να είναι η παραγωγή ορισμένων οστράκων από το Βραυρώνιο της Ακροπόλεως, γεγονός που προκαλεί ενδιαφέρον, αν αναλογιστούμε ότι το Βραυρώνιο κτίστηκε αργότερα από το ιερό της Βραυρώνας και μάλιστα, όπως έχει ειπωθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελούσε «παράρτημα» του τελευταίου. Μήπως, συνεπώς, οι κρατηρίσκοι αυτοί αρχικά ήταν σε χρήση στο ιερό της Βραυρώνας κι αργότερα μεταφέρθηκαν στην Ακρόπολη; Μόνο μια ανάλυση στον πηλό θα μπορούσε ενδεχομένως να δώσει απαντήσεις.

Τα όστρακα από το ιερό της Αρτέμιδος Αριστοβούλης έχουν τοποθετηθεί χρονολογικά από τον Vanderpool αμέσως μετά τους περσικούς πολέμους. Ο μελετητής δίνει την πληροφορία ότι το ένα όστρακο που προέρχεται από την αρχαία Αγορά και συγκεκριμένα από την περιοχή της Στοάς του Διός βρέθηκε σε στρώμα που σχετίζεται μάλλον με την καταστροφή του 480 π.Χ.⁸⁵.

Εκτός, όμως, από την ακριβή χρονολόγηση των κρατηρίσκων ακόμη πιο δύσκολος είναι ο προσδιορισμός της χρονικής διάρκειας παραγωγής τους. Η αρχή της χρήσης τους πρέπει να τοποθετηθεί στα τέλη του 6^{ου} - αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. και η διάρκεια της ζωής τους μέχρι και μετά το τέλος του μελανόμορφου ρυθμού, χωρίς αυτό ωστόσο να μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα⁸⁶.

Προβληματισμό έχει προκαλέσει η διακοπή της παραγωγής των κρατηρίσκων σε μια περίοδο όπου η άνθιση των ιερών συνεχίζεται. Μετά τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.

⁸² Παλαιοκρασσά, 1991, 80.

⁸³ Kahil, 1965, 22.

⁸⁴ Kahil, 1981, 259.

⁸⁵ Threpsiades – Vanderpool, 1965, 28, 33.

⁸⁶ Παλαιοκρασσά, 1991, 80-81

και το ιερό της Βραυρώνος, αλλά και αυτό της Μουνιχίας συνεχίζουν τη χρήση τους για αρκετό διάστημα. Όπως υποστηρίζει η Παλαιοκρασσά, ο συγχρονισμός των κρατηρίσκων και στα δύο ιερά, αλλά και η ταυτόχρονη διακοπή τους πιθανόν να μη σχετίζεται μόνο με το τέλος του μελανόμορφου ρυθμού, αλλά ενδεχομένως εκείνη την περίοδο να είχε πραγματοποιηθεί κάποια αλλαγή στη λατρεία ή στο ιερατείο⁸⁷.

1. 3. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

Οι κρατηρίσκοι εικονογραφικά μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες: σε αυτούς που η διακόσμησή τους περιορίζεται μόνο σε κάποια γραμμικά κοσμήματα και στους άλλους που φέρουν εικονιστική παράσταση. Τα αγγεία της πρώτης κατηγορίας συχνά φέρουν οφιοειδείς ή τεθλασμένες γραμμές και ταινίες, το πάχος των οποίων είναι ανάλογο με το μέγεθος του αγγείου⁸⁸. Τα μοτίβα αυτά δεν περιορίζονται μόνο στο χείλος και στο πόδι, αλλά απαντώνται και ανάμεσα στις λαβές. Η αποκλειστικά γραμμική διακόσμηση εμφανίζεται σε περιορισμένο αριθμό οστράκων. Για την απόδοσή τους χρησιμοποιείται συνήθως λευκό ή μαύρο χρώμα. Σε ορισμένα όστρακα από τη Μουνιχία το σώμα του αγγείου κοσμείται με ανθέμια (εικ.40).

Η πλειονότητα των αγγείων φέρει εικονιστικές παραστάσεις, που απεικονίζουν νεαρά κορίτσια να τρέχουν ή να εκτελούν κάποιο τελετουργικό χορό μπροστά σε βωμούς ή φοίνικες ή κάποια πομπή⁸⁹. Τα κορίτσια μπορεί να εικονίζονται γυμνά (εικ.17,63) ή ντυμένα με κοντούς (εικ.7,9,10,11,67,68) ή ποδήρεις χιτώνες (εικ.4,16,58,64,66,69). Τα μαλλιά τους, αποδοσμένα σχηματικά, συχνά τα έχουν πιασμένα σε κρωβύλο, ενώ μερικά από αυτά μπορεί να φορούν στα μαλλιά ταινία αποδοσμένη με λευκό, πορτοκαλί ή ιώδες χρώμα (εικ.16,49,57,61,62,66). Τα ενδύματά τους διακοσμούνται συνήθως με γραμμικά κοσμήματα, όπως ευθείες ή κυματιστές γραμμές (εικ.9,48), παράλληλες ή διασταυρούμενες (εικ.47,54), με στιγμές (εικ.16) και κοκκιδωτούς ρόδακες αποδοσμένους με λευκό χρώμα⁹⁰. Σε ορισμένες παραστάσεις οι χιτώνες δένονται στη μέση ή σταυρωτά στο στήθος (εικ.11,16,44,66,67,68). Κάποιες από τις μορφές φορούν τον *κροκωτό*, λατρευτικό ένδυμα χρώματος σαφράν, που φορούσαν οι μικρές άρκτοι κατά τη διάρκεια των

⁸⁷ Παλαιοκρασσά, 1991, 81

⁸⁸ Παλαιοκρασσά, 1991, 74-77.

⁸⁹ Αναλυτικότερα βλ. Hamilton, 1989, 464-469, όπου γίνεται παραλληλισμός μεταξύ των στίχων του Αλκμάνου που μιλούν για το χορό των παρθένων, τα *Παρθένια*, και της εικονογραφίας των κρατηρίσκων.

⁹⁰ Παλαιοκρασσά, 1991, 78 και Sourvinou-Inwood, 1988, 119.

τελετών μιμούμενες την αρκούδα. Η γνώση αυτή μας έχει παραδοθεί από την αρχαία γραμματεία και συγκεκριμένα από τα έργα του Αριστοφάνη *Εκκλησιάζουσαι* (στ.879)⁹¹ και *Θεσμοφοριάζουσαι* (στ.269)⁹², αλλά η ταύτιση του τελετουργικού αυτού ενδύματος στις παραστάσεις των κρατηρίσκων δεν είναι εύκολη⁹³. Αναφορικά με τα γυμνά κορίτσια, αυτά μπορεί να φέρουν στους ώμους τους ιματίδιο, το οποίο φορούν και μερικά κορίτσια ενδεδυμένα με χιτώνες (εικ.56,64). Η πλειονότητα των μορφών απεικονίζεται ενδεδυμένη. Η γυμνότητα ή η ένδυση των κορασίδων δε φαίνεται να σχετίζεται με τη δραστηριότητά τους⁹⁴. Πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι η γυμνότητα αποτελούσε ένα ασυνήθιστο στοιχείο της ελληνικής εικονογραφίας εκείνης της εποχής. Αυτό αποτελεί ένα από τα επιχειρήματα των μελετητών αναφορικά με την απεικόνιση κάποιας τελετής προς τιμή της θεάς. Στις παραστάσεις των κρατηρίσκων συχνά τα κορίτσια κρατούν δάδες αναμμένες (εικ.45,59,63,70,71), στεφάνια (εικ.12,43,47,48,66,69)⁹⁵ και σε λίγες περιπτώσεις κρόταλα (εικ.46,60). Τα γυμνά μέλη των κοριτσιών, αλλά και κάποιες λεπτομέρειες των ενδυμάτων τους είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα.

Το περιβάλλον που λαμβάνει χώρα η σκηνή, επίσης, δηλώνεται με την απεικόνιση βωμού (εικ.5,7,8,11,14,17,18,21,28,53,61,64), φοίνικα (εικ.10,14,20,25,53) και σε ελάχιστες περιπτώσεις στήλη (εικ.21) ή κάποιο τμήμα κτιρίου (εικ.3,19)⁹⁶. Στο βωμό συχνά απεικονίζεται και η φλόγα που καίει. Η σκηνή μπορεί να περιλαμβάνει και ελάφια (εικ.22,23,25,26,27,65,68) και διακοσμητικά στοιχεία, όπως κορδέλες και ταινίες κρεμάμενες κάτω από το χείλος (εικ.32,52,55) ή ανάμεσα από τις μορφές στο ύψος του κεφαλιού τους, γιρλάντες (εικ.7) και στεφάνια (εικ.20,24,41,46,54,63,65).

Τι απεικονίζουν όμως οι παραστάσεις των κρατηρίσκων; Αναλύοντας τα στοιχεία των σκηνών που αναφέρθηκαν παραπάνω, οι μελετητές ερμήνευσαν τις σκηνές. Η απεικόνιση των βωμών προσδιορίζει ως τόπο εκτέλεσης της σκηνής ένα ιερό, η ταύτιση του οποίου επιτυγχάνεται με το συνδυασμό των εικονογραφικών

⁹¹ Αριστοφάνης, *Εκκλησιάζουσαι*, στ.789: «ἔστηκα καὶ κροκωτὸν ἡμφιεσμένη».

⁹² Αριστοφάνης, *Θεσμοφοριάζουσαι*, στ.269: «[...]δῆλον δέ ὅτι τό ἔγκυκλον ἱμάτιον, ὁ δέ κροκωτός ἔνδυμα».

⁹³ Sourvinou-Inwood, 1988, 121-122.

⁹⁴ Παλαοκρασσά, 1991, 78.

⁹⁵ Για τα στεφάνια στις παραστάσεις των κρατηρίσκων βλ. Blech M., 1982. *Studien zum Kranz bei den Griechen*, Berlin, 350-351.

⁹⁶ Παλαοκρασσά, 1991, 77.

στοιχείων βωμού και φοίνικα⁹⁷. Τα δύο αυτά σύμβολα επέτρεψαν στους μελετητές να αναγνωρίσουν στις σκηνές ένα ιερό της Αρτέμιδος⁹⁸. Ο φοίνικας, στοιχείο προερχόμενο από τη Μεσοποταμία και τη Συρία, εντάχθηκε στην ελληνική εικονογραφία ήδη από μινωική-μυκηναϊκή εποχή⁹⁹. Στους τόπους της καταγωγής του αρχικά συνδέθηκε με θεϊκές μορφές ή άνδρες ήρωες, ενώ στη συνέχεια έγινε χαρακτηριστικό σύμβολο της μεγάλης θεάς της γονιμότητας¹⁰⁰. Στην ελληνική εικονογραφία το σύνταγμα βωμού-φοίνικα γεννήθηκε στο εργαστήριο του Ζωγράφου του Συρίσκου¹⁰¹ και στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε από άλλα εργαστήρια σε θεματολογία που σχετίζεται με θυσίες παιδιών ή με μυθολογικές σκηνές, όπως αυτές με τις Αμαζόνες, οι οποίες συνδέονται με τη μακρινή Ανατολή, τόπος καταγωγής του φοίνικα. Ωστόσο, ο φοίνικας έχει συνδεθεί με την Απολλώνια Τριάδα και τη Δήλο, όπου η Λητώ γέννησε την Αρτέμιδα και τον Απόλλωνα ακουμπώντας σε ένα φοίνικα, το μοναδικό φυτό του νησιού¹⁰². Έτσι, λοιπόν, με τη συμβολή του φυτού, που σύμφωνα με το μύθο συνδράμει στη γέννα των διδύμων, ο φοίνικας μπαίνει στον κόσμο του ιερού της Αρτέμιδος και σχετίζεται με διάφορους μύθους της θεάς, όπως αυτόν της Ταυροπόλου, που στρέφεται γύρω από τη λατρεία της Βραυρωνίας, αυτόν της Αυλίδας και της Ορθίας στη Σπάρτη¹⁰³. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Torelli, ο φοίνικας στους κρατηρίσκους από τη Βραυρώνα θα μπορούσε εικονογραφικά να σχετιστεί με την Αυλίδα, όπου το δένδρο θα πρέπει να βρισκόταν στο εσωτερικό της αυλής του ιερού. Στην περίπτωση της Βραυρώνας ο φοίνικας θα υπηρετούσε στους αγώνες των μικρών άρκτων¹⁰⁴. Η έμφαση που δίνεται στη λατρεία της Βραυρώνας για την προφύλαξη των γυναικών από το θάνατο του τοκετού είναι στοιχείο που εξηγεί και τη σπουδαιότητα του φοίνικα στην αττική λατρεία¹⁰⁵. Λειτουργεί πλέον συμβολικά ως καλός οiwνός της ευτυχισμένης γέννας και ενσαρκώνει «τα πρέπει» της

⁹⁷ Η λατρεία της Αρτέμιδος Βραυρωνίας έχει σχετιστεί από ορισμένους μελετητές με τη λατρεία της Δήλιας Αρτέμιδος, στο ιερό της οποίας υπήρχε ο φημισμένος φοίνικας. Η απεικόνιση του φοίνικα στους κρατηρίσκους, επομένως, συνειρμικά, ανακαλεί τον φοίνικα από τη Δήλο. Βλ. Faraone, 2003, 49.

⁹⁸ Παλαιοκρασσά, 1991, 78.

⁹⁹ Ο φοίνικας εικονίζεται σε τοιχογραφία της Δυτικής Οικίας στη Σαντορίνη και σε σφραγίδες, Torelli, 2002, 149-150.

¹⁰⁰ Torelli, 2002, 150.

¹⁰¹ Ο Ζωγράφος του Συρίσκου απεικονίζει σε αλάβαστρα με λευκό έδαφος σκηνές με παιδιά που θυσιάζουν στο βωμό, πλησίον του οποίου υπάρχει και ο φοίνικας, βλ. Torelli, 2002, 145.

¹⁰² Όμηρος, *Ύμνος στον Απόλλωνα*, 15-18.

¹⁰³ Παισάνιας 3, 16, 7-10. Torelli, 2002, 147-148.

¹⁰⁴ Torelli, 2002, 149.

¹⁰⁵ Torelli, 2002, 150.

γυναίκας προς επίτευξη ενός ευτυχισμένου μέλλοντος¹⁰⁶. Επομένως, ο φοίνικας μεταμορφώνεται σε δένδρο που συμβολίζει την αναπαραγωγή και τη γέννα¹⁰⁷, στοιχεία που σχετίζονται με την Αρτέμιδα και την Ιφιγένεια και με τη λειτουργία του ιερού της Βραυρώνας.

Στις σκηνές των κρατηρίσκων οι βωμοί είναι μικρού μεγέθους και εδράζονται σε τετράγωνη βάση. Σε ορισμένες απεικονίσεις φέρουν ελικωτούς κρατευτές (εικ.28,61). Σε ένα όστρακο από τη Μουνιχία απεικονίζεται μια στήλη, ενώ σε ένα άλλο θραύσμα σώζεται τμήμα από κτίριο με κίονες (εικ.19). Η δήλωση του χώρου δεν πραγματοποιείται σε όλες τις παραστάσεις. Τα κρεμάμενα στεφάνια, σύμφωνα με τον Nielsen, ίσως να δηλώνουν το εσωτερικό του ναού¹⁰⁸. Επιπλέον, η ταύτιση του χώρου των σκηνών με το ιερό της Αρτέμιδος ενισχύεται και με την απεικόνιση ελαφιών, συνήθως σε συνδυασμό με κάποια από τα παραπάνω στοιχεία, το βωμό και το φοίνικα¹⁰⁹. Εξάλλου, το ελάφι συνδέεται με τη θεά και αποτελεί και το μοναδικό ζώο που παρουσιάζεται στις σκηνές των κρατηρίσκων από τη Μουνιχία¹¹⁰.

Η σύνδεση της εικονογραφίας με σκηνή επηρεασμένη από τη λατρεία της Αρτέμιδος μπορεί να υποστηριχθεί, εκτός από το τόπο εύρεσης τους, και από άλλα εικονογραφικά στοιχεία. Όπως επισήμανε η Kahil, μπορεί να γίνει συσχετισμός της δάδας που κρατούν τα κορίτσια με την ίδια τη θεά, καθώς η τελευταία στα αρχαϊκά και κλασσικά χρόνια εικονίζεται ως δαδοφόρος¹¹¹. Η δάδα, ωστόσο, είναι δύσκολο να αποδοθεί σε μια ιδιότητα της θεάς, μπορεί όμως να τη συσχετίσει με την Αρτέμιδα Φωσφόρο, η οποία ήταν θεά της φύσης, αλλά και κυνηγός και προστάτιδα των ανθρώπων¹¹². Στον Καλλίμαχο η θεά αποκαλείται *φαεσφορή* (Καλλίμαχος, Ύμνος3.11), ενώ αργότερα η θεά αποκαλείται ως *ἀμφίπυρος* (=αυτή που φέρει δύο δάδες, μια σε κάθε χέρι)¹¹³, *φαεσφόρος* και *πυρφόρος*¹¹⁴, ενώ ο Ευριπίδης στην *Ιφιγένεια ἐν Ταύροις* την αποκαλεί «φωσφόρω»¹¹⁵. Εξάλλου, η δάδα και κατ' επέκταση η χρήση της φωτιάς είναι συχνή σε τελετουργικά θεοτήτων που συνδέονται με τη

¹⁰⁶ Torelli, 2002, 151.

¹⁰⁷ Nielsen, 2009, 98.

¹⁰⁸ Nielsen, 2009, 99.

¹⁰⁹ Scanlon, 1990, 83.

¹¹⁰ Παλαιοκρασσά, 1991, 78.

¹¹¹ Parisinou, 2000, 54, 96-98.

¹¹² Kahil, 1978, 77.

¹¹³ Σοφοκλής, *Τραχίνιαι*, στ.214 «ἐλαφαβόλον ἀμφίπυρον».

¹¹⁴ Σοφοκλής, *Οιδίπους Τύραννος*, στ. 206-207 «ἀρωγά προσταχθέντα τάς τε πυρφόρους Αρτέμιδος αἴγλας».

¹¹⁵ Ευριπίδης, *Ιφιγένεια ἐν Ταύροις*, στ. 21 «ἠῦξω φωσφόρω θύσειν θεῶν».

φύση και ασκούν κάποια δύναμη πάνω σε αυτήν¹¹⁶. Επιπλέον, από νωρίς η Άρτεμις Φωσφόρος έχει συνδεθεί με την Εκάτη, η οποία συνδέεται με τη σειρά της με την Ιφιγένεια. Επομένως, σύμφωνα με τη μελετήτρια, η παρουσία της δάδας στα χέρια της θεάς στην εικονογραφία μπορεί συμβολικά να υποδήλωνε την ένωση ή ταύτιση της Αρτέμιδος με την Ιφιγένεια Εκάτη. Κατ' άλλους, η παρουσία της δάδας στις παραστάσεις των κρατηρίσκων, πιθανόν, να μαρτυρεί το νυχτερινό χαρακτήρα των τελετών¹¹⁷ ή να συνδέεται πιο συγκεκριμένα με νυχτερινούς τελετουργικούς αγώνες δρόμου¹¹⁸. Τα κορίτσια απεικονίζονται σε κάποια από τα αγγεία να τρέχουν, όπως μαρτυρεί ο έντονος διασκελισμός των ποδιών τους και η κίνηση των χεριών τους, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις, η φλόγα της δάδας την οποία κρατούν. Η στάση των σωμάτων αυτών των μορφών έχει παραλληλιστεί με ανδρικές μορφές δρομέων¹¹⁹, παρόλο που παρουσιάζουν κάποια σπάνια εικονογραφικά στοιχεία σε σχέση με τους τελευταίους, όπως τα εκτεταμένα προς τα εμπρός χέρια, καθώς και οι παλάμες που είναι κλειστές σε γροθιές, λεπτομέρειες που οδήγησαν τον Scanlon να ταυτίσει τις σκηνές αυτές με την πρακτική μίμησης των ιερών αρκούδων από τα νεαρά κορίτσια¹²⁰. Σύμφωνα με την Παρισινού, η ύπαρξη της δάδας σε ορισμένους από τους κρατηρίσκους ίσως να είχε σκοπό να υπονοήσει κάποιο τελετουργικό, το οποίο να διέφερε από τους υπόλοιπους αγώνες δρόμου που πιθανόν να απεικονίζονταν στους υπόλοιπους κρατηρίσκους και να υπογραμμίσει τη φύση της τιμώμενης θεάς, η οποία συνδέεται με τη δάδα¹²¹. Η μελετήτρια, θεωρεί ότι η απεικόνιση της δάδας, ίσως να «νομιμοποιεί», κατά κάποιο τρόπο, την ασυνήθιστη περιβολή των κοριτσιών, και να οδηγεί, υπηρετώντας ένα πρόσθετο σημείο αναφοράς, στη μελλοντική κοινωνική τους κατάσταση ως σύζυγοι των Αθηναίων πολιτών. Έτσι λοιπόν, οι δάδες των κορασίδων θα πρέπει, ενδεχομένως, να ερμηνευτούν μέσα στα συμφραζόμενα της τελετουργικής προετοιμασίας για το γάμο των κοριτσιών που λάμβανε χώρα στο ιερό της Αρτέμιδος, και, επομένως, θα πρέπει να θεωρηθούν ως μια πρώιμη εικόνα των γαμήλιων δαδών των κοριτσιών, καθώς ο αριθμός των παραστάσεων με γυναίκες που κρατούν δάδες

¹¹⁶ Kahil, 1978, 84. Αναλυτικά για τη σχέση της Αρτέμιδος με τη φωτιά βλ. Parisinou, 2000, 101-102, 151-156.

¹¹⁷ Nielsen, 2009, 112.

¹¹⁸ Scanlon, 1990, 81-82 και Parisinou, 2000, 51-52. Επίσης, αναλυτικά για τις δάδες βλ. Hamilton, 1989, 466-467.

¹¹⁹ Scanlon, 1990, 75-76 και Parisinou, 2000, 52-53.

¹²⁰ Scanlon, 1990, 78-79.

¹²¹ Parisinou, 2000, 53.

και στέκονται κοντά ή κινούνται προς κάποιο βωμό με φοίνικα προάγουν, επίσης, μια γαμήλια υποδήλωση¹²².

Ο λατρευτικός χαρακτήρας των παραστάσεων γίνεται αντιληπτός και από τα αγγεία που απεικονίζουν χορό. Ως γνωστόν λατρευτικοί χοροί εκτελούνταν συχνά από νεαρά άτομα μιας κοινότητας που συμμετείχαν σε τελετουργίες μετάβασης¹²³. Ταυτόχρονα, στις εορτές προς τιμή της Αρτέμιδος στις οποίες κορίτσια λάμβαναν μέρος γνωρίζουμε ότι εκτελούνταν αντίστοιχοι χοροί¹²⁴. Στα Ταυροπόλια, εορτή που λάμβανε χώρα στο ιερό της Αρτέμιδος στις Αλές Αραφηνίδες, πραγματοποιούνταν νυχτερινοί χοροί¹²⁵, όπως αντίστοιχα και στην Πελοπόννησο, στις εορτές της Αρτέμιδος Καρυάτιδας και Λιμνάτιδας, όπου μικρά κορίτσια εκτελούσαν χορούς στα πλαίσια μιας τελετής μετάβασης από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση¹²⁶. Πιθανόν, η απεικόνιση της δάδας να συνδέεται, όχι με νυχτερινούς τελετουργικούς αγώνες δρόμου, αλλά με αντίστοιχους νυχτερινούς χορούς που μπορεί να τελούνταν και σε άλλα ιερά της θεάς, όπως αυτό της Βραυρώνας, στο οποίο έχουν βρεθεί αγγεία που απεικονίζουν τελετουργικούς χορούς¹²⁷. Σε μερικές από τις σκηνές των κρατηρίσκων οι μορφές κρατούν κρόταλα, μουσικά όργανα που σχετίζονται με εκστατικούς χορούς και με την εικονογραφία του Διονύσου των ακολούθων του¹²⁸. Κρόταλα, επίσης, απαντώνται σε σκηνές συμποσίων, στα χέρια εταίρων, γυναικών χορευτριών και Νυμφών¹²⁹. Η απεικόνισή τους στους κρατηρίσκους ίσως υποδηλώνουν τέτοιου είδους χορούς που μπορεί να εκτελούνταν κατά τη διάρκεια της τελετής της *αρκτείας*¹³⁰. Εξάλλου, εκστατικοί χοροί προς τιμή της Αρτέμιδος μας είναι γνωστοί και από άλλα μέρη της Ελλάδας¹³¹. Ωστόσο, δεν είναι ευδιάκριτο στις περιπτώσεις αυτές αν απεικονίζεται κάποιος χορός ή κάποια πομπή, κυρίως στις παραστάσεις εκείνες που απουσιάζει η αυλητρίδα. Σε αντίθεση με τις μορφές που τρέχουν, οι

¹²² Parisinou, 2000, 53-59.

¹²³ Ανδρίκου Ε. – Γουλιάκη-Βουτυρά Αλ. – Παπαδοπούλου Ζ., 2004, 49.

¹²⁴ Πλάτων, *Νόμοι*, 796cd.

¹²⁵ Lonsdale, 1993, 170, υπ. 5 και Lawler, 1984, 112-13.

¹²⁶ Ανδρίκου Ε. – Γουλιάκη-Βουτυρά Αλ. – Παπαδοπούλου Ζ., 2004, 49.

¹²⁷ Σε μια πυξίδα που χρονολογείται το 560 π.Χ. και βρέθηκε στην περιοχή του Ηρώου της Ιφιγένειας εικονίζονται γυναίκες να κρατιούνται από το χέρι και να χορεύουν υπό τους ρυθμούς μιας αυλητρίδας. Επίσης, ένας αμφορέας του τέλους του 5^{ου} ή των αρχών του 4^{ου} αι. π.Χ. φέρει παράσταση γυναικών που εκτελούν τον «καλαθίσκο», χορό γνωστό από ένα αγγείο της Απουλίας. Βλ. Lonsdale, 1993, 171.

¹²⁸ Αναλυτικά για τα κρόταλα βλ. Mathiesen T. J., 1999. *Apollo's Lyre: Greek Music and Music Theory in Antiquity and the Middle Ages*, Lincoln.

¹²⁹ Αναφορικά με τα κρόταλα βλ. Bundrick, Sh. D., 2005. *Music and image in classical Athens*, Cambridge, 46-47.

¹³⁰ Παλαιοκρασσά, 1991, 78, υπ. 201.

¹³¹ Αχαλίνωτοι χοροί εκτελούνταν στη Σπάρτη στο ιερό της Αρτέμιδος, αλλά και στη Μ. Ασία. Βλ. Lawler, 1984, 98-99.

κινήσεις των υπόλοιπων μορφών είναι πιο συγκρατημένες με τα χέρια τους και τα πόδια τους αποδοσμένα συμμετρικά. Το γύρισμα του κεφαλιού προς τα πίσω, που παρατηρείται σε κάποιες από τις παραστάσεις, είναι συνηθισμένο και στις απεικονίσεις μορφών εν δρόμω, αλλά και σε χορευτές. Τα τελετουργικά αυτά δρώμενα απεικονίζονται τις περισσότερες φορές σε σχέση με το βωμό και το φοίνικα δηλώνοντας έτσι ότι τα μέρη αυτά των ιερών αποτελούσαν και το κέντρο γύρω από το οποίο θα λάμβαναν χώρα οι τελετουργίες. Ο Nielsen πρότεινε ότι η δήλωση του εσωτερικού με τα κρεμάμενα στεφάνια ίσως να υπονοεί το άδυτο του ναού, όπου πιθανόν να αποτελούσε το χώρο στον οποίο λάμβαναν χώρα οι τελετές¹³².

Η ηλικία των κοριτσιών που απεικονίζονται αποτέλεσε θέμα συζήτησης των περισσότερων μελετητών που ασχολήθηκαν με την ανάλυση της εικονογραφίας των κρατηρίσκων. Η ηλικιακή ταύτιση των μορφών επιδιώχθηκε με βάση όχι μόνο κάποια εικονιστικά σύμβολα, αλλά και μέσω των αρχαίων πηγών που κάνουν μνεία στη λατρεία της Αρτέμιδος. Μέσω της μελέτης και της ανάλυσης της εικονογραφίας οι μελετητές προσπάθησαν να διαφωτίσουν το θέμα της ηλικίας, που οι ίδιες οι αρχαίες πηγές από μόνες τους το είχαν καταστήσει αδύνατο. Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Sourvinou-Inwood η τέχνη της εποχής του 5^{ου} αι. π.Χ. δεν απεικονίζει επακριβώς την πραγματικότητα, αλλά χρησιμοποιεί εικονογραφικές συμβάσεις, οι οποίες θα ήταν γνωστές στο κοινό εκείνης της εποχής. Έτσι λοιπόν, η διαφορετικότητα στο ύψος των μορφών, αλλά και η δήλωση του στήθους είναι δύο εικονογραφικές συμβάσεις δηλωτικές της ηλικίας των μορφών. Ωστόσο, τα δύο αυτά στοιχεία δηλώνουν όχι την ακριβή ηλικία, αλλά ηλικιακές περιόδους, όπως παιδική, εφηβική και ώριμη. Τα μικρά κορίτσια απεικονίζονται σε πιο μικρή κλίμακα από τους ενήλικες και χωρίς δηλωτικά του στήθους. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις όπου το στήθος εικονίζεται σε «ανάπτυξη», υποδηλώνοντας ενδεχομένως την εφηβεία¹³³, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται ότι η φανέρωση της ηλικίας με ένα τέτοιο στοιχείο αντανάκλα τη βιολογική πραγματικότητα. Η Sourvinou-Inwood αναγνωρίζει δύο ηλικιακές ομάδες στους κρατηρίσκους, τα μικρά παιδιά, ηλικίας 5-7 ετών, και τα μεγαλύτερα κορίτσια, τα οποία ξεχωρίζουν λόγω της δήλωσης του στήθους τους ακόμη κι όταν αυτές είναι ενδεδυμένες¹³⁴. Η ηλικία των κορασίδων που ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία προσδιορίζεται από την μελετήτρια στα 10-12 έτη, συμφωνώντας

¹³² Nielsen, 2009, 112.

¹³³ Sourvinou-Inwood, 1988, 33-37.

¹³⁴ Sourvinou-Inwood, 1988, 44-47.

έτσι με τα κείμενα από την αρχαία γραμματεία, που θέτουν ως ανώτατο όριο των άρκτων την ηλικία των 10¹³⁵.

Σύμφωνα με την Παλαιοκρασσία, που μελέτησε τα παραδείγματα από τη Μουνιχία, τα κορίτσια των παραστάσεων ταυτίζονται με τις παρθένους που υπηρετούσαν την Αρτέμιδα ως άρκτοι. Πιστεύει ότι η εικονογραφία και οι αρχαίες πηγές δεν μπορούν σε αυτήν την περίπτωση να συσχετιστούν με ασφάλεια. Η μελετήτρια τοποθετεί τα εικονιζόμενα κορίτσια στην ηλικία των δέκα ετών και άνω σε αντίθεση με κάποια αρχαία κείμενα, που ορίζουν ως ηλικία των άρκτων τα 5 έως τα 10 έτη¹³⁶. Η Perlman συμφωνεί με αυτόν τον προσδιορισμό της ηλικίας των εικονιζόμενων κοριτσιών βασιζόμενη και στην ενδυμασία. Υποστηρίζει ότι τα γυμνά κορίτσια είναι ηλικίας 10 με 13 ετών, ενώ τα ενδεδυμένα 13-14/15 και υποστηρίζει ότι τα κορίτσια που υπηρετούσαν στη Μουνιχία είναι ηλικιακά μικρότερα από αυτά της Βραυρώνας, άποψη που δεν γίνεται αποδεκτή από άλλους μελετητές λόγω έλλειψης ασφαλών και επιβεβαιωμένων στοιχείων¹³⁷.

Ο Dillon, από την άλλη μεριά παρουσιάζεται πιο επιφυλακτικός ως προς τον προσδιορισμό της ακριβής ηλικίας των εικονιζόμενων κοριτσιών, καθώς τονίζει τη δυσκολία που αντιμετώπιζαν οι αγγειογράφοι στην απεικόνιση κοριτσιών μεταξύ αυτών των ηλικιών¹³⁸. Θεωρεί ότι η ηλικία των κορασίδων σχετίζεται με την ένδυση ή τη γυμνότητα των μορφών, τοποθετώντας τις ενδεδυμένες μορφές στη μικρότερη ηλικιακά κλίμακα. Έτσι λοιπόν οι ενδεδυμένες μορφές σχετίζονται με την παιδική ηλικία, σε αντίθεση με τις γυμνές που συμβολίζουν την εφηβική¹³⁹.

Η Μαρινάτου, εκφράζει μια άποψη διαφορετική σχετικά με τις ηλικιακές ομάδες που απεικονίζονται στους κρατηρίσκους. Διακρίνει στις παραστάσεις τρεις ή τέσσερις ηλικιακές ομάδες: κορίτσια σε παιδική ηλικία, στην προ-εφηβεία, την εφηβεία και τις ώριμες σεξουαλικά γυναίκες¹⁴⁰. Ως ηλικιακές περίοδοι για κάθε ομάδα θέτει τις εξής: 3-6 ετών τα κορίτσια βρίσκονταν στην παιδική ηλικία, 7-11 ετών άνηκαν στην προ-εφηβεία, 12-14/15 ετών στην εφηβεία, ενώ η ηλικία γάμου

¹³⁵ Σχολ. Αριστοφάνη, *Λυσιστράτη*, στ. 645 κ.ε. Η Sourvinou-Inwood υποστηρίζει ότι στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα κορίτσια από τα 10 έτη έως την έναρξη της έμμηνου ρύσης, βλ. Sourvinou-Inwood, 1988, 51-63.

¹³⁶ Αριστοφάνη, *Λυσιστράτη*, στ. 641 κ.ε. Παλαιοκρασσία, 1991, 79.

¹³⁷ Sourvinou-Inwood, 1988, 15.

¹³⁸ Dillon, 2002, 221.

¹³⁹ Dillon, 2002, 96.

¹⁴⁰ Marinatos, 2002, 32.

των κοριτσιών ήταν από τα 14-20¹⁴¹. Η μελετήτρια δε δέχεται ως πηγές πληροφόρησης αναφορικά με την ηλικία των άρκτων το Σχολιαστή του Αριστοφάνη και το *Λεξικό* του Σούδα, καθώς πιστεύει ότι έχει υπάρξει από τους συγγραφείς μια παρανόηση του κειμένου του Αριστοφάνη, καθώς είναι αρκετά μεταγενέστεροι της συγγραφή του έργου. Ως δηλωτικά στοιχεία ηλικίας θεωρεί την ενδυμασία, την κόμμωση, το μέγεθος της μορφής, τη δήλωση ή όχι του στήθους. Αναφορικά με το ένδυμα, κατατάσσει τις μορφές με τους ποδήρεις χιτώνες στην ώριμη σεξουαλικά ηλικία, σε αντίθεση με τους κοντούς χιτώνες, όπου θα φορούσαν κορίτσια που βρίσκονταν στην προ-εφηβεία ή την εφηβεία. Αντίστοιχα, γυναίκες που έχουν φτάσει στη σεξουαλική ηλικία είχαν συνήθως τα μαλλιά τους πιασμένα σε κρωβύλο¹⁴².

Η Kahil, που μελέτησε τους κρατηρίσκους από τη Βραυρώνα, ανέπτυξε ακόμη περισσότερο την έρευνά της προβαίνοντας στη σύγκριση των μορφών από τις παραστάσεις των αγγείων με τα πολυάριθμα μαρμάρινα αγαλμάτια των κοριτσιών που βρέθηκαν στο ιερό της Βραυρώνας. Υποστηρίζει ότι και τα κορίτσια των κρατηρίσκων και τα αγαλμάτια απεικονίζουν τις κορασίδες που αφιερώνονταν για κάποιο διάστημα στο ιερό της θεάς υπηρετώντας την και εκπληρώνοντας την τελετή μύησης που θα τις οδηγούσε σε έναν πετυχημένο γάμο¹⁴³. Η ακριβής στιγμή της τελετής, που ενδεχομένως αναπαριστάται στους κρατηρίσκους, δεν μπορεί να ταυτιστεί. Η επανάληψη της σκηνής στην πλειονότητα των κρατηρίσκων αποτέλεσε βασικό στοιχείο για τη διατύπωση της άποψης της Kahil ότι πρέπει να αποτελούσε μια από τις σημαντικές στιγμές της τελετής.

Οι σκηνές που απεικονίζονται στους κρατηρίσκους είναι ασυνήθιστες για την αθηναϊκή κοινωνία, μέσα στην οποία η γυναικεία ζωή είναι αυστηρά περιορισμένη και ελεγχόμενη από κοινωνικούς φραγμούς και κανόνες. Η απεικόνιση γυμνών κορασίδων κάθε άλλο παρά αποδεκτή θα μπορούσε να είναι, με εξαίρεση βέβαια την περίπτωση κατά την οποία αυτή συνδέεται με θρησκευτικές τελετές και πιο συγκεκριμένα με διαβατήριες τελετές. Η ένδυση αποτελούσε το δείκτη της κοινωνικοποιημένης, «εξημερωμένης» γυναίκας. Το σώμα της έπρεπε να περιορίζεται από τα μακριά ενδύματα και να ελέγχεται από τον άνδρα, καθώς θεωρούνταν

---

¹⁴¹ Marinatos, 2002, 32-34.

¹⁴² Marinatos, 2002, 35.

¹⁴³ Kahil, 1978, 80.

επικίνδυνο. Η έλλειψη ενδυμασίας ή η χρήση διάφανων ενδυμάτων χαρακτήριζε το «οριακό» θηλυκό, το οποίο είχε στερηθεί «εξημερώσης»¹⁴⁴.

Η απαρχή της γυμνότητας των κοριτσιών τεκμηριώνεται στη Σπάρτη, όπου η εκγύμναση του σώματος ήταν εξέχουσα σημασίας όχι μόνο για τους άνδρες, αλλά και για τις γυναίκες, κυρίως τις *παρθένους*¹⁴⁵. Στη Σπάρτη, όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος (*Λυκούργος*, 14.2-15.1, A 153), οι *παρθένοι* λάμβαναν μέρος σε διάφορα αθλήματα προκειμένου να αποκτήσουν γερό σώμα, ικανό να γεννήσει γερά και υγιή παιδιά. Τα κορίτσια, εξίσου αντίστοιχα με τα αρσενικά παιδιά, έπαιρναν μέρος σε αυτές τις δραστηριότητες γυμνά, ενώ χόρευαν και τραγουδούσαν σε θρησκευτικές εορτές υπό το βλέμμα των αγοριών¹⁴⁶. Η σπουδαιότητα της άθλησης ήταν τόσο μεγάλη στη Σπάρτη, ώστε στην Ολυμπία είχαν καθιερωθεί αγώνες γυναικών προς τιμή της Ήρας, τα γνωστά *Ήραια*¹⁴⁷, τα οποία λάμβαναν χώρα κάθε τέσσερα χρόνια¹⁴⁸. Η απεικόνιση στην τέχνη της Σπάρτης γυμνών ή ημίγυμνων κοριτσιών δεν ήταν ασυνήθιστη. Αρχαϊκά ειδώλια από χαλκό, συνήθως ένθετα σε φιάλες ή καθρέφτες αναπαριστούσαν γυμνόστηθα ή γυμνά κορίτσια, τα οποία, σύμφωνα με κάποιους μελετητές, έχουν ταυτιστεί με τις *παρθένους* που συνήθιζαν να εκγυμνάζονται με αυτή την περιβολή¹⁴⁹. Τα περισσότερα από αυτά τα ειδώλια έχουν βρεθεί ως αναθήματα σε ιερά, όπως αυτό της Αρτέμιδος Ορθίας¹⁵⁰. Η δήλωση του υπό ανάπτυξη στήθους σε πολλά από τα ειδώλια οδήγησε στην ταύτισή τους με κορίτσια που βρίσκονταν στην εφηβεία, ενώ τα αντικείμενα τα οποία φέρουν, όπως μουσικά όργανα (αυλούς, κύμβαλα, κρόταλα), άνθη λωτού, ρόδια και η εύρεσή τους σε ιερά μπορεί να τις συσχετίζει με έναν κύκλο τελετών μύησης για κορίτσια, οι οποίες θα εκτείνονταν από την εφηβεία ως και το γάμο¹⁵¹.

Αντίθετα με τη Σπάρτη, για τις γυναίκες της Αθήνας και τη συμμετοχή τους σε διάφορα αθλήματα, οι γνώσεις μας περιορίζονται μόνο σε κάποιους υπαινιγμούς. Ο Θουκυδίδης (3.104, A 155) μας πληροφορεί ότι οι Αθηναίες είχαν λάβει μέρος σε αθλητικά γεγονότα στη Δήλο περί το 540-530 π.Χ., κατά τη διάρκεια των οποίων γυμνικοί και μουσικοί αγώνες πραγματοποιούνταν, ενώ κάθε πόλη είχε αποστείλει

¹⁴⁴ Stewart, 2003, 98.

¹⁴⁵ Stewart, 2003, 211-216.

¹⁴⁶ Miller, 2004, 154 και Stewart, 2003, 214.

¹⁴⁷ Πληροφορίες για τα *Ήραια* αντλούμε από τον Πανσανία 5.16.2-7, A 158.

¹⁴⁸ Αναλυτικά για τα *Ήραια* βλ. Miller, 2004, 155-157.

¹⁴⁹ Stewart, 2003, 204-205.

¹⁵⁰ Stewart, 2003, 205, 211.

¹⁵¹ Stewart, 2003, 205-211.

και ομάδες χορευτών. Η Miller υποστηρίζει, ότι αντίστοιχα πληροφορίες για αθλήματα γυναικών στην Αθήνα μας δίνουν τα ανασκαφικά δεδομένα από τη Βραυρώνα. Η ύπαρξη παλαίστρας στο ιερό σε συνδυασμό με την αγγειογραφία των κρατηρίσκων, με σκηνές γυμνών κοριτσιών να τρέχουν, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως αποδείξεις για την τέλεση γυμνικών αγώνων, σπουδαίων για την κοινωνία της Αθήνας¹⁵². Όπως υποστηρίζει η μελετήτρια, η έλλειψη στοιχείων για την άθληση των γυναικών στην Αθήνα δε υποδηλώνει την απουσία της πρακτικής, αλλά μάλλον οι αθηναίοι συγγραφείς της εποχής δεν ενδιαφέρονταν να καταγράψουν πληροφορίες και στοιχεία για δραστηριότητες που σχετίζονται στενά με τη Σπάρτη, σε αντίθεση με τον Ξενοφώντα και τον Πλάτωνα, οι οποίοι δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην άθληση των γυναικών, εξαιτίας της συμπάθειάς τους με τη Σπάρτη¹⁵³. Οι απεικονίσεις των γυμνών κοριτσιών στους κρατηρίσκους, σύμφωνα με τον Stewart, ανήκουν σε ένα σύμπλεγμα εικόνων, που περιλαμβάνουν επίσης τις Αμαζόνες¹⁵⁴, την ηρωίδα Αταλάντη¹⁵⁵ και άλλες νεαρές αθλήτριες¹⁵⁶ που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την απεικόνιση *παρθένων*¹⁵⁷.

Πιο αναλυτικά, η γυμνότητα στην τέχνη χρησιμοποιούνταν για να δηλώσει διαφορετικά νοήματα σε διαφορετικές περιόδους. Η θέα του γυμνού σώματος για τους Αθηναίους σήμαινε έκθεση και προκαλούσε συναισθήματα όπως ντροπή, απέχθεια και ευπάθεια. Η ενδυμασία προστάτευε από την πρόκληση τέτοιων συναισθημάτων. Η γυμνότητα περιείχε αποτρεπτικό και μαγικό-λατρευτικό χαρακτήρα και μπορούσε να βοηθεί μόνο μέσα σε τέτοιου είδους συμφραζόμενα. Ακόμη και οι αθλητές που γυμνάζονταν γυμνοί ή η απεικόνιση των γυμνών κούρων που υπονοούσαν τον ιδανικό νέο, τον *καλό* και *καλοκάγαθο*, εμπεριείχαν έννοιες τελετουργικές, οι οποίες βρίσκουν καταγωγή στις τελετές μετάβασης των αγοριών¹⁵⁸. Τον 6^ο αι. π.Χ. στα μελανόμορφα αττικά αγγεία αγαπημένα θέματα αποτελούσαν οι αθλητές που αγωνίζονταν γυμνοί, οι γυμνοί θεοί, οι ήρωες και οι θνητοί. Στην καθημερινή ζωή, όμως, η γυμνότητα αποκτούσε άλλο νόημα. Σήμαινε ντροπή, ευπάθεια, ατιμία. Κάτω από αυτήν την έννοια, η απεικόνιση γυμνών γυναικών στην

---

¹⁵² Miller, 2004, 157-158.5.

¹⁵³ Miller, 2004, 158-159

¹⁵⁴ Stewart, 2003, 223-227.

¹⁵⁵ Stewart, 2003, 227-229.

¹⁵⁶ Stewart, 2003, 229-231.

¹⁵⁷ Stewart, 2003, 223.

¹⁵⁸ Η γυμνότητα των αθλητών βρίσκει τις ρίζες της στην προϊστορική Ελλάδα και συνδέεται με τον πολεμιστή-αθλητή, του οποίου η εκπαίδευση και ο αγώνας στα διάφορα παιχνίδια αποτελούσε ταυτόχρονα την προετοιμασία του για τον πόλεμο. Σχετικά βλ. Bonfante, 1989, 552-553.

τέχνη της Αθήνας αποτελούσε θέμα προς αποφυγή. Οι αξιοσέβαστες γυναίκες και σύζυγοι δε συμμετείχαν στη γυμνότητα¹⁵⁹. Η γυμνότητα των γυναικών απεικονίζεται κυρίως σε σκηνές συμποσίου, όπου οι γυναίκες ταυτίζονται με ιερόδουλες. Σε διαφορετικές περιπτώσεις, η απεικόνιση μιας γυμνής γυναίκας σήμαινε ότι αυτή ήταν απροστάτευτη και εκτεθειμένη σε κινδύνους, έτοιμη προς κακοποίηση¹⁶⁰. Τέτοιου είδους παραδείγματα μας είναι γνωστά από μυθολογικές σκηνές, όπου μερικώς γυμνές εμφανίζονται ορισμένες ηρωίδες σε στιγμές κινδύνου για να δηλώσουν την αδυναμία τους και την ευπάθειά τους, όπως π.χ. η Ελένη και η Κλυταιμνήστρα, η Εκάβη και η Κασσάνδρα¹⁶¹. Το ταμπού ενάντια στη γυναικεία γυμνότητα ήταν πολύ ισχυρό με όλη την έννοια της ταπείνωσης και της ευπάθειας σε όλες τις μορφές της τέχνης, αλλά και στην καθημερινή ζωή. Ωστόσο, εξαιρέσεις επιβεβαιώνουν τον ειδικό χαρακτήρα της γυμνότητας των γυναικών, με τις τελευταίες, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να λαμβάνουν μέρος σε αγώνες και τελετουργίες χωρίς ενδυμασία¹⁶². Ο Pierre Vidal-Naquet αναφέρει ότι οι γυναίκες, επίσης, συμμετείχαν στη λατρευτική γυμνότητα στα πλαίσια των τελετών μετάβασης, ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγονται κι αυτές που τελούνταν προς τιμή της Αρτέμιδος. Μάλιστα, θεωρεί την ενδυμασία ως σύμβολο ηλικιακό. Η τελετουργική γυμνότητα, αποκτούσε περίπου το ίδιο νόημα με την αντίστοιχη τελετουργική γυμνότητα των ανδρών. Όπως οι άνδρες έφηβοι μέσα από τις τελετές μετάβασης και τη γυμνότητα που αυτές απαιτούσαν για την ολοκλήρωσή τους, προετοιμάζονταν για να γίνουν καλοί πολεμιστές εκτεθειμένοι στους κινδύνους, αντίστοιχα και τα κορίτσια προετοιμάζονταν για το γάμο και την ιδιωτική τους ζωή ως σύζυγοι και μητέρες¹⁶³.

Επομένως, η γυμνότητα των κοριτσιών σε κάποιες από τις παραστάσεις θεωρείται δηλωτική μιας τελετουργίας. Στην περίπτωση των αγγείων που εξετάζουμε, κάποιοι μελετητές συσχέτισαν τη γυμνότητα με την Ιφιγένεια, όπου σύμφωνα με το έργο του Αισχύλου «Αγαμέμνων» (στ.239) η ηρωίδα αφήνει να πέσει το ένδυμά της την ώρα που οδηγείται για θυσία¹⁶⁴. Η απεικόνιση της γυμνότητας ίσως να υπονοούσε το «τελετουργικό δράμα», κατά το οποίο τα κορίτσια έπρεπε να μιμηθούν

---

¹⁵⁹ Bonfante, 1989, 553.

¹⁶⁰ Bonfante, 1989, 556-557.

¹⁶¹ Bonfante, 1989, 560, υπ.99.

¹⁶² Bonfante, 1989, 559.

¹⁶³ Bonfante, 1989, 554.

¹⁶⁴ Kahil, 1978, 81-82.

την Ιφιγένεια¹⁶⁵. Κατ' άλλους, η γυμνότητα συνδέεται με τη διαβατήρια τελετή των κοριτσιών και το πέρασμά τους από την παιδική ηλικία στην εφηβεία και στην προετοιμασία του γάμου. Σύμφωνα με την Cole, η αντίθεση μεταξύ του ντυμένου και του άντυτου, όπως το αποκαλεί, υπονοεί μια τελετουργική αλλαγή ενδυμασίας, η οποία καθορίζεται από ένα μεταβατικό στάδιο γυμνότητας προτού οι μικρές άρκτοι φορέσουν τον κροκωτό χιτώνα¹⁶⁶. Η γυμνότητα συμβόλιζε τον «αποχωρισμό» της προηγούμενης ζωής και την «έναρξη» της νέας¹⁶⁷. Η άποψη αυτή συμβαδίζει, όπως υποστηρίζουν κάποιοι μελετητές, με την εικονογραφία των κρατηρίσκων, όπου γυμνές απεικονίζονται οι κορασίδες που ηλικιακά ανήκουν στην δεύτερη κατηγορία και που, ενδεχομένως, έχουν ολοκληρώσει την τελετή της *αρκτηίας*¹⁶⁸. Η ολοκλήρωση της τελετής ίσως ήταν πιο σημαντική από την έναρξη, καθώς η πλειονότητα των κρατηρίσκων απεικονίζουν κορίτσια μεγαλύτερης ηλικίας. Κάτι τέτοιο, όμως, πιστεύω ότι δεν μπορεί να διατυπωθεί παρά μόνο ως υπόθεση και μάλλον χωρίς αποδείξεις. Εξάλλου, όπως φαίνεται από τις παραστάσεις η ενδυμασία δε φαίνεται να συνδέεται με την ηλικία των κορασίδων. Εφόσον δεν μπορούμε με βεβαιότητα να προσδιορίσουμε αρχικά το χρονικό διάστημα της τελετής και αφετέρου έχουμε δεχτεί ότι οι ηλικίες των κοριτσιών που συμμετέχουν μπορεί να είναι από 5 έως 10 ετών, αυτό σημαίνει ότι μπορεί ένα κορίτσι που ανήκει στο ανώτατο όριο της άρκτου να απεικονιστεί ως αρκτηία, χωρίς αυτό να σηματοδοτεί ότι βρίσκεται στο πέρας της τελετής. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει δεκτό μόνο όταν η μορφή απεικονίζεται γυμνή και μόνο αν δεχτούμε ότι η εικονογραφική γυμνότητα σχετίζεται με τον συμβολισμό της ολοκλήρωσης του «περάσματος» από τη μια ηλικιακή ομάδα στην άλλη.

Παραδείγματα τελετουργικής γυμνότητας είναι γνωστά και από άλλα ιερά που σχετίζονται με τη λατρεία της Αρτέμιδος. Στη Μίλητο, λατρευόταν η Άρτεμις Κιθωνία, της οποίας το επίθετο σχετίζεται με μια ενδυμασία, ενώ ο αιτιολογικός μύθος σχετίζεται με μια κρίση που είχαν υποστεί οι έφηβες και επιθυμούσαν να κρεμαστούν, η οποία σταμάτησε όταν οι πολίτες τις απείλησαν ότι θα τοποθετήσουν τα σώματά τους στους δρόμους, χωρίς ενδύματα¹⁶⁹.

---

¹⁶⁵ Nielsen, 2009, 112.

¹⁶⁶ Cole, 2004, 223.

¹⁶⁷ Sourvinou-Inwood, 1988, 63-64.

¹⁶⁸ Sourvinou-Inwood, 1988, 64-66.

¹⁶⁹ Cole, 2004, 223.

Για τον Κοντή, αντίθετα, μεγαλύτερο ενδιαφέρον προκαλεί όχι τόσο η γυμνότητα των μορφών, όσο η ένδυσή τους με «βραχέα χιτώνια», όπως τα αποκαλεί. Διατύπωσε την υπόθεση ότι οι απεικονιζόμενοι χιτώνες ίσως σχετίζονται με τους αναθηματικούς, οι οποίοι αφιερώνονταν στην θεά¹⁷⁰.

Η Sourvinou-Inwood στη μελέτη της κάνει σύνδεση της εικονογραφίας των κρατηρίσκων με τις διάφορες φάσεις της διαβατήριας τελετής της *αρκτείας* στηριζόμενη στην απεικόνιση των διαφορετικών ενδυμασιών που φορούν οι μορφές σε αυτά τα αγγεία. Όπως παρατηρεί απεικονίζονται διάφορα είδη χιτώνων. Υποστηρίζει, λοιπόν, ότι οι κορασίδες φορούσαν τον κοντό χιτώνα, στην έναρξη της τελετής και πριν φορέσουν τον κροκωτό, ενώ με το μακρύ χιτώνα και το μιάτιο εμφανίζονταν στο τέλος της τελετής αφού ολοκληρωνόταν το «πέρασμα» με την έκδυση του κροκωτού¹⁷¹. Ο Dillon, δεν στηρίζεται στη διαφορετικότητα των ενδυμάτων προκειμένου να ταυτίσει τις σκηνές με μια διαβατήρια τελετή, αλλά, στην ένδυση και την γυμνότητα, όπου απεικονίζουν τα διαφορετικά ηλικιακά στάδια των κοριτσιών¹⁷². Ο Scanlon, αντίθετα, υποστηρίζει ότι σε καμιά από τις παραστάσεις δεν γίνεται απεικόνιση του κροκωτού ενδύματος, το οποίο πιθανόν το φορούσαν κατά την πομπή από το Βραυρώνιο στο ιερό της Βραυρωνίας για να το «αφαιρέσουν» στη συνέχεια και να ενδυθούν με το χιτωνίσκο¹⁷³. Η συνύπαρξη σε ορισμένους κρατηρίσκους από το Βραυρώνιο, αυλητρίδας και ελαφιού ή σειρήνας ώθησε τον Scanlon στη διατύπωση ότι οι σκηνές αυτές είναι είτε μυθολογικές είτε η απεικόνιση των δύο τελευταίων όντων αναφέρεται στη φανταστική ύπαρξή τους κατά τη διάρκεια των τελετών. Οι γυναικείες μορφές, που σε κάποιες παραστάσεις κρατούν κλαδιά, έχουν ταυτιστεί με ιέρειες ή με Αθηναίες γυναίκες που φροντίζουν την προετοιμασία των κοριτσιών πριν τους αγώνες¹⁷⁴.

Η ένδυση ορισμένων κορασίδων με κοντό, αχειρίδωτο χιτώνα ίσως σχετίζεται, σύμφωνα με την Παρισινού, με την άγρια φύση αυτών των κοριτσιών. Η ενδυμασία αυτή παραπέμπει στην απεικόνιση της Αρτέμιδος ως κυνηγού, όπου συχνά είναι ενδεδυμένη με κοντό, αχειρίδωτο χιτώνα, ενώ αντίστοιχα το ένδυμα αυτό, σύμφωνα με την μελετήτρια, συνδέεται με «άγριες γυναίκες και κυρίως αυτές που δεν έχουν

---

¹⁷⁰ Κοντής, 1967, 185.

¹⁷¹ Sourvinou-Inwood, 1988, 122-123.

¹⁷² Dillon, 2002, 96.

¹⁷³ Scanlon, 1990, 79.

¹⁷⁴ Scanlon, 1990, 77.

περάσει ακόμη τα όρια της εφηβείας»¹⁷⁵. Επομένως, παρόλο που το συγκεκριμένο ένδυμα συνδέεται με την τυπική ενδυμασία των κυνηγών, εντούτοις η χρήση του προσφέρει έναν συγκεκριμένο κώδικα επαφής για τις γυναίκες που επιλέγουν να το φορέσουν και παραπέμπει σε συγκεκριμένες συμπεριφορές γυναικών. Το κοντό ένδυμα οπτικά στην κλασική Αθήνα παρέπεμπε σε μη συμβατικές γυναίκες, που συνήθιζαν να βγαίνουν έξω και να έρχονται σε επαφή με ανδρικά κοινωνικά περιβάλλοντα, όπως είναι η «άγρια» φύση εκτός των ορίων της πόλης και η παλαίστρα¹⁷⁶. Κάτω από αυτούς τους συμβολισμούς της γυναικείας ενδυμασίας, το κοντό ένδυμα και η δραστήρια ζωή των κοριτσιών που υπηρετούσαν την Αρτέμιδα αντανάκλασε την «αδάμαστη» φύση τους και την παρομοίαζε με αυτή των άγριων ζώων (και συγκεκριμένα των αρκούδων), καθώς ακόμη δεν είχαν επέλθει κάτω από τον έλεγχο των ανδρών και οι οποίες είναι, συνεπώς, ακόμη περιορισμένες στα περιθώρια των ύστερων συμβατικά γυναικείων, κοινωνικών ρόλων εντός του οίκου¹⁷⁷. Ο συμβολισμός του ενδύματος αυτού και η σύνδεσή του με την «άγρια, επιθετική φύση» διαφαίνεται και από την επιλογή του στις απεικονίσεις της Γοργούς και των Ερινύων¹⁷⁸.

Ο Nielsen υποστηρίζει ότι στους κρατηρίσκους απεικονίζεται κάποια τελετή είτε μυστηριακή είτε διαβατήρια, η οποία πιθανόν να είναι νυχτερινή και μέρος της οποίας θα τελούνταν εντός του ναού, στο άδυτο, όπου και θα πραγματοποιούνταν ενδεχομένως ο «τελετουργικός θάνατος» του πιστού¹⁷⁹. Πιστεύει ότι η τελετή της *αρκτείας* δεν πραγματοποιούνταν κατά την εορτασμό των Βραυρωνίων, καθώς η απεικόνιση του βωμού και του φοίνικα δηλώνουν την τέλεση των αγώνων και των χορών γύρω από αυτούς. Η ύπαρξη παλαίστρας, γυμνασίου και στάβλων πιθανόν να σχετίζεται με τους τελετουργικούς αγώνες των Βραυρωνίων, όπου ο αριθμός των πιστών θα ήταν πολύ μεγαλύτερος¹⁸⁰.

Υπάρχει όμως και η άλλη άποψη, αυτή του Faraone, ο οποίος ερμηνεύει τις παραστάσεις ως αναπαράσταση κάποιας άλλης τελετής της Αρτέμιδος, κι όχι αυτή

---

¹⁷⁵ Parisinou, 2002, 60-61.

¹⁷⁶ Parisinou, 2002, 61.

¹⁷⁷ Parisinou, 2002, 61.

¹⁷⁸ Parisinou, 2002, 62-65.

¹⁷⁹ Nielsen, 2009, 110-112.

¹⁸⁰ Nielsen, 2009, 112.

της *αρκτείας*. Θεωρεί ανύπαρκτα τα στοιχεία της μίμησης της συμπεριφοράς ή των χαρακτηριστικών των άρκτων από τις κορασίδες¹⁸¹.

Η εικονογραφική ανάλυση των κρατηρίσκων, όπως διαφαίνεται από τα παραπάνω, δεν μπορεί να αποτελέσει ασφαλή αρχαιολογική προσέγγιση για την συναγωγή συμπερασμάτων που αφορούν τη λατρεία της Αρτέμιδος. Τα ανασκαφικά δεδομένα σε συνδυασμό με την αρχαία γραμματεία στην περίπτωση των αγγείων αυτών μάλλον δεν λειτουργεί συμπληρωματικά. Οι αρχαίες πηγές που αφορούν στη λατρεία της Αρτέμιδος και στις τελετές των κορασίδων είναι από μόνες τους προβληματικές. Οι αγγειογράφοι, από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιούν εικονογραφικές συμβάσεις γνωστές στους θεατές εκείνης της εποχής, άγνωστες για εμάς, γεγονός που δεν μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε κάποιες λεπτομέρειες και να ταυτίσουμε τη σκηνή με μια συγκεκριμένη τελετή. Σίγουρα, οι παραστάσεις απεικονίζουν σκηνές από τις τελετές των κορασίδων, όμως τα στοιχεία που μας παρέχουν μπορούν μόνο υποθετικά να επιτρέψουν τη σύνδεση με την τελετή της *αρκτείας*.

1.4 Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ. Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΡΚΤΕΙΑΣ

Η Άρτεμις είναι μια από τις αρχαιότερες θεές των Ελλήνων. Το όνομά της κατά ορισμένους μελετητές μαρτυρείται στις πινακίδες της Γραμμικής Β¹⁸², ενώ εμφανίζεται και ανάμεσα στους θεούς των Λυδών και των Λυκίων¹⁸³. Η λατρεία της είχε διαδοθεί σε όλα τα μέρη της Ελλάδος, και στις ελληνικές αποικίες. Η παρουσία της είναι ιδιαίτερα έντονη στην Αττική, τη Βοιωτία, τη Λακωνία και τη Δυτική Ελλάδα¹⁸⁴. Τα ήθη και τα έθιμα κάθε τόπου της προσέδωσαν διαφορετικές ιδιότητες και την ταύτισαν σε ορισμένες περιπτώσεις, με μικρές τοπικές θεότητες δημιουργώντας διαφορετικούς τοπικούς μύθους¹⁸⁵. Η Άρτεμις απαντάται με ποικίλα προσωνύμια ορισμένα από τα οποία προέρχονται από τις ιδιότητες που της προσδίδουν κι άλλα από τον τόπο στον οποίο λατρεύεται¹⁸⁶.

---

¹⁸¹ Faraone, 2003, 45-46.

¹⁸² Burkert, 1993, 114, υπ.23.

¹⁸³ Burkert, 1993, 318.

¹⁸⁴ Kahil, 1979, 74.

¹⁸⁵ Αντωνίου, 1990, 149.

¹⁸⁶ Burkert, 1993, 318-320.

Ιδιαίτερα στην Αθήνα, η ύπαρξη ιερού της Αρτέμιδος πάνω στον ιερό βράχο της Ακρόπολης, καθώς και η ίδρυση δύο ιερών της θεάς στην Αγορά, σε συνδυασμό με την ύπαρξη κι άλλων ιερών προς τιμή της σε διάφορα σημεία της Αττικής, μαρτυρεί το σημαντικό ρόλο της θεάς για τους Αθηναίους¹⁸⁷. Παρουσιάζεται ως θεά της γονιμότητας των ανθρώπων και των ζώων, καθώς και ως θεά του κυνηγιού, αλλά και προστάτιδα των ζώων με ορισμένα από τα οποία συνδέεται ιδιαιτέρως¹⁸⁸.

Η αρχαία γραμματεία μάς προσφέρει πληροφορίες και μύθους σχετιζόμενους με τη θεά. Το πιο ενδεικτικό από αυτά προέρχεται από τον Ευριπίδη στην *Ιφιγένεια εν Ταύροις*. Σύμφωνα με αυτό, ο Ορέστης, ο γιος του Αγαμέμνονα, πηγαίνει στην Ταυρίδα για να κλέψει το ξόανο της Αρτέμιδος που λάτρευαν οι Σκύθες. Συλλαμβάνεται και μεταφέρεται στο ναό της θεάς για να θυσιαστεί. Εκεί συναντά την αδερφή του Ιφιγένεια (που πίστευε ότι είναι νεκρή), ιέρεια της Αρτέμιδος και επιφορτισμένη να εκτελέσει τη θυσία. Αδερφός και αδερφή αναγνωρίζονται και αποφασίζουν να αρπάξουν το άγαλμα και να διαφύγουν στην Ελλάδα. Τελικά σώζονται από τη θεά Αθηνά, που προφητεύει το μέλλον τους και διατάζει τους Έλληνες να λατρέψουν την Αρτέμιδα σε δύο μορφές, την Ταυροπόλο και τη Βραυρωνία¹⁸⁹. Ο Ορέστης θα εγκαθιστούσε ένα άγαλμα της θεάς σε ένα ιερό της Αττικής (στις Αλές), ενώ η Ιφιγένεια θα πρόσφερε τις υπηρεσίες της στην Αρτέμιδα στη Βραυρώνα. Ως μίμηση προς την τελετή των Σκυθών, η θυσία στις Αλές απαιτούσε όχι θάνατο παρά μόνο δείγμα ανθρώπινου αίματος. Η Αθηνά ανακοίνωσε στην Ιφιγένεια ότι ως ιέρεια της Αρτέμιδος στη Βραυρώνα κάποια μέρα θα μπορούσε να έχει τον τάφο της στο ιερό, όπου θα μπορούσε να λαμβάνει τα ενδύματα των γυναικών που θα πέθαιναν στην γέννα¹⁹⁰.

Ο μύθος αυτός διατηρήθηκε στην Αττική και εξηγεί την ύπαρξη των δύο ιερών της Αρτέμιδος βοηθώντας αντίστοιχα και την ταύτισή τους και μας πληροφορεί για τη σχέση της θεάς με την ιέρειά της Ιφιγένεια¹⁹¹. Η τελευταία συνδέεται με τη γονιμότητα, αλλά έχει πιο τονισμένο το χθόνιο χαρακτήρα της, καθώς προς τιμή της αφιερώνονται τα πολυτελή ενδύματα των γυναικών που πέθαναν κατά τη γέννα, σε

---

¹⁸⁷ Mejer, 2009, 62.

¹⁸⁸ Kahil, 1979, 74.

¹⁸⁹ Kahil, 1979, 75.

¹⁹⁰ Cole, 2004, 198-199.

¹⁹¹ Αναλυτικά για την Ιφιγένεια και τη σχέση της με την Αρτέμιδα βλ. Κοντής, 1967, 156-164 και Αντωνίου, 1990, 206-212.

αντίθεση με την Αρτέμιδα που ήταν η θεά της ευτοκίας¹⁹². Στα κλασικά χρόνια, η ιέρεια της Αρτέμιδος εξαιτίας της επικής ποίησης καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό από την προσωπικότητα της κόρης του Αγαμέμνονα. Σύμφωνα με την Kahil, ίσως στο πρόσωπο της Ιφιγένειας να ταυτίζονται και οι δύο μορφές, όπου ο χθόνιος χαρακτήρας της μιας θα μπορούσε να τονιστεί στην επική ποίηση με την αρχή της θυσίας της κόρης του Αγαμέμνονα. Ως ιέρεια, λοιπόν, και ηρωίδα, η Ιφιγένεια που πέθανε νωρίς, μπορούσε να ζητά προσφορές για τον πρόωρο θάνατο των άλλων, μετά από κάποια καταστροφή ή κάποιο άσχημο γεγονός, δώρα που προσφέρονταν ως εξευγενισμό και ως αποζημίωση. Ως μόνιμη παρθένος στις υπηρεσίες της Αρτέμιδος η Ιφιγένεια δεν θα έφτανε ποτέ στην ηλικία της εφηβείας, αλλά πέτυχε την τελετουργική συνέπεια μόνο με το θάνατό της. Αντίθετα, η Άρτεμις δεχόταν δώρα ως ευχαριστήρια όταν τα γεγονότα είχαν αίσια έκβαση¹⁹³. Η χθόνια υπόσταση της θεάς συνδέεται μόνο με τη λατρεία της στη Βραυρώνα. Στο ιερό της Μουνιχίας δεν υπάρχει κάποια ένδειξη που να μαρτυρεί μια ανάλογη χθόνια λατρεία.

Από την Αττική μάς είναι γνωστοί μύθοι που σχετίζονται με τις τελετές και τις εορτές προς τιμήν της Αρτέμιδος. Στη Μουνιχία κάθε χρόνο πραγματοποιούνταν εορτή προς τιμή της θεάς κατά την 16^η του μήνα Μουνιχιώνα¹⁹⁴. Η εορτή διαρκούσε μια μέρα και σε αυτήν έπαιρναν μέρος κορίτσια πριν από το γάμο τους¹⁹⁵. Τα *Βραυρώνια*, όπως ονομαζόταν η εορτή, ήταν εξίσου φημισμένα και στο ιερό της Βραυρώνας. Σε αντίθεση με το ιερό της Μουνιχίας όπου η εορτή ήταν ετήσια στη Βραυρώνα τελούνταν κάθε πέντε χρόνια. Αυτή ξεκινούσε με τα *Θεωρία*¹⁹⁶, και πρέπει να περιελάμβανε πομπή με αφετηρία το Βραυρώνιο της Ακροπόλεως και κατάληξη τη Βραυρώνα¹⁹⁷. Η τελετή, που λάμβανε χώρα εκεί, είχε επιμέρους μυστηριακό χαρακτήρα, όπου προς τιμή της θεάς πραγματοποιούνταν θυσία¹⁹⁸ και τελούνταν κανηφορία¹⁹⁹, ενώ υπάρχουν πληροφορίες και για την εκτέλεση αγώνων ραψωδίας²⁰⁰.

¹⁹² Kahil, 1979, 76. Ακόμη, Cole, 2004, 218-219.

¹⁹³ Cole, 2004, 218-219.

¹⁹⁴ Burkert, 1993, 468.

¹⁹⁵ Λιβανίου «Λόγοι» V, 29: «[...] εν έτέρω δέ γε μηνί, Μουνιχιώνι οἶμαι, καί τας παρθένους αὐτῆ (Ἀρτέμιδι) πρό γάμων ὑπάγουσιν, ὅπως προτεθεραπευμένης Ἀρτέμιδος οὕτως ἐπί τὰ Ἀφροδίτης ἴωση», βλ. Παλαιοκρασά, 1991, 21.

¹⁹⁶ Σχετικά με τα *Θεωρία* βλ. Peppra-Delmousou, 1988, 255-256. Βασική πηγή πληροφόρησης αποτελεί το απόσπασμα από το έργο του Αριστοφάνη *Ειρήνη*, στ. 873: «Αὕτη Θεωρία ἔστιν. Οἱ ἦν ἡμεῖς ποτε ἐπαίσιον Βραυρωνᾶδ' ὑποπεπωκότες».

¹⁹⁷ Πομπή, όπως πληροφορούμαστε από τις αρχαίες πηγές, πραγματοποιούνταν και προς τιμή της Αρτέμιδος Αγροτέρας και της Αρτέμιδος Μουνιχίας. Βλ. Αντωνίου, 1990, 174-175.

¹⁹⁸ Αντωνίου, 1990, 176.

¹⁹⁹ Κοντής, 1967, 183. Επίσης, βλ. Αντωνίου, 1990, 177-178 και 185-186 και Walbank, 1981, 279-281.

²⁰⁰ Κοντής, 1967, 184 και Αντωνίου, 1990, 177.

Η πιο γνωστή τελετή, όπως προαναφέρθηκε, προς τιμήν της Αρτέμιδος ήταν αυτή της *αρκτείας*. Μικρά κορίτσια, κυρίως από τις αριστοκρατικές οικογένειες των Αθηνών, αφιερώνονταν για ορισμένο χρονικό διάστημα στη θεά και την υπηρετούσαν. Πληροφορίες αναφορικά με την τελετή μας παραδόθηκαν από την αρχαία γραμματεία, αλλά και από την τέχνη της εποχής. Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, ένα μικρό κορίτσι πληγώθηκε από μια άρκτο της θεάς γιατί την πείραζε. Ο αδερφός του κοριτσιού σκότωσε το ιερό ζώο και από τότε όλη η κοινωνία άρχισε να υποφέρει από λοιμώδεις νόσους. Για να σταματήσει το κακό έπρεπε να εγκαθιδρυθεί μια τελετή προς τιμήν της Αρτέμιδος, η *αρκτεία*²⁰¹.

Σε άλλα ιερά της Αττικής όπου λάμβανε χώρα η ίδια τελετή ο μύθος παρουσιάζεται με κάποιες διαφοροποιήσεις. Σύμφωνα με έναν από τους μύθους της Μουνιχίας, ένα κορίτσι έπρεπε να θυσιαστεί από τον πατέρα του στη θεά. Αυτός αντικατέστησε τη θυγατέρα του με μια αίγα ντυμένη ως κορίτσι²⁰².

Όπως φαίνεται από τους μύθους, ολόκληρη η κοινωνία συχνά υπέφερε εξαιτίας της ασέβειας ενός ανθρώπου. Η πανούκλα ή ο λοιμός και ο λιμός σχετίζονταν με το ιερό της Βραυρώνας, καθώς ασθένειες προσέβαλλαν τα ζώα, τα χωράφια καταστρέφονταν και ως συνέπεια όλων αυτών οι γυναίκες πέθαιναν κατά τη γέννα ή συχνά γεννούσαν μη υγιή βρέφη²⁰³. Οι πόλεις, επομένως, χρειάζονταν την εύνοια της Αρτέμιδος, ώστε να καταφέρουν να είναι επιτυχημένες με τη γέννηση υγιών και δυνατών παιδιών. Η τελετή της *αρκτείας* αποσκοπούσε σε αυτό · στην μετάβαση των κοριτσιών στην εφηβεία και την προετοιμασία τους για έναν πετυχημένο γάμο και μια πετυχημένη γέννα²⁰⁴. Η προετοιμασία, που ξεκινούσε από μικρή ηλικία, περιελάμβανε σε κάποια μέρη, όπως η Βραυρώνα, τη μίμηση των άρκτων από τις κορασίδες. Το ιερό της Βραυρώνας τοποθετημένο μέσα στη φύση και έξω από τα όρια της πόλης προσφερόταν για μια τέτοια διαβατήρια τελετή. Το μεταβατικό στάδιο της περιθωριοποίησης των κοριτσιών μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα σε ένα περιβάλλον «άγριο» που διέπεται από φυσικές νόρμες, ώστε στη συνέχεια να επιτευχθεί η επανένταξη των κοριτσιών μέσα στον κοινωνικό ιστό της πόλης, αυτή τη φορά με τη νέα τους κοινωνική ιδιότητα. Κατά τη διάρκεια της

²⁰¹ Ο μύθος αυτός σχετίζεται με την τελετή της *αρκτείας* στο ιερό της Αρτέμιδος Βραυρωνίας, βλ. Cole, 2004, 204-205. Αναφορικά με την τελετή της *αρκτείας* βλ. αρχαίες πηγές: Άρποκρατίων 50,4. Πολυδεύκη *Όνομαστικόν* V, στ. 81. Επίσης, Ήσυχιος α 7284. Σούδα α 3959, 3958, ε 937. Σχόλ. Άριστοφάνους *Λυσιστράτη*, στ. 645. Ακόμη, Εύσταθίου Σχόλ. Όμηρου, *Ιλιάς* Β 732.

²⁰² Cole, 2004, 205.

²⁰³ Cole, 2004, 205.

²⁰⁴ Kahil 1977, 89 και Αντωνίου, 1990, 193-194. Επίσης, Burkert, 1993, 321 και Giuman, 2002, 80.

τελετής οι μικρές άρκτοι φορούσαν τα κροκωτά φορέματά τους. Το ένδυμα αυτό είναι γνωστό, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από τα έργα του Αριστοφάνη *Εκκλησιάζουσαι* (στ.879)²⁰⁵ και *Θεσμοφοριάζουσαι* (στ.269)²⁰⁶. Ο συμβολισμός του έχει ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως. Συγχή είναι η συσχέτισή του, εξαιτίας του χρώματός του, με το δέρμα της αρκούδας, όπου μέσα από μια διαδικασία μεταμόρφωσης τα κορίτσια πρέπει να ταυτίζονταν με το ζώο που μιμούνταν²⁰⁷. Το χρώμα της ενδυμασίας τους φαίνεται να έχει συμβολική σημασία, πιθανόν αποτρεπτική²⁰⁸.

Η *αρκτεία* έχει ερμηνευτεί από αρκετούς μελετητές ως μια διαβατήρια τελετή (rite of passage) που πραγματοποιούνταν πριν το γάμο των κοριτσιών και συνδεόταν με την έξοδό τους από την παιδική ηλικία και την είσοδό τους στην ηλικία της ήβης και, επομένως, στην ηλικία της ωριμότητας και του γάμου. Όπως σε όλες τις διαβατήριες τελετές, η μετάβαση ολοκληρώνεται με τον εξαγνισμό και την κάθαρση. Στην *αρκτεία* ο εξαγνισμός πραγματοποιείται με τον εγκλεισμό των κορασίδων στο ιερό και την απομάκρυνσή τους από την οικογένειά τους. Οι άρκτοι τελούσαν θυσίες στη θεά, τόσο στο ιερό της στη Βραυρώνα, όσο και σε αυτό της Μουνιχίας, στο οποίο, όμως, η Άρτεμις έχει μόνο την ιδιότητα της προστάτιδας του γάμου και όχι των τοκετών²⁰⁹.

Αντίθετη με την παραπάνω άποψη είναι αυτή του Faraone, ο οποίος μελέτησε τα αρχαία κείμενα από άλλη σκοπιά και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η *αρκτεία* δεν ήταν μια τελετή μύησης, αλλά μια θρησκευτική πρακτική με την οποία η εύνοια και ο κατευνασμός της θυμωμένης θεάς επιτυγχανόταν με τη θυσιαστική πρακτική, που περιελάμβανε τρία στάδια · το ένα στάδιο αποτελούσε η κοινή εκτέλεση των πιστών με σκοπό να ξεπεράσουν την κρίση της πόλης και έπειτα να καθιερώσουν έναν ετήσιο εορτασμό για την εκτροπή, ενώ τα άλλα δύο στάδια περιελάμβαναν την ατομική εκτέλεση, όπου στη μια περίπτωση η τελετή πραγματοποιείται ιδιωτικά πριν από το γάμο με τη συμμετοχή της νύφης, ώστε να αποφευχθούν τυχόν μελλοντικοί κίνδυνοι της γέννας, ενώ στην άλλη περιλαμβάνεται η προσφορά υπηρεσιών στο ιερό για ορισμένο χρονικό διάστημα²¹⁰. Μάλιστα, ο μελετητής, ενισχύει την παραπάνω

²⁰⁵ Αριστοφάνης, *Εκκλησιάζουσαι*, στ.789: «ἔστηκα καὶ κροκωτὸν ἡμφιεσμένη».

²⁰⁶ Αριστοφάνης, *Θεσμοφοριάζουσαι*, στ.269: «[...]δῆλον δέ ὅτι τὸ ἐγκυκλὸν ἱμάτιον, ὃ δέ κροκωτὸς ἔνδυμα».

²⁰⁷ Calame., 2001, 58-61 και Giupan, 2002, 80-82.

²⁰⁸ Αντωνίου, 1990, 186-187. Κροκωτά ενδύματα φορούσαν και οι λατρευτές κατά τις εορτές του Διονύσου. Επίσης, Giupan, 2002, 82.

²⁰⁹ Αντωνίου, 1990, 195-196.

²¹⁰ Faraone, 2003, 43- 62.

άποψη του κάνοντας παραλληλισμό με την «τελετή του ελαφιού», που τελούνταν προς τιμή της Αρτέμιδος σε ιερά της Θεσσαλίας²¹¹.

Τα αναθήματα από τα ιερά της Βραυρώνας, αλλά και της Μουνιχίας μπορούν να εμπλουτίσουν τις γνώσεις μας για τις ιδιότητες της θεάς και για τις πεποιθήσεις των αρχαίων γυναικών. Παιδικά σύμβολα, όπως παιχνίδια, αφιερώνονταν από τα κορίτσια στη θεά λίγο πριν από τον γάμο τους ως ένδειξη αποχωρισμού της προηγούμενης ζωής τους, προσδίδοντας στη θεά την ιδιότητα της κουροτρόφου²¹², ενώ αντίστοιχα η εύρεση αναθημάτων που αναπαριστούν μέλη γυναικείου σώματος αποκαλύπτει το ενδιαφέρον των γυναικών και για τη σωματική υγεία²¹³. Κι αυτή η επιθυμία πηγάζει μέσα από την ανάγκη για μελλοντική ευτοκία. Ακόμη, τα αναθήματα περιελάμβαναν υφαντικά εργαλεία των γυναικών, όπως πήλινα και λίθινα σφονδύλια και αγνύθες, καθώς και επίνητρα, ευρήματα δηλαδή που σχετίζονται με την ιδιότητα της θεάς ως προστάτιδας της οικογενειακής ζωής²¹⁴, αλλά και πολυτελή ενδύματα, για τα οποία οι γνώσεις μας προέρχονται από τους καταλόγους που είναι χαραγμένοι σε πέτρα με τα ονόματα των αναθετών και τα ενδύματα-αφιερώματα προς τη θεά²¹⁵. Ποικίλων μεγεθών τα ενδύματα, κάποια φτιαγμένα από πολυτελή υλικά, κάποια άλλα εξωτικού χαρακτήρα, συνηγορούν ότι οι αναθέτριες διάλεγαν για να προσφέρουν στη θεά ό,τι καλύτερο είχαν²¹⁶. Ακόμη και τελετουργικά ενδύματα μπορούσαν να αφιερωθούν στην Αρτέμιδα, όπως τα κροκωτά, που φορούσαν οι άρκτοι κατά τα Βραυρώνια²¹⁷.

Τα μικρά κορίτσια που λάμβαναν μέρος σε αυτή την τελετή προστάτευαν την παραγωγική τους ζωή. Αρκετίες γίνονταν μόνο επιλεγμένες κορασίδες της αθηναϊκής κοινωνίας προερχόμενες από τις καλύτερες οικογένειες, οι οποίες αντιπροσώπευαν όλα τα κορίτσια της πόλης²¹⁸. Κάτω από την αρμοδιότητα των ιεροποιών που επέβλεπαν τις δημόσιες τελετές, τα πενταετή *Βραυρώνια* αντιπροσώπευαν τις ανάγκες

²¹¹ Faraone, 2003, 58. Αναλυτικά για τη λατρεία της Αρτέμιδος στη Θεσσαλία, βλ. Χρυσοστόμου Π.Χ., 1991. *Η θεσσαλική θεά Εν(ν)οδία ή Φεραία θεά*, (διδασκ. διατρ), Θεσσαλονίκη.

²¹² Dillon, 2002, 215-216.

²¹³ Cole, 2004, 211-214.

²¹⁴ Κοντής, 1967, 189.

²¹⁵ Αναλυτικά για τους καταλόγους των ενδυμάτων βλ. Linders T., *Studies in the treasure records of Artemis Brauronia found in Athens*, Stockholm 1972. Επίσης, βλ. Cleland, 2005.

²¹⁶ Cole, 2004, 214-216 και Κοντής, 1967, 189-193.

²¹⁷ Η αφιέρωση ενδυμάτων φανερώνει την παρουσία μιας διαβατήριας τελετής πιθανόν των παιδιών ή των εφήβων ή ακόμη σε ορισμένες περιπτώσεις των γυναικών που έχουν γεννήσει, βλ. Mazarakis, 2009, 295-296. Επίσης, Cleland, 2005, 91.

²¹⁸ Τα αρχαιολογικά δεδομένα μαρτυρούν ότι δεν μπορούσαν όλα τα κορίτσια της αθηναϊκής κοινωνίας να φιλοξενηθούν ταυτόχρονα στο ιερό της Βραυρώνας. Την άποψη αυτή συμμαρτυρεί και ο Walbank, 1981, 276-277.

όλης της κοινωνίας. Σε αυτήν την κοινωνία, λοιπόν, όπου το σύνολο των πιστών εξουσιοδοτεί λίγους για της εκτέλεση των τελετουργικών υποχρεώσεων, τα κορίτσια που θα εκτελούσαν την *αρκτεία* στα Βραυρώνια, επιλέγονταν από το δήμο και τη φυλή, ώστε προσφέροντας τις υπηρεσίες τους να κατευνάσουν τη θεά εκ μέρους όλων των κοριτσιών που ανήκαν στην ίδια ηλικιακή ομάδα και, επομένως, εκ μέρους όλης της Αττικής²¹⁹.

Η τελετή της *αρκτείας* προετοίμαζε, σύμφωνα με κάποιους μελετητές, τα κορίτσια για το γάμο με όρους ανάλογους με αυτούς της προετοιμασίας των αγοριών για τον πόλεμο, γεγονός που ενδεχομένως να προκαλούσε όχι μόνο το θρησκευτικό, αλλά και το κοινωνικό ενδιαφέρον της πόλης. Η σπουδαιότητα, εξάλλου, μιας τέτοιας τελετής γίνεται αντιληπτή και από τον τόπο εκτέλεσής της. Η *αρκτεία* λάμβανε χώρα σε δύο σημαντικά ιερά, αυτό της Βραυρώνας, στο οποίο οι Αθηναίοι τελούσαν τις πεντετερικές εορτές, κατά τις οποίες οι κορασίδες τυπικά θα είχαν ολοκληρώσει την προετοιμασία-μύηση-προσφορά προς τη θεά σηματοδοτούμενη με την αποβολή του κροκωτού ενδύματος που τις μετέτρεπε σε παρθένες έτοιμες για γάμο²²⁰. Το δεύτερο ιερό, αυτό της Μουνιχίας, αποτελούσε ένα εξίσου σημαντικό ιερό και τόπο εκτέλεσης των θρησκευτικών τελετών των εφήβων²²¹. Ωστόσο, δεν γνωρίζουμε αν η *αρκτεία* λάμβανε χώρα παράλληλα και στα δύο ιερά. Όπως παρατηρεί ο Αντωνίου, σε μια αρχαία μαρτυρία οι δυο τόποι συνδέονται με το *και*, ενώ σε άλλη με το διαζευκτικό *ή*, γεγονός που μαρτυρεί ότι πιθανόν η λατρεία να πραγματοποιούνταν τότε στο ένα ιερό και τότε στο άλλο, ποτέ όμως ταυτόχρονα²²². Ίσως όταν η Αθήνα βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση η τελετή να μεταφερόταν στη Μουνιχία, καθώς παρείχε μεγαλύτερη ασφάλεια εξαιτίας της ύπαρξης των τειχών. Επιπλέον, μια τόσο σημαντική τελετή δεν μπορούσε να μην υφίσταται μετά την κατάρρευση του ιερού της Βραυρώνας στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. Ίσως τότε να μεταφέρθηκε και να συνεχίστηκε στο ιερό της Μουνιχίας²²³.

²¹⁹ Cole, 2004, 227-228 και Sourvinou-Inwood, 1988, 111-114.

²²⁰ Sourvinou-Inwood, 1988, 112.

²²¹ Στο ιερό της Μουνιχίας πραγματοποιούνταν μια σημαντική εορτή της πόλης, τα *Μουνίχια*, βλ. Παλαοκρασά, 1991, 25.

²²² Αντωνίου, 1990, 195-199.

²²³ Βασική πηγή αποτελεί ο λεξικογράφος Αρποκρατίων, ο οποίος αναφέρεται στη *Συναγωγή Ψηφισμάτων* του Κρατερού, βιβλία με κείμενα και σχόλια αθηναϊκών ψηφισμάτων του 5^{ου} αι. π.Χ., τα οποία πρέπει να είχε δει και ο ίδιος. Τα 9 βιβλία του Κρατερού σώζονται αποσπασματικά. Την εποχή της ζωής του, τέλη 4^{ου} με αρχές 3^{ου} αι. π.Χ. φαίνεται να πραγματοποιείται η *αρκτεία* στο ιερό της Μουνιχίας και της Βραυρώνας, καθώς σε ένα απόσπασμά του αναφέρει ότι: «Ἀρκετῦσαι Λυσίας ἐν τῷ Ὑπὲρ Φρυνίχου θυγατρὸς εἰ γνήσιος, τὸ καθιερωθῆναι πρὸ γάμων τὰς παρθένους τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Μουνιχίᾳ ἢ τῇ Βραυρωνίᾳ. Τὰ δὲ συντείνοντα εἰς τὰ προκείμενα εἴρηται παρὰ τε ἄλλοις καὶ Κρατέρῳ

Η Μαρινάτου δεν κατατάσσει την *αρκτεία* στις διαβατήριες τελετές, αλλά την εντάσσει μέσα στον κύκλο της μόρφωσης των κοριτσιών της Αθήνας, ο οποίος θα περιελάμβανε και μια σειρά εορτών, πομπών και χορών πλησίον του βωμού, ενώ η λέξη *άρκτος* θα αποτελούσε ένα κωδικοποιημένο όνομα που θα προσδιόριζε κάποια ηλικιακή περίοδο των κορασίδων²²⁴. Ενστερνίζεται την άποψη του Calame για συσχέτισμό των χορικών δραστηριοτήτων των κοριτσιών με την *αγωγή* των αγοριών και με τις σπαρτιατικές *αγέλες* και υποστηρίζει ότι αντίστοιχα στους κρατηρίσκους απεικονίζονται γυναικείες ομαδικές δραστηριότητες και αθλήματα²²⁵.

Σε ποια ηλικία, όμως, τα κορίτσια υπηρετούσαν ως άρκτοι; Σημαντικές πληροφορίες αναφορικά με την ηλικία εντοπίζονται στο κείμενο του Αριστοφάνη στη *Λυσιστράτη* 641 κ.ε.²²⁶, αλλά και στο κείμενο του σχολιαστή του Αριστοφάνη, στο οποίο αναφέρεται ότι οι αρκτείες ήταν ούτε μεγαλύτερες των δέκα ετών ούτε μικρότερες των πέντε²²⁷. Μια τέτοια εκδοχή, σύμφωνα με την Sourvinou-Inwood, μπορεί να υποστηριχθεί, καθώς τα *Βραυρώνια* ήταν μια πεντετερική εορτή και η *αρκτεία* μια διαβατήρια τελετή²²⁸. Ένα τέτοιο ηλικιακό περιθώριο θα επέτρεπε σε όλα τα κορίτσια να μπορέσουν να συμμετάσχουν στην τελετή. Ωστόσο, το κείμενο του σχολιαστή είναι αντιφατικό με τους στίχους του Αριστοφάνη, καθώς η χρονική διαδοχή των αξιωμάτων των κοριτσιών δεν συμπίπτει στα δύο κείμενα. Σύμφωνα με τον Αριστοφάνη, η κορυφαία του χορού πραγματοποίησε το καθήκον της ως αρρηφόρος στην ηλικία των επτά, ενώ στην ηλικία των δέκα έγινε αλετρίς και μετά άρκτος. Οι πληροφορίες αυτές θέτουν ως κατώτερο ηλικιακό όριο της άρκτου όχι τα πέντε έτη, αλλά τα δέκα. Η διαφορά των δύο κειμένων μπορεί να οφείλεται στην ετεροχρονία της συγγραφής τους. Ο σχολιαστής, ως μεταγενέστερος του Αριστοφάνη, ίσως περιγράφει τον θεσμό όπως αυτός ενδεχομένως να είχε μεταβληθεί μέσα στο πέρασμα του χρόνου²²⁹. Η Perlman βασιζόμενη στο κείμενο του σχολιαστή υποστήριξε την αντίθετη άποψη τοποθετώντας ως άρκτους κορασίδες στην ηλικία

έν τοις Ψηφίσμασιν. Ὅτι δὲ αἱ ἀρκευόμενα παρθένοι ἄρκτοι καλοῦνται, Εὐριπίδης Ὑψιπύλη, Ἀριστοφάνης Λημνίους καὶ Λυσιστράτη», βλ. Αντωνίου, 1990, 200-205.

²²⁴ Marinatos, 2002, 35.

²²⁵ Marinatos, 2002, 30-31.

²²⁶ Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη*, στ. 641 κ.ε.: «Ἐπτά μὲν ἔτη γεγῶσ' εὐθύς ἠρρηφόρου· εἴτ' ἄλετρίς ἢ δεκέτις οὔσα τάρχηγι' ἄτ' ἔχουσα τὸν κροκωτὸν ἄρκτος ἢ Βραυρωνίαι· κάκαρηφόρου ποτ' οὔσα παῖς καλὴ ἄχουσ' ἰσχάδων ὀρμαθόν'».

²²⁷ Σχολιαστής Αριστοφάνη *Λυσιστράτη*: «ἄρκτον μιμούμενα τό μυστήριον ἐξετέλουν. αἱ ἀρκευόμενα δὲ τῇ θεῷ κροκωτὸν ἠμφιέννυντο καὶ συνετέλουν τὴν θυσίαν τῇ Βραυρωνία Ἄρτεμιδι καὶ τῇ Μουνιχία ἐπιλεγόμενα παρθένοι, οὔτε πρεσβύτερα δέκα ετῶν οὔτε ἐλάττους πέντε».

²²⁸ Sourvinou-Inwood, 1988, 21. Ακόμη, Calame, 2002, 48.

²²⁹ Κοντής, 1967, 182-183.

των δέκα έως δεκατεσσάρων ή δεκαπέντε ετών²³⁰. Όπως επισημαίνει ο Αντωνίου, η κατώτερη ηλικιακή προσέγγιση θέτει την Αρτέμιδα ως προστάτιδα των μικρών παιδιών προσδίδοντάς της την ιδιότητα της κουροτρόφου. Αντίθετα, η αποδοχή μιας μεγαλύτερης ηλικίας των άρκτων, αυτή των δέκα ετών και άνω, προσδίδει στη θεά την ιδιότητα της προστάτιδας του γάμου και της επιτυχίας του²³¹.

Η χρονική διάρκεια της τελετής της *αρκτείας* δεν μας είναι γνωστή. Υποθέσεις έχουν εκφραστεί από διάφορους μελετητές. Η Sourvinou-Inwood υποθέτει ότι η *αρκτεία* διαρκούσε έναν χρόνο. Σ' αυτήν την περίπτωση, τα κορίτσια μπορούσαν να υπηρετήσουν ως άρκτοι μεταξύ των τεσσάρων και των εννέα χρόνων, αναλόγως με την χρονολογία γεννήσεώς τους και την έναρξη της πεντετερικής εορτής²³². Η μελετήτρια ενισχύει την υπόθεσή της στηριζόμενη στο κείμενο το Ησύχιου, σύμφωνα με το οποίο το *αρκτεύειν* ονομαζόταν *δεκατεύειν*, γιατί τα κορίτσια το πραγματοποιούσαν «περί τον δεκαετή χρόνον οὔσαι», χωρίς όμως αυτό να ερμηνεύεται ότι γίνονταν άρκτοι στην ηλικία των δέκα, αλλά ότι αυτήν ήταν η πιο κατάλληλη ηλικία, συμβολικά, για την ολοκλήρωση της τελετής²³³. Επιπλέον, ίσως το κείμενο του Ησύχιου να αναφέρεται όχι στα *Βραυρώνια*, αλλά στα *Μουνίχια*, όπου τελούνταν ετησίως και, επομένως, σε μια τέτοια υπόθεση, τα κορίτσια που θα υπηρετούσαν τη θεά θα ήταν εννέα ή δέκα ετών²³⁴. Η επιλογή της ηλικίας των δέκα ετών για την ολοκλήρωση της διαβατήριας τελετής των κοριτσιών φαίνεται να σχετίζεται και με τις βιολογικές αλλαγές των τελευταίων, όπου τα κορίτσια από την παιδική ηλικία περνούσαν πλέον στην εφηβεία²³⁵. Η διαφορετική ηλικία των άρκτων, μπορεί να διαφανεί και μέσα από την εικονογραφία των κρατηρίσκων, η οποία έχει αναλυθεί παραπάνω²³⁶.

Κύρια υποχρέωση των άρκτων ήταν η συμμετοχή στην τελετή, η οποία είχε μυστικό χαρακτήρα, όπως εξάλλου όλες οι διαβατήριες τελετές. Μέρος της τελετής αποτελούσε και η πραγματοποίηση της θυσίας των Βραυρωνίων και ο ιερός

²³⁰ Αντωνίου, 1990, 181-182.

²³¹ Αντωνίου, 1990, 183-184.

²³² Η πεντετερική εορτή βρίσκει τις ρίζες της στην αρπαγή των Αθηναίων γυναικών από τους Λημνείς Πελασγούς ώστε να τις καταστήσουν στη χώρα τους ως παλλακίδες, βλ. Κοντής, 1967, 182-183. Επίσης, βλ. Sourvinou-Inwood, 1988, 21-22.

²³³ Sourvinou-Inwood, 1988, 22-23 και Walbank, 1981, 278-279.

²³⁴ Sourvinou-Inwood, 1988, 23-25.

²³⁵ Περίπου στην ηλικία των δώδεκα τα κορίτσια περνούν στην εφηβεία με την έναρξη της εμμηνόρροιας, αλλά και με τις σωματικές αλλαγές που αυτή συνεπάγεται. Σχολιαστής του Αριστοφάνη, *Λυσιστράτη* 645: «μή πρότερον συνοικίξεσθα άνδρι παρθένον ει μή άρκτεύσειε(ν) τή θεῶ» Βλ. Sourvinou-Inwood, 1988, 25-30.

²³⁶ Το θέμα της ηλικίας των άρκτων έχει συζητηθεί στο κεφάλαιο της εικονογραφίας των κρατηρίσκων.

καθαρός των κορασίδων στην ιερή πηγή²³⁷. Ο Κοντής στηριζόμενος στα κείμενα των σχολιαστών και στη χρήση των ρημάτων *αφοσιώσασθαι* και *καθιερωθῆναι* εκφράζει την άποψη ότι οι μικρές αρκτείες ενδέχεται να μην παρέμεναν στον ιερό χώρο καθ' όλη τη διάρκεια της υπηρεσίας τους, αλλά κατά διαστήματα²³⁸, όπου θα διέμεναν στη βόρεια πλευρά της μεγάλης στοάς, που είχε οικοδομηθεί τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ.

Από τον Αριστοφάνη πληροφορούμαστε ότι το τέλος των τελετών της *αρκτείας* αποτελούσε η «έκδυση» ή κατά άλλους η ένδυση του κροκωτού ενδύματος²³⁹. Η επιλογή του χρώματος του ενδύματος φαίνεται να μην είναι τυχαία. Ο διττός χαρακτήρας του κίτρινου κατά τους ύστερους και μεταγενέστερους χρόνους, πιθανόν να βρίσκει τις ρίζες του βαθιά μέσα στους αιώνες. Ο αποτρεπτικός χαρακτήρας, από τη μια, και η σύνδεσή του με το γάμο, από την άλλη, είναι στοιχεία που μπορούν να συνδεθούν και με την τελετή της *αρκτείας*, όπου μέσα από τη μυστηριακή αυτή λατρεία, οι μικρές άρκτοι φοβούμενες τη θεά για την απώλεια της παρθενίας τους, επιδίωκαν την εύνοιά της για έναν ευτυχισμένο μελλοντικό γάμο²⁴⁰. Η ένδυση των κοριτσιών με τον κροκωτό χιτώνα συμβόλιζε το πέρασμα από την παιδική αθώα ηλικία στην ηλικία της ωριμότητας, μέσω της συμβολικής τους ταύτισης τους με το ιερό ζώο. Ως γνωστόν, το μεταβατικό στάδιο στις διαβατήριες τελετές θεωρούνταν ως περίοδος όπου οι συμμετέχοντες λειτουργούσαν όχι με βάση τη λογική τους, αλλά στηριζόμενοι στα ένστικτά τους. Η ταύτισή τους, επομένως, κατά τη διάρκεια της *αρκτείας* με την αρκούδα ίσως να συμβόλιζε αυτή την περίοδο της μετάβασης²⁴¹. Η γυμνότητά τους, ίσως να συμβολίζει την κάθαρση τους και την αποκοπή τους από την παιδική ηλικία²⁴².

Η Μαρινάτου στηρίζεται στο κείμενο του Αριστοφάνη και δέχεται ότι οι άρκτοι δεν ήταν μικρά κορίτσια, αλλά, αντίθετα πλησίαζαν στη σεξουαλική ωριμότητα²⁴³. Προβάλλει κι άλλα επιχειρήματα, όπως το μύθο της Καλλιστούς²⁴⁴, ο οποίος αν και Αρκαδικός, ήταν διαδεδομένος στην Αττική. Σύμφωνα με αυτόν, η Καλλιστώ, που ήταν παρθένος στην υπηρεσία της Αρτέμιδος, μεταμορφώθηκε σε

²³⁷ Αντωνίου, 1990, 175.

²³⁸ Κοντής, 1967, 183.

²³⁹ Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη*, στ. 645, στο Αντωνίου, 1990, 181, 186.

²⁴⁰ Αντωνίου, 1990, 186-187.

²⁴¹ Sourvinou-Inwood, 1988, 127-134.

²⁴² Αντωνίου, 1990, 188.

²⁴³ Marinatos, 2002, 36-39.

²⁴⁴ Ευρυπίδης, *Ελένη*, στ. 375 κ.ε.

αρκούδα, καθώς είχε έρθει σε σεξουαλική επαφή με το Δία. Αυτή η εκδοχή του μύθου, φανερώνει, σύμφωνα με τη Μαρινάτου, ότι το να γίνει ένα κορίτσι άρκτος ισοδυναμούσε με τη μεταμόρφωσή της από παρθένο σε ώριμη σεξουαλικά γυναίκα²⁴⁵. Επιπλέον, κατατάσσει τον κροκωτό χιτώνα στα ενδύματα που φορούσαν οι ενήλικες γυναίκες, καθώς στους καταλόγους με τα ενδύματα που αφιερώνονταν στο ιερό της Βραυρώνας, ο κροκωτός αφιερωνόταν από γυναίκες που ήταν ήδη παντρεμένες²⁴⁶.

Οι τελετές μετάβασης μπορούν να συσχετιστούν με την Αρτέμιδα, καθώς χαρακτηρίζεται, επίσης, ως θεά των συνόρων. Τα αγροτικά ιερά, τοποθετημένα σε βουνά, πεδιάδες ή κοντά σε θάλασσα, αποτελούσαν εύκολο στόχο εισβολής. Μύθοι που σχετίζονται με την παραβίαση ιερών της θεάς δείχνουν την ανησυχία για την ασφάλεια των γυναικών στις διάφορες εορτές, από τις οποίες αποκλείονται οι άνδρες²⁴⁷. Η παραβίαση των γυναικών και, επομένως, των ορίων του ιερού χώρου, προκαλούσε την οργή της Αρτέμιδος και την επιβολή δραστηκής τιμωρίας. Ο επιτυχημένος εορτασμός των γυναικείων τελετών σε απροστάτευτα ιερά, αντίθετα, ικανοποιούσε τη θεά και σηματοδοτούσε την ειρήνη, την ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα. Η παραβίαση της ασφάλειας των γυναικών από άνδρες που ανήκαν σε όμορες περιοχές ήταν σημάδι τελετουργικής αποτυχίας και υποδείκνυε ότι η ασφάλεια της πόλης απειλούνταν με πόλεμο από τις γειτονικές περιοχές. Αντίστοιχος μύθος υπήρχε και στην Αθήνα, ο οποίος σχετιζόταν με το ιερό της Βραυρώνας²⁴⁸. Οι συνέπειες για την «ασέβεια» των ολίγων απευθυνόταν στους πολλούς, σε όλη την κοινωνία και η τιμωρία συνήθως περιελάμβανε τις ασθένειες των ανθρώπων και των ζώων και την υπογεννητικότητα. Η φύση της Αρτέμιδος και η ίδρυση, εξάλλου, πολλών ιερών της σε απομακρυσμένες τοποθεσίες την ορίζουν ως θεά των ακατοίκητων περιοχών. Το ρίσκο της ολοκλήρωσης των απροστάτευτων τελετών είναι χαρακτηριστικό της λατρείας της Αρτέμιδος. Στις διαβατήριες τελετές η ολοκλήρωση του «περάσματος» επιτυγχανόταν με την προσωρινή διαφυγή του ατόμου από τους κοινοτικούς περιορισμούς και της επιτυχημένης αντιμετώπισης της «αγριότητας», ενώ αποτελούσε επιτυχία όλης της κοινωνίας²⁴⁹. Η Άρτεμις ως

²⁴⁵ Marinatos, 2002, 36.

²⁴⁶ Marinatos, 2002, 37.

²⁴⁷ Μένανδρος, *Επιτρέποντες*, στ. 471-492. Επίσης, στο έργο του Ευριπίδη, *Ιων*, στ. 550-554 και του Πλούταρχου, *Γυναικῶν ἀρεταί*, στ. 249e-f.

²⁴⁸ Ηρόδοτος, 6. 137-140.

²⁴⁹ Αναλυτικότερα για το θέμα του θυμού της θεάς βλ. Cole, 2004, 201-209.

προστάτιδα της πόλης πρόσφερε την ασφάλειά της, αλλά ζητούσε ανταλλάγματα. Μια άπιστη γυναίκα ήταν απειλή για όλη την κοινωνία. Η προστασία της μπορούσε να επιτευχθεί μόνο αν αποδείκνυε ότι ήταν άξια εμπιστοσύνης παραμένοντας σεξουαλικά αμέτοχη κατά τη διάρκεια των υπηρεσιών της στη θεά και διατηρώντας την παρθενία της ως το γάμο. Μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά μπορούσε να είναι καταστροφική για όλη την κοινωνία. Ο θυμός της θεάς μπορούσε να κατευναστεί, όπως φαίνεται μέσα από τις μυθικές αφηγήσεις, με θυσία²⁵⁰.

Μύθοι που σχετίζονται με τα αττικά ιερά της Βραυρώνας, της Μουνιχίας και της Αυλίδας διαπραγματεύονται ζητήματα ανυπακοής των κοριτσιών. Οι υπηρεσίες προς την Αρτέμιδα δοκίμαζαν τη γυναικεία πίστη και υπολόγιζαν την επιτυχία της κοινωνίας αναφορικά με την εποπτεία των γυναικών της. Στην περίπτωση της Βραυρώνας, ο θυμός της Αρτέμιδος κόπασε με την εγκαθίδρυση της εορτής της *αρκτείας*²⁵¹.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι η λατρεία της Αρτέμιδος στην Αττική ήταν αρκετά διαδεδομένη, καθώς η θεά συγκέντρωνε στο πρόσωπό της πολλές διαφορετικές ιδιότητες συνυφασμένες με την ιδιωτική, αλλά και την κοινωνική ζωή των Αθηναίων. Η αρχαία γραμματεία προσφέρει πληροφορίες σχετικά με τις τελετές που πραγματοποιούνταν προς τιμή της θεάς, οι οποίες όμως δεν παρέχουν ασφαλή συμπεράσματα, καθώς έρχονται σε αντίθεση μεταξύ τους και προκαλούν σύγχυση στους μελετητές. Άλλες πηγές αναφέρονται στις θρησκευτικές πρακτικές προς τιμή της Αρτέμιδος με τον όρο *τελετή* (ΗΣύχιος) και άλλες με τη λέξη *μυστήριον* (Σχολιαστής της *Λυσιστράτης*, στ. 645). Επιπλέον, το σχόλιο του έργου του Αριστοφάνη που αναφέρει ότι όλα τα κορίτσια συμμετείχαν στην τελετή, αντικρούεται από άλλο κείμενο, στο οποίο γίνεται μνεία για συμμετοχή μόνο επιλεγμένων κορασίδων. Ασαφές παραμένει και το θέμα της ηλικίας των άρκτων. Οι πληροφορίες μας προέρχονται από την αρχαία κωμωδία και, επομένως, η χρήση τους ως ιστορικά δεδομένα θα πρέπει να είναι πολύ προσεκτική. Παρόλο που οι μελετητές προσπαθούν να συνταιριάξουν και να ξεκαθαρίσουν αυτά τα διαφορετικά δεδομένα, εντούτοις αυτό που πρέπει από την αρχή να καταστεί ξεκάθαρο είναι ο διαχωρισμός της πεντετερικής εορτής από την ιδιωτική γυναικεία τελετή. Η αρκούδα, ως γνωστόν, είναι ένα από τα ιερά ζώα της Αρτέμιδος και, ίσως, για το λόγο αυτό, οι μύθοι της Αττικής να κάνουν μνεία για την τελετή της *αρκτείας* ως συνδεόμενη με τη λατρεία

²⁵⁰ Cole, 2004, 203-204.

²⁵¹ Cole, 2004, 204-205.

της Αρτέμιδος στην περιοχή αυτή. Ωστόσο, μέσα από την αρχαία γραμματεία, αλλά και από τα αρχαιολογικά δεδομένα πληροφορούμαστε ότι η άρκτος συνδέεται με τη θρησκευτική ζωή και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως για παράδειγμα στην Αρκαδία²⁵². Κάποιοι αρχαιολόγοι, μελετώντας τις αρχαίες πηγές υποστήριξαν μια λατρεία της *αρκτείας* και στη Λήμνο, όπου η Ταυροπόλος θεά συσχετίζεται και με την Αρτέμιδα Βραυρωνία, αλλά και με τη Μουνιχία, άποψη που δεν γίνεται δεκτή από όλους τους μελετητές²⁵³. Αναθήματα με απεικονίσεις άρκτων έχουν βρεθεί εκτός από κάποια ιερά της Αθήνας, όπως το Βραυρώνιο της Ακρόπολης,²⁵⁴ και στο Ηραίο του Άργους, στο Αρτεμίσιο της Θάσου και στα ιερά της Αρτέμιδος Ορθίας στη Σπάρτη και της Αθηνάς Αλέας στην Τεγέα. Επιπλέον, ως αναθήματα στο ιερό της Αρτέμιδος στην Αρκαδία έχουν βρεθεί δόντια αρκούδας²⁵⁵. Αλλά και στην Αρκαδία, είναι γνωστός ο μύθος της Αταλάντης, ενός κοριτσιού που ήταν *παρθένος* κυνηγός και η οποία είχε διδαχθεί από τη θεά να χειρίζεται τα σκυλιά και να είναι καλή στο στόχο²⁵⁶. Η Αταλάντη στην παιδική της ηλικία είχε εγκαταλειφθεί στην άγρια φύση όπου επέζησε χάρη σε μια θηλυκή αρκούδα που τη θήλαξε²⁵⁷. Πασίγνωστος είναι εξάλλου και ο μύθος της Καλλιστούς, μία από τις Νύμφες της θεάς, η οποία παραβιάστηκε και έγινε μητέρα, προκαλώντας την οργή της Αρτέμιδος, η οποία τη μεταμόρφωσε σε αρκούδα και έπειτα τη σκότωσε με τα βέλη της²⁵⁸. Η μεταμόρφωση της Καλλιστούς προκλήθηκε από την επικείμενη μητρότητά της, κι επομένως, όπως υποστηρίζει ο Bevan, όταν η θεά ταυτίστηκε με την ηρωίδα του μύθου, απέκτησε και την ιδιότητα της θεάς της ευτοκίας²⁵⁹. Μια ακόμη αναφορά στην αρχαία γραμματεία κάνει μνεία για τα σφάγια των κυνηγών που αφιερώνονταν στην Αρτέμιδα Αγροτέρα. Ανάμεσα σε αυτά ήταν και τα κεφάλια κάπρων και αρκούδων²⁶⁰. Και τα ανασκαφικά, όμως, δεδομένα, αφήνουν να εννοηθεί η σχέση της θεάς με το ζώο αυτό και εκτός ορίων Αττικής. Στο ιωνικό ιερό της Κλάρου, ανάμεσα στα ευρήματα, έχει βρεθεί και ένα μαρμάρινο ανάγλυφο, όπου μια γυναικεία μορφή συνοδεύεται από μια αρκούδα. Μπορεί το ιερό να είναι αφιερωμένο στον Απόλλωνα, όμως και η ίδια η Άρτεμις είχε

²⁵² Σχετικά με την Αρκαδία, αναφέρεται ότι ο ήρωας ιδρυτής τους καταγόταν από την ηρωίδα Καλλιστώ ή Θεμιστώ, η οποία ήταν συγγενής με μια άρκτο, βλ. Αντωνίου, 1990, 198.

²⁵³ Αντωνίου, 1990, 198-199.

²⁵⁴ Bevan, 1987, 17.

²⁵⁵ Bevan, 1987, 17.

²⁵⁶ Καλλιμάχος, *Ύμνος στην Αρτέμιδα*, στ. 215-217.

²⁵⁷ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη* iii, 9.2.

²⁵⁸ Πανσανίας viii, 3.6. Επίσης, Ησιόδος, *Αστρονομία* 3. Κατά τον Ησιόδο, η Καλλιστώ δεν σκοτώθηκε από την Αρτέμιδα, αλλά ο Δίας την μετέτρεψε στον αστερισμό της άρκτου.

²⁵⁹ Bevan, 1987, 19.

²⁶⁰ Bevan, 1987, 20.

δικό της ναό στο ίδιο ιερό²⁶¹. Απεικονίσεις άρκτων έχουμε, επίσης, στο ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας στην Σπάρτη²⁶².

Επομένως, η τελετή της *αρκτείας* δεν αποτελεί θρησκευτική πρακτική μόνο της Αττικής. Η Άρτεμις, όπως φαίνεται, συνδεόταν σε διάφορα μέρη με τελετές που αφορούσαν τις γυναίκες ή τα κορίτσια και ειδικότερα με τελετές που διασφάλιζαν την πρέπουσα συμπεριφορά των γυναικών. Μια πιο προσεκτική ματιά στην αρχαία γραμματεία, καθιστά σαφές ότι δεν προκύπτουν ασφαλή στοιχεία για την ένταξη της *αρκτείας* στις διαβατήριες τελετές. Ωστόσο, ούτε και η αντίθετη άποψη μπορεί να επιβεβαιωθεί. Πρόκειται, όμως με βεβαιότητα, για μια θυσιαστήρια τελετή, ενδεχομένως, με κάποια μυστηριακά στοιχεία, κατά την οποία μικρά κορίτσια αφιερώνονταν στην Αρτέμιδα Βραυρωνία, αρχικά για να εξιλεωθούν για το θάνατο της ιερής αρκούδας της θεάς και, επιπλέον, για να κερδίσουν την εύνοιά της και την προστασία της για το μελλοντικό τους γάμο και τη γέννηση των τέκνων. Ίσως η *αρκτεία* να αποτελούσε μια διαβατήρια τελετή, ένα «πέραςμα», από την παιδική ηλικία στην έναρξη της ωριμότητας, που ολοκληρώνεται με την έμμηνο ρύση των κοριτσιών, και κατ' επέκταση στην ηλικία του γάμου. Μια τέτοια υπόθεση, εξάλλου, είναι σύμφωνη με τα γραπτά κείμενα και το ανώτατο όριο της *αρκτείας* στα δέκα έτη. Η ολοκλήρωση της ηλικίας της ωριμότητας και η μετάβαση στην ηλικία του γάμου προσδιορίζεται στα δεκατέσσερα χρόνια, ηλικία, όπου στην εποχή που συζητάμε, τα κορίτσια πλέον ήταν ολοκληρωμένες γυναίκες έτοιμες για γάμο²⁶³. Ίσως, τελικά, θα πρέπει οι ερευνητές να προσανατολιστούν στον διαχωρισμό της πεντετερικής εορτής και των τελετών εκείνων που σχετίζονται με τα νεαρά κορίτσια, ώστε να πραγματοποιηθεί μια πιο προσεκτική μελέτη των αρχαίων δεδομένων και πληροφοριών.

---

²⁶¹ Bevan, 1987, 20, υπ. 28.

²⁶² Bevan, 1987, 20.

²⁶³ Sourvinou-Inwood, 1988, 28.

2. ΙΕΡΟ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ(;) ΕΡΕΤΡΙΑΣ: ΥΨΙΛΑΙΜΕΣ ΠΡΟΧΟΙ

2.1. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Οι υψίλαιμες πρόχοι βρέθηκαν στο Βόρειο Χώρο Θυσιών στη Βορειοανατολική γωνία του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Ερέτρια (βλ. **Κάτοψη 7-8**). Οι ανασκαφές στην περιοχή, που πραγματοποιήθηκαν από την Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή, έφεραν στο φως τα κατάλοιπα μιας κυκλικής κατασκευής από λίθους χωρίς συνδετικό υλικό, η οποία χρονολογείται στην ύστερη γεωμετρική εποχή (βλ. **Κάτοψη 9**)²⁶⁴. Τα όρια του Βόρειου Χώρου Θυσιών είναι δύσκολο να καθοριστούν. Κατά την αρχαϊκή περίοδο το ανατολικό, νότιο και δυτικό όριο της περιοχής, που περιέχει την κυκλική κατασκευή, ορίζεται από τοιχία χωρίς συνδετικό υλικό διαμορφώνοντας έτσι έναν χώρο ορθογώνιας κάτοψης, ο οποίος διαχωρίζεται από τον υπόλοιπο χώρο του ιερού²⁶⁵.

Η κυκλική κατασκευή αποτελείται από διαδοχικά στρώματα εναπόθεσης κινητών ευρημάτων, που περιείχαν χιλιάδες όστρακα κεραμικής, κυρίως υδρίες μικρού μεγέθους και μικρογραφικές²⁶⁶, πήλινα ειδώλια, αντικείμενα και θραύσματα από ορείχαλκο, σίδηρο, χρυσό, άργυρο και ήλεκτρο. Ακόμη, ανάμεσα στα ευρήματα βρέθηκαν φυλαχτά προερχόμενα ή επηρεασμένα από την Αίγυπτο, σκαραβαίοι, μια μεγάλη ποσότητα πήλινων, οστέινων, γυάλινων και κεχριμπαρένιων χαντρών, καθώς και άλλα αντικείμενα²⁶⁷. Το σχήμα, η κατασκευή και η συγκέντρωση αναθηματικού υλικού γύρω της, από το επίπεδο ήδη της κατασκευής της, μαρτυρούν τη χρήση της ως βωμό²⁶⁸.

Η εύρεση σημαντικής ποσότητας καμένων και μη, ζωικών οστών επιβεβαιώνουν τη χρήση της οριοθετημένης περιοχής ως Χώρου Θυσιών²⁶⁹. Βορείως, νοτίως και ανατολικά του βωμού τα αμμώδη ή αργιλώδη στρώματα, που περιείχαν πολύ μεγάλη ποσότητα οργανικών υλικών, τέφρας και ξυλάνθρακα, απέφεραν μια

²⁶⁴ Αναλυτικές πληροφορίες για την γεωμετρική κατασκευή βλ. Huber, 2003, τομ. I, 31.

²⁶⁵ Huber, 2003, τομ. I, 22, 110-111

²⁶⁶ Huber, 2003, τομ. I, 22, 48-58 (εικονογραφία), 116-120 (χρήση) και 126-129 (ανάλυση της εικονογραφίας).

²⁶⁷ Για τα κινητά ευρήματα του Βόρειου Χώρου Θυσιών βλ. Huber, 2003, τομ. I, 69-108.

²⁶⁸ Huber, 2003, τομ. I, 112. Για τον τύπο του βωμού αυτού βλ. Huber 2003, τομ. I, 112-115 με τα εικονογραφικά και αρχαιολογικά παράλληλα.

²⁶⁹ Huber, 2003, τομ. I, 112. Για την ανάλυση του οστεολογικού υλικού του Βόρειου Χώρου Θυσιών βλ. Huber, 2003, τομ. I, 175-184.

πολύ μεγάλη ποσότητα αναθημάτων, η οποία μαρτυρά τις τελούμενες σε αυτόν το χώρο δραστηριότητες²⁷⁰. Τα μεταγενέστερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ήρθαν στο φως φανερώνουν τη χρήση του ως και την ελληνιστική εποχή, χωρίς όμως να γνωρίζουμε αν ο Χώρος διατήρησε την αρχική του λειτουργία²⁷¹. Τα στρώματα των εναποθέσεων επιτρέπουν μια χρονολόγηση σχετικά ακριβή για τη χρήση της περιοχής ως Χώρο Θυσιών από το τέλος του 8^{ου} ως το τέλος 6^{ου} αι. π.Χ.

Τέσσερα μέτρα ανατολικά της κυκλικής κατασκευής διανοίχτηκε ένα λάκκος, ο λάκκος 49 (όπως ονομάστηκε από τους ανασκαφείς, βλ. **Κάτοψη 8**), ο οποίος είναι σχεδόν κυκλικός, με μέση διάμετρο 1, 50μ. και βάθος 2,50μ. Η χρήση του ανάγεται στην αρχαϊκή περίοδο. Ήταν γεμάτος με υλικό του ίδιου τύπου με το βωμό, καθώς και με υδρίες μικρογραφικές και σαράντα τρεις πρόχους με ψηλό λαιμό²⁷². Συνοδεύονται από χιλιάδες θραύσματα αγγείων άλλων σχημάτων, από μικρά αντικείμενα, καθώς και από οστά ζώων αναμειγμένα κατά τόπους με μεγάλη ποσότητα λαξευμένων λίθων μεσαίου μεγέθους (0,20μ.-0,50μ.), θραύσματα πήλινων καμένων πλακών, καθώς και τέφρα με ξυλάνθρακες. Οι λαξευμένοι λίθοι πιθανόν να οριοθετούσαν τις παρειές του λάκκου. Τα ευρήματα εντός του λάκκου 49 χρονολογικά κυμαίνονται μεταξύ του 7^{ου} έως τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁷³, όπου ο λάκκος καλύπτεται από ένα ανάλημμα και μια αργολιθοδομή, χωρίς, ωστόσο, να σταματήσει η χρήση του ως αποθήκη.

Από τα αντικείμενα που βρέθηκαν στο Βόρειο Χώρο Θυσιών, αλλά και από τις παραστάσεις των αγγείων από την ίδια περιοχή, οι ανασκαφείς οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι κάποια γυναικεία θεότητα λατρευόταν εκεί²⁷⁴.

2.2 ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΥΨΙΛΑΙΜΩΝ ΠΡΟΧΩΝ

Καμία πρόχους δεν διατηρήθηκε ακέραιη. Όλες βρέθηκαν σπασμένες σε πολλά θραύσματα εξαιτίας των λεπτών τοιχωμάτων τους. Συνολικά βρέθηκαν σαράντα τρεις πρόχοι με ψηλό λαιμό σε κατάσταση περισσότερο ή λιγότερο αποσπασματική εκ' των οποίων τριάντα επτά παραδείγματα προέρχονται από το

²⁷⁰ Αναλυτικά για την στρωματογραφία του Χώρου Θυσιών κατά την γεωμετρική φάση βλ. Huber, 2003, τομ. I, 31-32.

²⁷¹ Huber, 2003, τομ. I, 22, 110-111.

²⁷² Huber, 2003, τομ. I, 33-34.

²⁷³ Huber, 2003, τομ. I, 34.

²⁷⁴ Huber, 2003, τομ. I, 149-161.

λάκκο 49²⁷⁵. Έχουν μεγαλύτερο μέγεθος από τις μικρογραφικές υδρίες, με τις οποίες συνευρίσκονται και εντοπίστηκαν σε πληθώρα. Εξαιτίας της μακρόχρονης παραμονής ορισμένων εξ' αυτών μέσα στον υδροφόρο ορίζοντα, η επιφάνειά τους διαβρώθηκε από ασβεστολιθικές επικαθίσεις.

Οι υψίλαιμες πρόχοι, ιδιαίτερου σχήματος, έχουν έξω νεύον χείλος, λεπτό και ευθύ λαιμό, σφαιρική κοιλιά, είναι άποδες (εικ.100,101) ή με κωνικό πόδι (εικ.90). Το μέσο ύψος τους κυμαίνεται μεταξύ 0,13μ. - 0,40μ. περίπου. Η λαβή είναι κάθετη και πεπλατυσμένη και ενώνει τον ώμο με το χείλος.

Είκοσι παραδείγματα φέρουν εικονιστικές παραστάσεις, ενώ στα υπόλοιπα η διακόσμηση περιλαμβάνει μόνο γεωμετρικά μοτίβα. Οι παραστάσεις καταλαμβάνουν το χώρο του λαιμού. Η μελέτη της κατανομής των οστράκων μέσα στον λάκκο ώθησε την Huber να διακρίνει δύο διαφορετικές ομάδες που αντιστοιχούν σε δύο φάσεις παραγωγής (εικ.120). Η ομάδα Α περιλαμβάνει τα όστρακα που προήλθαν από το κατώτερο ήμισυ του λάκκου 49, ενώ η δεύτερη ομάδα προέρχεται από ανώτερο ήμισυ του γεμίματος του λάκκου²⁷⁶.

Ο πολύ ψηλός λαιμός φαίνεται να κατασκευάστηκε στον τροχό γρήγορα, όπως διαπιστώνεται από τη διαδοχή των ταινιωτών κυματώσεων στην εσωτερική επιφάνειά των πρόχων. Το κωνικό πόδι είναι κι αυτό κατασκευασμένο στο τροχό ξέχωρα από το υπόλοιπο αγγείο.

Το αρχαϊκό σχήμα τους προέρχεται, πιθανόν, από τη γεωμετρική υψίλαιμη πρόχου χωρίς πόδι, η οποία έχει τις ρίζες της στην Αττική. Κατά την ύστερη γεωμετρική εποχή εμφανίζεται κι ένα παραπλήσιο σχήμα με μακρύ λαιμό και κυκλική κοιλιά, της οποίας το ύψος είναι πιο μεγάλο από αυτό του λαιμού. Η κάθετη λαβή του ξεκινάει από την κορυφή του ώμου και ξεπερνά την επιφάνεια του χείλους κατά λίγα εκατοστά.

Οι ονομασίες αυτής της αρχαϊκής πρόχου ποικίλουν μεταξύ των ερευνητών ανάλογα με τις διαστάσεις των αγγείων: μικρή πρόχους με τριφυλλόσχημο στόμιο, κύπελλο, «Becher», «Henkelbecher», «Becher mit hohem Rand und hochgeführten Henkel», «Kännchen», «tankard», «pitcher», «mug», κ.α.²⁷⁷. Ο Boardman προτιμά τον απλό όρο jug, ή τους πιο περιγραφικούς όρους slim jug και tall tankard with

²⁷⁵ Huber, 2003, τομ. I, 58.

²⁷⁶ Huber, 2003, τομ. I, 58-59.

²⁷⁷ Αναλυτικότερα για τις ονομασίες βλ. Huber, 2003, τομ. I, 59, υπ.96-112.

bulbous body²⁷⁸. Η πιο ουδέτερη γαλλική ονομασία είναι πρόχους με κυκλικό στόμιο (cruche à embouchure ronde). Η Huber προτιμά τον όρο πρόχους (cruche), που είναι ουδέτερος ως προς τη λειτουργία του αγγείου, η οποία παραμένει απροσδιόριστη, κάνοντας πιο ακριβή την ανατομική της ιδιαιτερότητα χρησιμοποιώντας τον όρο υψίλαιμη.

Οι υψίλαιμες πρόχοι που βρέθηκαν στο Βόρειο Χώρο Θυσιών, από το σχήμα τους και από την απόδοση των εικονογραφικών παραστάσεων που τις διακοσμούν συνδέονται με την Ανατολίζουσα Ομάδα C της Ευβοϊκής κεραμικής του Boardman²⁷⁹, στην οποία εντάσσεται, εκτός από τους επιτύμβιους αμφορείς, μία σειρά υψίλαιμων πρόχων: δύο παραδείγματα προερχόμενα από την Τανάγρα και τη Θήβα, ένα φυλάσσεται στο Μουσείο του Λούβρου, ένα στην Οξφόρδη, μια πρόχους από τη Συλλογή Κανελλόπουλου στην Αθήνα, μια αγνώστου προελεύσεως από το Μουσείο της Θήβας και μια αποσπασματική πρόχους από τη Σκάλα Ωρωπού²⁸⁰.

Αναφορικά με αυτό το σχήμα αγγείου από την Ερέτρια, οι ανασκαφές έφεραν στο φως μια σειρά υψίλαιμων πρόχων και αδημοσίευστων θραυσμάτων από διάφορα μέρη της περιοχής: από έναν αποθέτη στην κορυφή της ακρόπολης προέρχονται επτά θραύσματα και μια ακέραιη μικρογραφική πρόχους. Επιπλέον, ένα θραύσμα προέρχεται από το Ηρώο της Δυτικής Πύλης και δύο όστρακα από την επιχωμάτωση του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνα. Σύμφωνα με την Huber, οι ανακαλύψεις των πρόχων αυτών τόσο από το ιερό όσο και από την ακρόπολη δεν αφήνουν αμφιβολίες ότι πρόκειται για τοπική παραγωγή²⁸¹.

Βασισμένη στη μελέτη του Ριτσώνη για τους επιτύμβιους αμφορείς από την Ερέτρια²⁸², η Huber κατατάσσει χρονολογικά τις υψίλαιμες πρόχους σε δύο περιόδους, επιτρέποντάς μας να αποκαταστήσουμε την ιστορία του εργαστηρίου της Ερέτριας. Η πρόχους **125 (εικ.117-118)** κατέχει μια ιδιαίτερη θέση και ουσιαστικά ορίζει την αρχή της μελανόμορφης τεχνικής στην Ερέτρια²⁸³.

Αν και τα στρωματογραφικά δεδομένα του λάκκου 49 δεν επιτρέπουν την ακριβή χρονολόγηση των πρόχων, οι δύο στυλιστικές ομάδες των αγγείων αυτών που διακρίνονται στο γέμισμα του λάκκου, αντιστοιχούν με τις ομάδες της χρονολογικής

²⁷⁸ Βλ. τις παραπομπές στις μελέτες του Boardman στην Huber, 2003, τομ. I, 60, υπ. 120-121.

²⁷⁹ Boardman, 1952, 26-27.

²⁸⁰ Huber, 2003, τομ. I, 60, υπ. 126-133.

²⁸¹ Huber, 2003, τομ. I, 61.

²⁸² Αναλυτικά για τη μελέτη των επιτύμβιων αμφορέων της Ερέτριας από τον Ριτσώνη, βλ. Ριτσώνης Α., 1997. «Παρατηρήσεις στη σύνθεση της Ερετριακής αγγειογραφίας», στο AAA, 65-88.

²⁸³ Huber, 2003, τομ. I, 63.

κατάταξης που πρότεινε ο Ριτσώνης. Έτσι, οι δύο αυτές ομάδες εντάσσονται στην ήδη γνωστή χρονολογία των επιτύμβιων αμφορέων και των υψίλαιμων πρόχων του ανατολίζοντος ρυθμού της Ερέτριας. Η χρονολόγησή τους κυμαίνονται μεταξύ των αρχών του 7^{ου} και των αρχών του 6^{ου} αι. π.Χ.²⁸⁴.

2.3 ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

Οι υψίλαιμες πρόχοι φέρουν διακόσμηση είτε από γεωμετρικά μοτίβα είτε από παραστάσεις. Όπως σημειώνει η Huber, η τυπολογία της υψίλαιμης πρόχου σχετίζεται με την διακόσμησή της. Παρατηρεί, λοιπόν, ότι με γεωμετρικά μοτίβα διακοσμούνται οι άποδες υψίλαιμες πρόχοι, ενώ αυτές με το κωνικό πόδι φέρουν διακόσμηση με γεωμετρικά μοτίβα ή γεωμετρικές συνθέσεις στην κοιλιά και μορφές στο λαιμό²⁸⁵. Η πλειονότητα, ωστόσο, των υψίλαιμων πρόχων κοσμούνται με παραστάσεις εικονιζόμενες με ανθρώπινες μορφές, οι οποίες αναπτύσσονται σε όλο το ύψος του λαιμού, σχηματίζοντας έτσι ένα εικονιστικό πλαίσιο που διακόπτεται σε κάθε πλευρά από τη λαβή. Τα παραδείγματα αυτά είναι υψηλότερα (0,25μ.-0,40μ.) από εκείνα που διακοσμούνται με γεωμετρικά μοτίβα (0,13μ.-0,25μ.).

Το γάνωμα που χρησιμοποιείται για τη διακόσμηση, όταν διατηρείται, έχει ένα χρώμα που ποικίλει από μαύρο μέχρι ερυθρό, πορτοκαλί και καστανό. Μπορεί να είναι στιλπνό ή ματ, ανάλογα με το πάχος του γανώματος που έχει χρησιμοποιηθεί και την αραίωσή του. Κάποια μοτίβα είναι ζωγραφισμένα απευθείας πάνω στον πηλό με κόκκινη (σκούρα ιώδη) ματ ύλη βαφής, η οποία χρησιμοποιείται και στην Ομάδα C του Boardman. Το επίχρισμα χρησιμοποιείται στις περισσότερες περιπτώσεις για τον τονισμό των χρωμάτων πάνω στο γάνωμα ή στο κόκκινο χρώμα: στιγμές, κοκκιδωτοί ρόδακες και λεπτές γραμμές. Πολύ αραιωμένο και λευκού χρώματος, συχνά διατηρείται σε κακή κατάσταση. Δύο υψίλαιμες πρόχοι φέρουν εγχάραξεις, το παράδειγμα **94**²⁸⁶ (εικ.86) και το **125** (εικ.117-118), όπου στο τελευταίο, η εγχάραξη χρησιμοποιείται για τη δήλωση των λεπτομερειών των ενδυμάτων και των αντικειμένων.

Αξιοσημείωτη είναι η αποκλειστική απεικόνιση γυναικείων μορφών στις παραστάσεις. Το μέγεθος των μορφών καταλαμβάνει όλο το ύψος της εικονιστικής

²⁸⁴ Huber, 2003, τομ. I, 63.

²⁸⁵ Huber, 2003, τομ. I, 59.

²⁸⁶ Δεν είναι βέβαιο αν πρόκειται για εγχάραξη σκόπιμη ή τυχαία, βλ. Huber, 2003, τομ. I, 61.

μετόπης, ενώ σε ένα παράδειγμα (αγγείο **94**, **εικ.86**) οι δύο μορφές ξεπερνούν το ύψος του πλαισίου. Στις υψίλαιμες πρόχους οι ή ο καλλιτέχνης αν και παραμένει προσκολλημένος στην παγιωμένη σύνθεση της εραλδικής ομάδας, που αποτελείται από δύο γυναίκες, ωστόσο, προσθέτει λεπτομέρειες που επιτρέπουν στο σύγχρονο θεατή, δηλαδή το χρήστη του αγγείου, να ταυτίσει τη σκηνή. Η Huber προτείνει να συνδεθούν οι γυναικείες μορφές που απεικονίζονται στο λαιμό των υψίλαιμων πρόχων με αυτές από τους επιτύμβιους αμφορείς, που συνδέονται με την ίδια στυλιστική ομάδα.

Οι μορφές τοποθετούνται στη σκηνή σύμφωνα με δύο σχήματα, αυτό της πομπής (δηλαδή μιας σειράς τριών μορφών κατά την ανατολίζουσα παράδοση) και αυτό του εραλδικού ζεύγους. Στο δεύτερο σχήμα μερικές φορές προστίθεται και μια τρίτη μορφή ενώπιον της οποίας βρίσκονται οι άλλες δύο. Στις σκηνές της πομπής οι γυναίκες κρατούν στα χέρια τους αντικείμενα κυκλικά (**εικ.110**), που ταυτίζονται με στεφάνια λουλουδιών, αντίστοιχα με αυτά που απαντώνται και στο ρεπερτόριο των ζωγράφων της Ερέτριας, στην Ομάδα C της κατάταξης του Boardman, στην οποία ανήκουν και οι υψίλαιμες πρόχοι του Βόρειου Χώρου Θυσιών²⁸⁷. Οι αγγειογράφοι, όπως αναφέρει η Huber, κατά κύριο λόγο απεικονίζουν την εκτέλεση των χορών στο λαιμό του αγγείου, καθώς το σχήμα αυτό του λαιμού προσφέρεται για απόδοση ενός κυκλικού χορού²⁸⁸. Στο δεύτερο σχήμα το κέντρο της σκηνής κοσμεύεται από ένα μοτίβο που διαχωρίζει τις δύο γυναικείες μορφές. Το αντικείμενο αυτό ποικίλει. Πιθανόν να πρόκειται για ύφασμα (αγγείο **125**, **εικ.117-118** και ίσως το **121**, **εικ.112-113**), δένδρο (αγγείο **94**, **εικ.86**) και ενδεχομένως σε μια παράσταση να πρόκειται για βωμό (ίσως **121**, **εικ.112-113**). Έτσι λοιπόν, οι περισσότερες παραστάσεις χαρακτηρίζονται από συμμετρία στη σύνθεση. Σε όλες τις σκηνές που περιλαμβάνουν πάνω από δύο γυναικείες μορφές, αυτές κατευθύνονται προς τα δεξιά εκτός από ένα όστρακο (αγγείο **112**, **εικ.103**). Σε δύο παραδείγματα συναντάται το θέμα της πομπής, το οποίο μαζί με τον κυκλικό χορό μαρτυρείται ήδη στο υπογεωμετρικό ρεπερτόριο της Ερέτριας στο λαιμό ενός αμφορέα²⁸⁹.

Οι μορφές των γυναικών στις πρόχους φέρουν τα χέρια τους εκτεταμένα εμπρός ως χειρονομία ευλάβειας ή προσφοράς ενός αντικειμένου. Στα αγγεία **92** (**εικ.83**) και **119** (**εικ.110**) οι μορφές κρατούν αντικείμενα στα χέρια τους. Στις

²⁸⁷ Huber, 2003, τομ. I, 141, υπ.3.

²⁸⁸ Huber, 2003, vol. I, 141.

²⁸⁹ Huber, 2003, τομ. I, 61.

αντωπές μορφές οι γυναίκες αγγίζουν με τα χέρια τους το κεντρικό μοτίβο ως χειρονομία, πιθανόν, προσφοράς στη θεότητα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, οι δύο γυναίκες σηκώνουν μαζί ένα ακαθόριστο αντικείμενο που βρίσκεται στο κέντρο της σκηνής, που, επίσης, έχει χαρακτηριστεί ως χειρονομία ευλάβειας, όπως στο παράδειγμα **121 (εικ.112-113)**. Οι πρόχοι **92 (εικ.83)** και **119 (εικ.110)** απεικονίζουν μια σειρά γυναικών, τρεις στην πρώτη και τέσσερις στη δεύτερη, στραμμένες προς τα δεξιά. Η σκηνή, σύμφωνα με την Huber, εικονίζει είτε πομπή είτε χορό. Ας σημειωθεί ότι στην αρχαϊκή εποχή οι σκηνές των αγγείων απεικονίζουν ένα χορό γυναικών που περιλαμβάνει γενικά από δύο έως δεκαεφτά χορευτές αν και πιο συχνά απεικονίζονται τρία, τέσσερα, έξι ή επτά άτομα²⁹⁰.

Δύο είδη ενδυμάτων διακρίνονται στις μορφές: το ένα περιλαμβάνει ένα μακρύ χιτώνα, σφιγμένο στη μέση που αφήνει τα πόδια ελεύθερα μπροστά και πέφτει μακρύτερο πίσω μέχρι το έδαφος (αγγεία **92-95,98,121,123,125**). Το πάνω μέρος του σώματος καλύπτεται από ένα κοντό ιμάτιο, τετράγωνου σχήματος. Η απόδοση του ενδύματος βρίσκει παράλληλα σε αγγεία και σε ένα πήλινο αγαλμάτιο από την Αττική και τη Θήρα²⁹¹. Ο άλλος τύπος εντοπίζεται σε δύο παραδείγματα (αγγεία **97** και **119**), όπου οι μορφές φορούν ένα μακρύ ένδυμα που δεν δένεται στη μέση και πιθανόν, όπως αναφέρει η Huber, να πρόκειται για πέπλο. Στις περισσότερες πρόχους, εκτός από δύο παραδείγματα (αγγεία **94, εικ.86** και **125, εικ.117-118**) δεν δηλώνονται τα πόδια των μορφών²⁹². Η τεχνική απόδοσης του περιγράμματος του προσώπου, των χεριών και των ενδυμάτων των μορφών, θυμίζει πρωτο-αττικά πρότυπα.

Στις υψηλαιμες πρόχους κανένα εικονογραφικό στοιχείο δεν βεβαιώνει ότι οι σκηνές εκτυλίσσονται μέσα σε ιερό. Οι μόνες τοπογραφικές ενδείξεις είναι τα κάθετα μοτίβα στις άκρες των διαφόρων παραστάσεων, τα οποία διαφέρουν σε κάθε αγγείο, καθώς και το μοτίβο στο κέντρο της σκηνής της πρόχου **93 (εικ.84-85)** ή ο βωμός ίσως που εικονίζεται στην **121 (εικ.112-113)**²⁹³. Οι εσωτερικές γραμμές που φέρουν αυτά τα πλαϊνά μοτίβα έχουν ερμηνευτεί από την Huber ως δηλωτικά της τοιχοποιίας, είτε πρόκειται για πέτρες είτε για ωμά πλιθιά ή πασσάλους, είτε για ξύλο²⁹⁴. Η ποιότητα της εκτέλεσης των παραστάσεων είναι βιαστική και λίγο επιμελημένη, ενώ

²⁹⁰ Delavaud-Roux, 1994, 22.

²⁹¹ Huber, 2003, τομ. I, 62.

²⁹² Huber, 2003, τομ. I, 62.

²⁹³ Huber, 2003, τομ. I, 136.

²⁹⁴ Huber, 2003, τομ. I, 134.

η ερετριακή παραγωγή φαίνεται, σύμφωνα με την Huber, να βρίσκεται κοντά σε έναν ζωγράφο μεταγενέστερο, το Ζωγράφο των μισών ανθεμίων, ο οποίος, επίσης, ζωγραφίζει σκηνές λατρευτικού χαρακτήρα²⁹⁵.

Αναλυτικότερα, ορισμένες υψίλαιμες πρόχοι παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες ως προς την εικονογραφία τους. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στο αγγείο **121** ίσως να απεικονίζεται στο κέντρο της σκηνής κάποιος βωμός ή κάποιο άλλο αντικείμενο, πιθανόν ύφασμα (**εικ.112-113**). Ωστόσο, αυτές είναι υποθέσεις, καθώς η σκηνή δεν κατέστη δυνατό να ταυτιστεί με σαφήνεια. Η Huber διατύπωσε δύο υποθέσεις σχετικά με την ερμηνεία της παράστασης. Στην περίπτωση που το αντικείμενο ταυτίζεται με ύφασμα τότε η παράσταση εικονίζει είτε την καθημερινή ζωή στο γυναικωνίτη και, συγκεκριμένα, την ύφανση ενός υφάσματος από δύο γυναίκες στον αργαλειό είτε πρόκειται για λατρευτική σκηνή, όπου το ύφασμα προσφέρεται στη λατρευόμενη θεότητα, πιθανόν του Βόρειου Χώρου Θυσιών. Αν το αντικείμενο ταυτιστεί με βωμό, τότε στη σκηνή εκτελείται μια λατρευτική χειρονομία των μορφών πάνω από το βωμό μέσα σε ένα αρχιτεκτονικό πλαίσιο που ορίζεται, ίσως, από τα ζωγραφισμένα μοτίβα εκατέρωθεν της σκηνής²⁹⁶.

Προβληματισμό έχει προκαλέσει, επίσης, το κεντρικό στοιχείο του αγγείου **93**, που έχει σχήμα κίονα και φέρει στην άνω του επιφάνεια πιθανόν κάποιο άλλο αρχιτεκτονικό στοιχείο (**εικ.84-85**). Η θέση των δύο μορφών εκατέρωθεν προσδίδει στη σκηνή μια ιδιαίτερη σημασία. Ίσως το αρχιτεκτονικό στοιχείο να συμβολίζει ένα θρησκευτικό οικοδόμημα από μόνο του ή μαζί με τα πλάγια μοτίβα ή ίσως να αναπαριστά απλά ένα λατρευτικό κίονα²⁹⁷.

Η απεικόνιση στο κέντρο της σκηνής της πρόχου **94** ενός δένδρου που το αγγίζουν εκατέρωθεν με τα χέρια τους δύο γυναίκες (**εικ.86**), αποτελεί ίσως αναφορά σε ένα ιερό δένδρο²⁹⁸. Όμοιο μοτίβο με αυτό απαντάται στην πρόχου της Συλλογής Κανελλόπουλου²⁹⁹. Παρόλη την ομοιότητα τα μοτίβα διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την απόδοση. Απουσιάζουν τα στοιχεία στο Βόρειο Χώρο θυσιών για την ύπαρξη λατρείας του δένδρου, αλλά η απεικόνιση στην πρόχο αυτή, σύμφωνα με την Huber,

²⁹⁵Huber, 2003, τομ. I, 136. Αναλυτικά για το Ζωγρ. των μισών ανθεμίων βλ. Lissarrague F., “Le peintre des demi-palmettes”, στο Oakley J. H. – Coulson W. D. E. – Palagia O. (eds.), 1997. *Athenian Potters and Painters, the Conference Proceedings*, Oxford, 125-139.

²⁹⁶Huber, 2003, τομ. I, 134.

²⁹⁷Huber, 2003, τομ. I, 133-134.

²⁹⁸Huber, 2003, τομ. I, 135, 145. πρβλ. και την πρόχου από τη Συλλογή Κανελλόπουλου. Για τη λατρεία του ιερού δένδρου στη γεωμετρική και αρχαϊκή εποχή βλ. τις υποσημειώσεις 40-41.

²⁹⁹Αθήνα, Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, αρ.22. Επίσης, για την πρόχου από τη Συλλογή Κανελλόπουλου βλ. Huber, 2003, τομ. I, 135, 145

δε φαίνεται να είναι τυχαία, καθώς το ιερό ανήκει στον Απόλλωνα που φέρει το επίθετο Δαφνηφόρος. Το μοτίβο εξάλλου, του «δένδρου της ζωής» αναπαρίσταται συχνά στην ανατολική τέχνη και μαρτυρείται στο ρεπερτόριο των Ευβοέων ζωγράφων ήδη από την γεωμετρική εποχή³⁰⁰.

Πολύ σημαντική είναι η παράσταση της πρόχου **125**. Στην εικονιστική μετόπη της ενδιαφέρον παρουσιάζει το διαφορετικό μέγεθος των τριών μορφών, τα δύο ακριανά μοτίβα, το ύφασμα, που καταλαμβάνει το κέντρο της σκηνής και το φίδι (**εικ.117-118**). Αυτά τα στοιχεία δίνουν έναν ιδιαίτερο και πρωτότυπο χαρακτήρα στην σκηνή. Η διαφορετικότητα του ύψους των μορφών υποδεικνύει τη συμμετοχή είτε ατόμων διαφορετικής ηλικίας είτε διαφορετικής κοινωνικής θέσης. Τα διαφορετικά πλαϊνά μοτίβα έχουν ερμηνευτεί, όπως ειπώθηκε παραπάνω, ως αρχιτεκτονικά στοιχεία που δηλώνουν τον τόπο της εκτέλεσης της σκηνής (αρχιτεκτονικό πλαίσιο). Αυτός ο τύπος αναπαράστασης δηλώνει έναν τοίχο, του οποίου οι πλευρές δηλώνονται με μια γραμμή από γάνωμα, ενώ οι ενδιάμεσες γραμμές θα υποδήλωναν την ανωδομή από ωμές πλίθρες ή ξερολιθιά³⁰¹. Το κεντρικό μοτίβο μαρτυρεί την προσφορά υφασμάτων ή αντικειμένων σχετικών με την κατεργασία υφασμάτων, όπως αντίστοιχες απεικονίσεις απαντώνται στην πρόχου **101** και ίσως **121** (**εικ.112-113**). Όμοια σκηνή αναπαρίσταται και στην πρόχου από τη Συλλογή Κανελλόπουλου. Στην πρόχου **125** μοναδικότητα παρουσιάζεται και στην απεικόνιση του φιδιού, στοιχείο που φαίνεται να προσθέτει μια χθόνια νότα στη σκηνή³⁰². Το φίδι απαντάται, επίσης, στο αγγείο από την Ομάδα C του Boardman που βρίσκεται στο Λούβρο. Τέλος, η απεικόνιση του δένδρου βρίσκεται παράλληλο στο αγγείο από τη Συλλογή Κανελλόπουλου³⁰³.

Η Huber, ερμηνεύει την παράσταση από το λαιμό της πρόχου **125** ως σκηνή τελετουργίας που σχετίζεται με το ύφασμα. Επιπλέον, στο αγγείο **121** είναι πιθανή η αναπαράσταση στοίβας μαλλιού και ενός τμήματος υφάσματος, γεγονός που σε συνδυασμό με την αναπαράσταση του **125**, θα εντάσσονταν στην πρακτική της προσφοράς ενός πέπλου στο λατρευτικό άγαλμα, πρακτική γνωστή και από άλλα

³⁰⁰ Το δένδρο της ζωής απεικονίζεται σε έναν ΥΓ ευβοϊκό κρατήρα που βρέθηκε στην Κύπρο του ζωγράφου του Cesnola, βλ. Boardman, 1991, 38, 72, εικ.76. Επίσης, βλ. Huber, 2003, τομ. I, 135, υπ. 223 με την πρόσφατη βιβλιογραφία.

³⁰¹ Εικονογραφικά παράλληλα συγκεντρώνονται από την Huber, βλ. Huber, 2003, τομ. I, 131.

³⁰² Huber, 2003, τομ. I, 129-133.

³⁰³ Huber, 2003, τομ. I, 135.

ιερά³⁰⁴. Στην *Παλατινή Ανθολογία* VI γίνονται πολλές αναφορές στις προσφορές ενδυμάτων από τις αναθέτριες προς την Αρτέμιδα Βραυρωνία³⁰⁵. Εκτός από τα ενδύματα ετοίμαζαν για το λατρευτικό άγαλμα τάπητες, κεντήματα, προσκέφαλα. Αυτά τα υφαντά που προσφέρονταν αντιπροσωπεύουν μια *δεκάτη* της γυναικείας εργασίας. Επομένως, οι παραστάσεις των αγγείων αυτών μπορεί να συμβόλιζαν το επάγγελμα ή την επιδεξιότητα του αναθέτη. Μερικές φορές αφιερώνονται μετά από κάποιο γεγονός, όπως η γέννα και ο γάμος. Ωστόσο, στην περίπτωση του Βόρειου Χώρου Θυσιών δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ποια αφορμή γινόταν η πεπλοφορία, αλλά ούτε να καθορίσουμε το είδος του προσφερόμενου υφάσματος. Η μόνη πληροφορία που διαθέτουμε προέρχεται από την πρόχου **125**, όπου το ύφασμα εικονίζεται ανάμεσα σε δύο γυναίκες. Σε αυτή τη σκηνή, όπως ερμηνεύεται από την ερευνήτρια, προσφέρεται ένα ύφασμα που προορίζεται για τη θεότητα κι όχι ένα προσωπικό ένδυμα της αναθέτριας³⁰⁶.

Η Huber παρατηρεί ότι η εικονογραφία των υψίλαιμων πρόχων από το Βόρειο Χώρο Θυσιών μοιάζει με την αντίστοιχη από τις υψίλαιμες πρόχους που βρέθηκαν σε τάφους της Ερέτριας. Η εύρεση των υψίλαιμων πρόχων τόσο σε τόπους λατρείας όσο και σε τάφους δείχνει ότι τα αγγεία αυτά χρησιμοποιούνται σε κάθε θρησκευτική τελετή είτε είναι λατρευτική είτε ταφική στην οποία τελούνταν σπονδές. Επομένως, η επιλογή πανομοιότυπων θεμάτων σε πρόχους διαφορετικής χρήσης καθιστά δύσκολο να προσδιορίσουμε εάν τα θέματα που απασχόλησαν τους αγγειογράφους διαφέρουν ανάλογα με τον προορισμό του αγγείου.

Οι σκηνές των πρόχων, πιθανόν να αναπαριστούν τα κύρια στάδια του τελετουργικού που εκτελούνταν στο Βόρειο Χώρο Θυσιών. Η ιδιαιτερότητά τους ως αγγεία αντιστοιχεί ίσως σε ένα ξεχωριστό στάδιο τελετουργικού που πραγματοποιούνταν στο χώρο θυσιών, το οποίο θα είχε προτρέψει τους ή τον καλλιτέχνη να αναπαραστήσει διάφορα αντιπροσωπευτικά στάδια της λατρείας. Η ερμηνεία αυτή των σκηνών θυμίζει αντίστοιχα τους κρατηρίσκους από ιερά της Αρτέμιδος στην Αττική, αλλά και τις λουτροφόρους από το ιερό της Νύμφης στην Αθήνα που φέρουν λατρευτικές παραστάσεις³⁰⁷. Ωστόσο, δεν μπορούμε να

³⁰⁴ Huber, 2003, τομ. I, 141-142, υπ.5-8.

³⁰⁵ Huber, 2003, τομ. I, 142.

³⁰⁶ Huber, 2003, τομ. I, 142.

³⁰⁷ Huber, 2003, τομ. I, 120-121, υπ.100-105.

διακρίνουμε αν οι γυναίκες που εικονίζονται, οι οποίες φαίνεται να είναι ενήλικες, είναι ιέρειες ή κοσμικές.

2.4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ (;) ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΧΩΡΟ ΘΥΣΙΩΝ

Η ταύτιση της λατρευόμενης θεότητας στο Βόρειο Χώρο Θυσιών δεν μπορεί να υποστηριχθεί με ασφάλεια. Τα ευρήματα μαρτυρούν τη λατρεία γυναικείας θεότητας. Κάποιες ενδείξεις μόνο επιτρέπουν την ταύτιση της θεότητας, καθώς δεν έχει βρεθεί καμιά επιγραφή ή graffito πάνω σε προσφορά που να μας επιτρέπει να εξακριβώσουμε τον παραλήπτη. Η Huber δέχεται ως πιο πιθανή τη λατρεία της Αρτέμιδος. Εξάλλου, η αδερφή του Απόλλωνα, λατρεύεται σε όλο τον Ευβοϊκό κόλπο³⁰⁸, στα λιμάνια του Ευρίπου, από την Αυλίδα και το Δήλιον στα Βοιωτικά παράλια, ως το ακρωτήριο Αρτεμίσιο και την Αμάρυνθο³⁰⁹. Η μεγάλη γεωγραφικά διάδοσή της μαρτυρεί το σημαντικό ρόλο της θεάς στη ναυσιπλοΐα ήδη από τον 8^ο αι. π.Χ., με την οποία συνδέεται μέσω της Ιφιγένειας. Η Άρτεμις λατρεύεται στην Ερέτρια με ποικίλα προσωνύμια, όπως Αμαρυνθία, από το εκτός των τειχών ιερό της στην Αμάρυνθο, Είλειθυία³¹⁰, Κολαινίς³¹¹ και Ολυμπία³¹². Η παρουσία της Αρτέμιδος σε όλο τον Ευβοϊκό κόλπο πιστοποιείται και μέσα από την αρχαία γραμματεία και συγκεκριμένα από τον Καλλίμαχο³¹³ και το Στάτιο³¹⁴. Επιπλέον, η εγγύτητα του Βόρειου Χώρου με το ιερό του Απόλλωνα υποδεικνύει ότι ίσως να αποτελεί μέρος του ιερού της Αρτέμιδος που αναφέρεται σε κάποιες επιγραφές³¹⁵ και που πιθανότατα περιλαμβάνεται στο ιερό της πολιάδας θεότητας.

Οι περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη λατρεία στην περιοχή αυτή προέρχονται από τα ανασκαφικά δεδομένα. Οι δύο ιδιαίτεροι τύποι αγγείων που βρέθηκαν, ωστόσο, δίνουν μόνο ελάχιστα στοιχεία για την ταυτότητα της θεότητας.

³⁰⁸ Huber, 2003, τομ. I, 150 κ.ε.

³⁰⁹ Στην Αμάρυνθο υπήρχε προς τιμή της θεάς Ομοσπονδιακό Ιερό όπου σύμφωνα με τις επιγραφές και τις γραμματειακές πηγές προσφέρονταν θυσίες με αφορμή τα *Αρτεμίσια* βλ. Knoepfler, 1988 στο Huber, 2003, τομ. I, 150-151. Επιπλέον, στο ίδιο, αναφορικά για την απεικόνιση της Αρτέμιδος Αμαρυσίας στον εμπροσθότυπο των τετραδράχμων της Ευβοϊκής συμπολιτείας.

³¹⁰ Ιερό της Αρτέμιδος δεν έχει βρεθεί και γι' αυτό έχουν διατυπωθεί διάφορες υποθέσεις για τη θέση των ιερών της στην πόλη, όπως αυτό της Είλειθυίας στους πρόποδες της ακρόπολης κοντά στην παλάστρα, Huber, 2003, τομ. I, 151-154.

³¹¹ Αναλυτικά για το ανάθημα στην Αρτέμιδα Κολαινίδα βλ. Huber, 2003, τομ. I, 152, υπ.99.

³¹² Σχετικά με την Αρτέμιδα Ολυμπία βλ. Huber, 2003, τομ. I, 152.

³¹³ Καλλίμαχος, *Ύμνος στην Αρτέμιδα*, στ. 188-189: «νήσων μὲν Δολίχη, πολίων δὲ τοι εὔδαε Πέργη, Τηύγετον δ' ὄρεων, λιμένες γε μὲν Εὐρίποιον».

³¹⁴ Στάτιος, *Αχιλλειάδα*, στ. 449-450.

³¹⁵ Για τις επιγραφές βλ. Huber, 2003, τομ. I, 154.

Η υπόθεση ότι πιθανόν να πρόκειται για τον Απόλλωνα Δαφνηφόρο, ωστόσο, δεν μπορεί να ισχύει. Από την ανακάλυψή του, ήδη, ο χώρος θυσιών αποδόθηκε σε γυναικεία θεότητα, όπως προκύπτει από τα ευρήματα που σχετίζονται με δραστηριότητες γυναικών (κοσμήματα, επίνητρο και αντικείμενα που σχετίζονται με την ύφανση)³¹⁶. Το ίδιο αποδεικνύουν και τα ευρήματα αιγυπτιακής προέλευσης³¹⁷, αλλά και οι αιχμές βελών, οι οποίες απαντώνται συχνά σε ιερά της Αρτέμιδος και γενικότερα, σε ιερά που σχετίζονται με την προστασία της πόλης, το κυνήγι και την άμυνα³¹⁸. Η ύπαρξη, εξάλλου, μικρογραφικών υδριών, αν και εντοπίζεται και σε ιερά ανδρικών θεοτήτων, εντούτοις χαρακτηρίζει κυρίως τη λατρεία τριών θεοτήτων: της Αρτέμιδος, της Ήρας και της Δήμητρας³¹⁹. Δύο θεότητες συνδέθηκαν με το βόρειο χώρο θυσιών, η μια είναι η Άρτεμις και η άλλη η Δήμητρα. Φαίνεται, όμως, ότι οι ερευνητές θεωρούν περισσότερο πιθανή τη λατρεία της Αρτέμιδος, η οποία θα λατρευόταν στο Βόρειο Χώρο Θυσιών ως προστάτιδα των γυναικείων δραστηριοτήτων, αλλά και ως ρυθμιστής των υδάτων και ως θεά των περασμάτων και άρα των λιμένων, των ακρωτηρίων και των συνόρων³²⁰. Φαίνεται ότι η Άρτεμις απολάμβανε ιδιαίτερες τιμές από τις γυναίκες της πόλης, που πιθανόν, όπως διαφαίνεται από την εικονογραφία των πρόχων, της πρόσφεραν αντικείμενα σχετικά με την κατεργασία του μαλλιού. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πιθανόν προς τιμή της θεάς να πραγματοποιούνταν πεπλοφορία, όπου οι γυναίκες θα προσέφεραν στην Αρτέμιδα ενδύματα. Ως γνωστό, προς τιμή της θεάς Αρτέμιδος αφιερώνονταν ενδύματα και υφάσματα, όπως συνέβαινε και στην Αττική στο ιερό της θεάς στη Βραυρώνα. Τελετουργικοί χοροί και πομπές θα λάμβαναν χώρα κατά τις θρησκευτικές πρακτικές, ενώ όπως είναι εύλογο, οι θυσίες θα αποτελούσαν το βασικό μέρος των τελετουργιών³²¹.

Ο μεγάλος αριθμός μικρογραφικών υδριών που βρέθηκαν τόσο γύρω από το βωμό, όσο και μέσα στο λάκκο 49, επιβεβαιώνει ότι στο χώρο πραγματοποιούνταν σπονδές με νερό³²², στοιχείο όπου μαζί με το ιερό δένδρο, κατέχει μια σημαντική θέση στα ιερά της Αρτέμιδος. Η τοποθέτηση, επιπλέον, του βωμού πλησίον του

³¹⁶ Huber, 2003, τομ. I, 156.

³¹⁷ Huber, 2003, τομ. I, 60, 120, 149-150.

³¹⁸ Αναθήματα που σχετίζονται με τον πόλεμο, όπως μικρογραφικές ασπίδες, σαυροτήρες, αιχμές βελών έχουν βρεθεί σε ιερά που συνδέονται με γυναικείες θεότητες, βλ. Mazarakis Ainian, 2009, 295.

³¹⁹ Βλ. E. Diehl, 1964. *Die Hydria*, Mainz.

³²⁰ Cole 2004, 201-203.

³²¹ Στο Βόρειο Χώρο Θυσιών έχουν βρεθεί πολλά ζωικά οστά καμένα και μη που μαρτυρούν την εκτέλεση θυσιών.

³²² Huber, 2003, τομ. I, 155.

εποχιακού ρέματος νερού που διέτρεχε τη θέση κατά τη γεωμετρική εποχή πιθανόν να μην ήταν τυχαία. Πολλά ιερά της Αρτέμιδος περιβάλλονταν από κάποιο ποτάμι ή σχετίζονται με κάποιο υδάτινο στοιχείο. Η σύνδεση με το υδάτινο περιβάλλον είναι ένα σημειολογικό χαρακτηριστικό της Αρτέμιδος και των Νυμφών³²³. Η θεά διασφάλιζε το νερό για τη γονιμότητα της γης, τους εξαγνισμούς και τις ιάσεις. Ο χαρακτήρας της θεάς, ως γνωστόν, είναι διττός, καθώς είναι και ρυθμιστής και απειλητική. Επίσης, η παρουσία του δένδρου θα ταίριαζε κατεξοχήν με την Αρτέμιδα, καθώς είναι η θεά της γονιμότητας και της καρποφορίας της γης³²⁴.

Ο Βόρειος Χώρος Θυσιών μαζί με το ιερό της Αμαρυσίας, όπως έχει υποστηριχθεί, ίσως να αποτελούσαν τους δύο πόλους της ίδιας λατρείας, όπως συνέβαινε αντίστοιχα με το Βραυρώνιο της Ακρόπολης που αποτελούσε παράρτημα του ιερού της Βραυρώνας³²⁵.

Όπως προκύπτει από τα κινητά ευρήματα, κυρίως από την πληθώρα των υδριών και τις παραστάσεις των υψίλαιμων πρόχων, η παρουσία των γυναικών ήταν έντονη στο Βόρειο Χώρο Θυσιών. Η μικρογραφική υδρία είναι ένα αντίγραφο ενός αγγείου που χρησιμοποιείται αποκλειστικά από τις γυναίκες. Οι σκηνές από τις πρόχους απεικονίζουν μόνο γυναικείες μορφές και τα περισσότερα από τα απεικονιζόμενα θέματα αναφέρονται στον κόσμο της γυναίκας. Οι πρόχοι **119 (εικ.110)** και **92 (εικ.83)** διακοσμούνται με σκηνές πομπής που εκτελούνται αποκλειστικά από γυναίκες. Τα αγγεία **101** και **125 (εικ.117-118)** έχουν σκηνή που συνδέεται με την κατεργασία του μαλλιού, όπως ίσως και η πρόχους **121 (εικ.112-113)**. Ωστόσο, είναι δύσκολο να προσδιορισθεί αν πρόκειται για ιέρειες ή πιστές. Ο Ριτσώνης υποστήριξε ότι οι μορφές από τους επιτύμβιους αμφορείς είναι ιέρειες, ενώ ο Boardman τις ταυτίζει με θρηνωδούς³²⁶. Κάποια από τα ευρήματα σχετίζονται με τον ανδρικό κόσμο, αλλά θα μπορούσαν να έχουν ανατεθεί σε μια γυναικεία θεότητα.

Ο ρόλος των γυναικών στα τελετουργικά θυσίας από ορισμένους έχει αμφισβητηθεί. Επιμένουμε στο γεγονός ότι δεν έχουμε καμιά απόδειξη της αποκλειστικής συμμετοχής των γυναικών στο τελετουργικό, αλλά και ότι η πλειονότητα των επιχειρημάτων φαίνεται να επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση.

³²³ Huber, 2003, τομ. I, 155, υπ. 149-151.

³²⁴ Huber, 2003, τομ. I, 155.

³²⁵ Ducrey – Fachard – Knoepfler – Theurillat – Wagner – Ζάννης, 2004, 107-108. Για το Αρτεμίσιον της Αμαρύνθου βλ. Ducrey – Fachard – Knoepfler – Theurillat – Wagner – Ζάννης, 2004, 296-297. Επίσης, Sapouna-Sakellarakis E., 1995. “Un dépôt de temple et le sanctuaire d’ Artémis Amarysia en Eubée”, *Kernos* 5, 235-263.

³²⁶ Huber, 2003, τομ. I, 136, υπ. 233 και σελ.157.

Σύμφωνα με την Huber, τα στοιχεία που επιτρέπουν την κατάταξη των αναθετών στην αριστοκρατική τάξη της πόλης, δηλαδή στην ολιγαρχία των υπέων είναι αρκετά. Το κυριότερο είναι η εικονογραφία των υδριών της ύστερης γεωμετρικής εποχής, όπου απεικονίζονται άλογα, ένοπλοι πολεμιστές και λέβητες³²⁷, αλλά και τα αναθήματα που προέρχονται από διάφορα μέρη της Μεσογείου και που έφτασαν στην Ερέτρια μέσω των πλούσιων ντόπιων ναυτικών της³²⁸.

Η στιγμή του κύκλου της γυναικείας ζωής που συνδέεται με τη λατρεία είναι άγνωστη. Η Άρτεμις, ωστόσο, συνδέεται με τις μύσεις που οριοθετούν τη ζωή μιας γυναίκας ως το γάμο της. Η μελέτη των εικονογραφικών σκηνών των υψίλαιμων πρόχων, όμως, δεν προσφέρει κανένα στοιχείο. Οι γυναίκες που εικονίζονται φαίνονται να είναι ενήλικες. Ωστόσο, δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για κοσμικές ή ιέρειες. Το μικρό μέγεθος της μορφής στη σκηνή της πρόχου **125 (εικ.117-118)** μπορεί, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, να ερμηνευτεί είτε ως διαφορά ηλικίας είτε ως μια εικονογραφική σύμβαση που διαχωρίζει ιεραρχικά τις τρεις γυναίκες που εικονίζονται³²⁹.

---

³²⁷ Για την ανάλυση της εικονογραφίας των υδριών βλ. Huber, 2003, τομ. I, 126-128 και 158.

³²⁸ Huber, 2003, τομ. I, 158.

³²⁹ Huber, 2003, τομ. I, 159.

3. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μελετώντας τις δύο κατηγορίες αγγείων παρατηρούμε ότι σχετίζονται όχι μόνο στη μοναδικότητα του σχήματός τους, αλλά και στην εύρεσή τους σε ιερά που συνδέονται με τη λατρεία της Αρτέμιδος, παρόλο που στην περίπτωση των υψίλαιμων πρόχων η λατρευόμενη θεότητα παραμένει αμφισβητούμενη. Επιπλέον, η εικονογραφία τόσο των κρατηρίσκων όσο και των πρόχων φαίνεται να είναι επηρεασμένη από τη θρησκευτική ζωή των γυναικών, χωρίς, ωστόσο, να μπορούν με ασφάλεια να ταυτιστούν οι σκηνές με συγκεκριμένες τελετουργίες.

Ποιά είναι, όμως, η χρήση των κρατηρίσκων και των υψίλαιμων πρόχων; Πρόκειται για απλά αναθήματα ή ήταν αγγεία που χρησιμοποιούνταν κατά τη διάρκεια κάποιων τελετών προς τιμή της λατρευόμενης θεότητας; Ο διαχωρισμός των αναθημάτων από τα ιερά σκεύη είναι σε αρκετές περιπτώσεις δύσκολος. Τί είναι όμως τα αναθήματα; Ετυμολογικά η λέξη προέρχεται από το ρήμα ανά-τίθημι, δηλαδή τοποθετώ πάνω³³⁰. Τα αναθήματα είναι αντικείμενα που προσφέρονται συνήθως στους θεούς είτε ως ευχαριστήρια είτε για την εκπλήρωση όρκων. Κατά τον Rouse χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στα υλικά, όπου ήταν αντικείμενα που χαρίζονταν στη θεότητα για την αξία τους, και στα ιδανικά, που αφορούσαν αντικείμενα που αφιερώνονταν γι' αυτά που αντιπροσώπευαν³³¹. Στη δεύτερη κατηγορία μπορεί να συμπεριληφθούν και αντικείμενα που ανήκουν στα υλικά αναθήματα. Σίγουρα, η πλειονότητα των αναθημάτων έχει βαθύτερο νόημα και σημασία, από μια απλή «ευχαρίστηση» προς τη λατρευόμενη θεότητα.

Πού τοποθετούνταν τα αναθήματα; Τα αναθήματα, οι προσφορές δηλαδή των λατρευτών προς την τιμώμενη θεότητα, συνήθως τοποθετούνταν στο ιερό σε μέρος όπου ήταν ορατό στους πιστούς. Αναθήματα στόλιζαν το εσωτερικό του ναού. Από τον Πλίνιο (*Φυσική Ιστορία* 38.43.5-6) πληροφορούμαστε ότι αναθήματα κρέμονταν στους τοίχους του ναού³³², ενώ ο Πausanias (2.10.3) κάνει αναφορά για τα αναθήματα που κρέμονταν από την οροφή στο ναό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο³³³. Επίσης, ράφια στο εσωτερικό του ναού χρησίμευαν για την τοποθέτηση

³³⁰ Brulotte, 1994, 6.

³³¹ Rouse, 1902, 352.

³³² Αναλυτικά για τα αναθήματα που κρέμονταν από τους τοίχους βλ. Brulotte, 1994, 264-268.

³³³ Αναλυτικά για τα αναθήματα που κρέμονταν από την οροφή του ναού βλ. Brulotte, 1994, 268-271.

αναθημάτων³³⁴, κυρίως μικρών αγγείων, όπως αντίστοιχη χρησιμότητα είχαν και οι πάγκοι, οι οποίοι βρίσκονταν εντός και εκτός του ναϊκού οικοδομήματος³³⁵. Επιπλέον συχνά αφιερώματα τοποθετούνταν και πάνω στο λατρευτικό άγαλμα, στα χέρια του, στο κεφάλι του, αλλά και στα πόδια του³³⁶, καθώς και σε τράπεζες προσφορών, όπου συνήθιζαν να αφιερώνονται τα λατρευτικά σύνεργα και τα εργαλεία της προετοιμασίας των θυσιών³³⁷. Αλλά και εκτός του ναού, πληροφορούμαστε για αφιερώματα που στόλιζαν τους βωμούς³³⁸ ή κρέμονταν από τα δέντρα, κυρίως σε ιερά της Αρτέμιδος³³⁹ ή τοποθετούνταν μέσα σε κόγχες³⁴⁰. Συνήθως, τα μικρά αναθήματα κι αυτά που ήταν μικρότερης αξίας, μπορούσαν να τοποθετηθούν αρχικά στην Τράπεζα προσφορών και, έπειτα από κάποιο χρονικό διάστημα, να απομακρυνθούν από τους υπευθύνους του ιερού για να φυλαχθούν είτε μέσα σε αποθήκες είτε να θαφτούν σε λάκκους αποθέσεων³⁴¹.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, ίσως ο τόπος εύρεσης εντός του ιερού χώρου των αγγείων που μας απασχολούν εδώ, να μπορεί να μας δια φωτίσει ως ένα βαθμό σχετικά με τη χρήση τους. Το σημείο εύρεσης των υψίλαιμων πρόχων μας επιτρέπει να κάνουμε κάποιες εικασίες σχετικά με τον «κύκλο ζωής» των αγγείων αυτών. Όλα τα θραύσματα των υψίλαιμων πρόχων βρέθηκαν εντός του λάκκου 49 εκτός από τέσσερα θραύσματα, τα **120, 122, 123, 124**. Τα περισσότερα όστρακα έχουν συγκολληθεί και έτσι η πληθώρα των αγγείων έχει αποκατασταθεί. Τα περισσότερα σπασίματα είναι αρχαία και συχνά τα όστρακα του ίδιου αγγείου προέρχονται από διαφορετικά σημεία του λάκκου, υποδεικνύοντας ότι έσπασαν είτε κατά την απόρριψή τους στον λάκκο είτε κατά την μακρά περίοδο απόθεσής τους στο λάκκο κάτω από την πίεση του γεμίσματος είτε ότι απορρίφθηκαν μέσα στο λάκκο αφού είχαν σπάσει κοντά στο βωμό.

Η πρόχους **125** βρέθηκε αποσπασματικά εντός του λάκκου 49 εκτός από μερικά κομμάτια της, που βρέθηκαν στο στρώμα της αρχαϊκής φάσης στην περιοχή του βωμού. Η παρουσία τους στο στρώμα αυτό, όπως υποστηρίζει η Huber, δείχνει

³³⁴ Αναλυτικά για τα αναθήματα στα ράφια βλ. Brulotte, 1994, 271-275. Επίσης, Rouse, 1902, 342-347 και Van Straten, 1992, 248, 250 κ.ε., Μαζαράκης Αινιάν-Μητσοπούλου, 2007, 326.

³³⁵ Αναλυτικά για τα αναθήματα στους πάγκους βλ. Brulotte, 1994, 276-277.

³³⁶ Αναλυτικά για τα αφιερώματα που τοποθετούνταν πάνω στο λατρευτικό άγαλμα βλ. Brulotte, 1994, 282-289. Επίσης, Mazarakis Ainián, 2009, 292, 295.

³³⁷ Αναλυτικά για τις τράπεζες προσφορών βλ. Brulotte, 1994, 290-301.

³³⁸ Αναλυτικά για τα αναθήματα που τοποθετούνταν σε βωμούς βλ. Brulotte, 1994, 301-314.

³³⁹ Αναλυτικά για τα αναθήματα που κρέμονταν από τα δέντρα βλ. Brulotte, 1994, 314-319.

³⁴⁰ Αναλυτικά για τη τοποθέτηση αφιερωμάτων σε κόγχες βλ. Brulotte, 1994, 319-320.

³⁴¹ Rouse, 1902, 342-346.

ότι το αγγείο είχε σπάσει πριν την τοποθέτησή του στο λάκκο. Το αγγείο καταστράφηκε κατά τη χρήση του κοντά στο βωμό και τα δυο θραύσματα του χείλους έμειναν επί τόπου. Σε ένα δεύτερο στάδιο η πρόχους έσπασε ηθελημένα ή όχι, λίγο πιο μακριά. Σχεδόν όλα τα θραύσματα του αγγείου συγκεντρώθηκαν και απορρίφθηκαν μαζί με τις άλλες πρόχους στο λάκκο 49³⁴².

Συμπερασματικά, η εύρεση των υψίλαιμων πρόχων στο Βόρειο Χώρο Θυσιών και συγκεκριμένα εντός του λάκκου 49, μαρτυρεί ότι αυτές, όπως και οι υδρίες του 8^{ου} αι. π.Χ., αποτελούσαν όργανα του τελετουργικού και κατόπιν τα αγγεία αυτά προσφέρονταν μαζί με τα άλλα αναθήματα στο Βόρειο Χώρο Θυσιών ή ρίχνονταν στον λάκκο 49. Η εγκατάλειψη των αγγείων αποτελεί μια τελετουργική πράξη προσφοράς: τα αγγεία άλλαζαν χρήση περνώντας από το λατρευτικό καθεστώς σε αυτό του αναθήματος. Η πρόχειρη απόδοση εξάλλου των παραστάσεων των πρόχων μπορεί να οφείλεται στην απόρριψη των αγγείων μετά τη χρήση τους. Αν αυτά προορίζονταν για τελετουργικό σπάσιμο και απόρριψη μετά τη χρήση τους στις θρησκευτικές τελετές κι όχι για να τοποθετηθούν σε χώρο ορατό ως αναθήματα, τότε μια αρκετά επιμελημένη απόδοση της παράστασης μάλλον μπορεί να θεωρηθεί ανώφελη.

Αναφορικά με τους κρατηρίσκους, αυτοί βρέθηκαν διάσπαρτοι στο χώρο σε όλα τα ιερά (βλ. κεφάλαιο 1.1). Συγκεντρώσεις, ωστόσο, παρατηρούνται, αλλά δε φαίνεται να πρόκειται για κάποια εναπόθεση σε λάκκο, αντίστοιχη με αυτή των υψίλαιμων πρόχων. Σύμφωνα με τον Brulotte, στη Βραυρώνα τα αφιερώματα φυλάσσονταν στον «Παρθενώνα» και στον «Παλιό ναό» ή στο «Μικρό Ιερό», όπου στο πρώτο κτίριο πιθανόν να τοποθετούνταν τα αναθήματα προς την Αρτέμιδα, ενώ στο δεύτερο προς την Ιερεία της, την Ιφιγένεια³⁴³. Σε κανένα από τα δύο κτίρια δεν έχουν βρεθεί κρατηρίσκοι, καθώς ούτε και εντός του ναού που συνήθιζαν να τοποθετούνται τα αναθήματά τους. Η εύρεσή τους στην περιοχή του Ηρώου της Ιφιγένειας στο ιερό της Βραυρώνας, αλλά και στην περιοχή του βωμού στο ναό της Αριστοβούλης, μαρτυρεί τη λατρευτική χρήση των αγγείων. Εξάλλου, και οι κρατηρίσκοι, όπως οι υψίλαιμες πρόχοι, χαρακτηρίζονται για την αμελή τεχνική ως προς την απόδοση των παραστάσεών τους, γεγονός που μπορεί να σχετίζεται με την ηθελημένη απόρριψή τους μετά τη χρήση τους. Ωστόσο, δεν μπορούμε να απορρίψουμε και την προσφορά τους ως αναθήματα μετά τη χρήση τους κατά τις

³⁴² Huber, 2003, vol. I, 148.

³⁴³ Brulotte, 1994, 345.

τελετές, έστω και για περιορισμένο χρονικό διάστημα, καθώς γνωρίζουμε ότι κάποια αναθήματα είχαν το ρόλο του «αναμνηστικού», ώστε να υπενθυμίζουν στον αναθέτη/λατρευτή τη συμμετοχή του σε κάποια τελετή ή εορτή³⁴⁴.

Η υιοθέτηση, λοιπόν, αυτών των σχημάτων δεν είναι τυχαία, αλλά σχετίζεται με τη χρήση τους, η οποία μπορεί να προσδιορισθεί μερικώς, καθώς απουσιάζουν οι ασφαλείς αποδείξεις. Αναφορικά με τους κρατηρίσκους είναι σχεδόν βέβαιο ότι χρησιμοποιούνταν για σπονδές. Το απαρχαιωμένο σχήμα τους, ο συντηρητισμός τους στη θεματολογία των σκηνών, αλλά και ο ίδιος ο τόπος εύρεσής τους, τούς κατατάσσει στα λατρευτικά αγγεία κι όχι ως απλά αναθήματα προς τη θεά. Στο τελευταίο συμπέρασμα μας οδηγεί η απεικόνιση ενός κρατηρίσκου σε παράσταση αγγείου και μάλιστα του ίδιου σχήματος, αλλά μεγαλύτερο σε μέγεθος (εικ.119). Ο ερυθρόμορφος αυτός κρατήρας, ή κατ' άλλους κρατηρίσκος, ανήκει, μαζί με άλλους δύο, σε ιδιωτική συλλογή και, επομένως, δεν γνωρίζουμε την προέλευσή του³⁴⁵. Στην παράσταση από το αγγείο ένας κρατηρίσκος εικονίζεται μπροστά από έναν βωμό πλαγιασμένος στο έδαφος, ο οποίος φέρει παράσταση με νεαρά κορίτσια, αντίστοιχη με αυτές που κοσμούν τους μελανόμορφους κρατηρίσκους. Ο τρόπος που είναι τοποθετημένος στη παράσταση είναι δηλωτικός της χρήσης του. Πιθανόν να περιείχε στέρες ή υγρές προσφορές προορισμένες για σπονδές, για να εμποτίσουν τη γη, ενώ το κλαδί που εικονίζεται μαζί με τον κρατηρίσκο ίσως να χρησίμευε στο ράντισμα³⁴⁶. Το υγρό αυτό ενδεχομένως να μην ήταν τίποτε άλλο παρά νερό που θα αποσκοπούσε στον «εξαγνισμό» και στην «κάθαρση» των πιστών. Ωστόσο, αυτή μπορεί να είναι μία από τις πολλαπλές χρήσεις των αγγείων αυτών. Τα υπολείμματα καμένης ουσίας σε κρατηρίσκους από τη Βραυρώνα, καθώς και τα ίχνη στάχτης που βρέθηκαν στο εσωτερικό ορισμένων θραυσμάτων από το ίδιο ιερό, αλλά και σε έναν κρατηρίσκο από τη Μουνιχία οδήγησαν ορισμένους μελετητές στην άποψη ότι τα αγγεία αυτά αποτελούσαν ένα είδος θυμιατηριού³⁴⁷. Ορισμένοι μελετητές διαφωνούν με τις δύο παραπάνω λειτουργίες του αγγείου υποστηρίζοντας τη χρήση των κρατηρίσκων ως αναθήματα και όχι ως σκεύη λατρευτικά, εξαιτίας της μεγάλης ποσότητας των θραυσμάτων που έχει βρεθεί³⁴⁸. Μη γνωρίζοντας, όμως, τους χρήστες των συγκεκριμένων αγγείων και υποθέτοντας ότι δεν ήταν άλλοι παρά τα μικρά κορίτσια

³⁴⁴ Rouse, 1902, 274.

³⁴⁵ Αναλυτικά για τους τρεις ερυθρόμορφους κρατήρες/κρατηρίσκους βλ. Kahil, 1977, 89-94.

³⁴⁶ Kahil, 1979, 80.

³⁴⁷ Kahil, 1965, 24-25 και 1977, 88. Επίσης, Παλιαοκρασσά, 1991, 79-80.

³⁴⁸ Hamilton, 1989, 470, υπ. 81.

που συμμετείχαν στις τελετές, τότε ο αριθμός των θραυσμάτων δεν εμποδίζει να τους εντάξουμε ανάμεσα στα τελετουργικά αγγεία, αναλογικά πάντα με τον αριθμό των κορασίδων που συμμετείχαν στις τελετές. Ακόμη, και στην περίπτωση που οι κρατηρίσκοι βρίσκονταν στα χέρια του ιερατείου, το οποίο θα τις χρησιμοποιούσε σε τελετές σχετιζόμενες με τις κορασίδες, ο αριθμός τους δεν φαίνεται να είναι προβληματικός.

Αναφορικά με τις υψίλαιμες πρόχους, ο τόπος προέλευσής τους και τα αρχαιολογικά συμφραζόμενα από την Ερέτρια, τη Βοιωτία και τον Ωρωπό, από όπου προέρχονται κι άλλα παραδείγματα, επιτρέπουν τη διαπίστωση ότι ο τύπος αυτός του αγγείου χρησιμοποιούνταν στην Ερέτρια αφενός στα ιερά (Βόρειος χώρος θυσιών και ιερό στην κορυφή της Ακρόπολης) και αφετέρου σε ταφικές πρακτικές ως προσφορές ή ως αγγεία που συνδέονται με τη λατρεία (Ηρώων της Δυτικής Πύλης της Ερέτριας). Ο μικρός αριθμός των πρόχων συγκριτικά με τις υδρίες που έχουν βρεθεί στο Βόρειο Χώρο Θυσιών, πιθανόν να σχετίζεται με τους χρήστες του αγγείου. Ίσως το προνόμιο της χρήσης τους να το είχε μόνο το ιερατείο ή κάποιοι λατρευτές που άνηκαν στην αριστοκρατική τάξη. Μπορεί επίσης, ο αριθμός τους να σχετίζεται με τη λατρεία. Αν η λατρεία προς τη θεότητα ήταν μυστηριακή, όπως αντίστοιχα αυτή της Βραυρώνας και της Μουνιχίας, ενδεχομένως να μην μπορούσαν να συμμετάσχουν όλοι οι πιστοί, παρά μόνο περιορισμένος αριθμός. Σε αυτήν την περίπτωση όμως, θα πρέπει να δεχτούμε ότι οι υψίλαιμες πρόχοι χρησιμοποιούνταν από λίγους και για άλλη τελετή από αυτήν στην οποία χρησιμοποιούνταν οι υδρίες και γι' αυτό οι δύο αυτοί τύποι αγγείων παρουσιάζουν τόσο μεγάλη ποσοτική διαφορά.

Οι κρατηρίσκοι και οι υψίλαιμες πρόχοι, εξάλλου, δεν αποτελούν τα μοναδικά αγγεία που μπορούν να συνδεθούν με τη λατρεία κάποιας θεότητας. Αντίστοιχα παραδείγματα προέρχονται, επίσης, από την Αττική, όπου μερικά αντικείμενα ή καλύτερα στη περίπτωσή μας, μερικοί τύποι αγγείων σχετίζονται στενά με τη λατρεία συγκεκριμένων θεοτήτων, ώστε η εύρεσή τους στα ιερά να αποκαλύπτει και την ταυτότητα της λατρευόμενης θεότητας³⁴⁹. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι χοές, αγγεία που συνδέονται με την εορτή των *Ανθηστηρίων* που τελούνταν προς τιμή του Διονύσου³⁵⁰ και οι κέρνοι που έχουν βρεθεί σε ιερά της Δήμητρας³⁵¹. Οι κέρνοι έχουν

³⁴⁹ Boardman – Mannack – Wagner – Vikela – Forsén, 2004, 116 και Mazarakis Ainian, 2009, 311-312.

³⁵⁰ Αναλυτικά για χοές βλ. Van Hoorn G., 1951. *Choes and Anthestiria*, Leiden.

³⁵¹ Mitsopoulou, 2010, 149-157.

χαρακτηριστεί ως λατρευτικά αγγεία, τα οποία χρησιμοποιούσαν οι μύστες κατά τα Ελευσίνια μυστήρια. Στην τέχνη η απεικόνισή τους είναι σπάνια³⁵², όπως, αντίστοιχα, συμβαίνει και με τα αγγεία που μας απασχολούν εδώ. Εκτός από τον ερυθρόμορφο κρατήρα από την ιδιωτική συλλογή που αναφέρθηκε παραπάνω, στον οποίο απεικονίζεται ένας κρατηρίσκος, δε έχουμε καμιά άλλη δήλωση του τύπου αυτού του αγγείου στην τέχνη. Αντίστοιχα, δεν έχει βρεθεί καμιά απεικόνιση των υψίλαιμων πρόχων. Η απουσία τους από την τέχνη ίσως να οφείλεται στο μυστηριακό χαρακτήρα των αγγείων. Αν, όπως έχει ειπωθεί προηγουμένως, μετά τη λατρευτική τους χρήση τα αγγεία προορίζονταν όχι για αναθήματα, άλλα για τελετουργική απόρριψη, τότε η ύπαρξή τους, ενδεχομένως, να ήταν γνωστή σε λίγους μόνο λατρευτές, τους χρήστες δηλαδή των αγγείων, καθώς αυτά δεν θα τοποθετούνταν σε μέρος ορατό προς όλους τους επισκέπτες του ιερού. Εξάλλου, και οι κρατηρίσκοι και οι υψίλαιμες πρόχοι αποτελούν τοπική παραγωγή, η οποία θα λάμβανε χώρα πιθανόν κάπου κοντά στο ιερό. Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί όχι μόνο η ανάλυση του πηλού, αλλά και η περιορισμένη κυκλοφορία τους ως προς το χώρο³⁵³, γεγονός που ίσως να εμπόδιζε μια πιο διαδεδομένη γνώση του σχήματος των αγγείων. Η άποψη αυτή ενισχύεται από τη μελέτη της Παλαιοκρασσά, η οποία διαπίστωσε μια ξεχωριστή παραγωγή των κρατηρίσκων της Βραυρώνας από αυτών της Μουνηχίας. Η διαφορές στο χρώμα και στη σύσταση του πηλού, σε επιμέρους τυπολογικά στοιχεία, όπως στη διάπλαση του χείλους και του ποδιού, καθώς και η διαφορετική τεχνολογία των παραστάσεων μαρτυρούν δύο διαφορετικά εργαστήρια. Επομένως, η τοπική παραγωγή του ίδιου τύπου αγγείου από δύο διαφορετικά εργαστήρια αποδεικνύει ότι τα αγγεία αυτά, ήταν σημαντικής λατρευτικής σημασίας και προορίζονταν για τα συγκεκριμένα ιερά της Βραυρώνας και της Μουνηχίας και για μια τελετή ιδιαίτερης σημασίας προς τη θεά που θα λάμβανε χώρα και στους δυο λατρευτικούς χώρους.

Αναφορικά με τις υψίλαιμες πρόχους, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, έχουν εντοπισθεί και σε ορισμένους τάφους, αλλά και στο Ηρώον της Δυτικής Πύλης της Ερέτριας. Παρόλο, που το σχήμα αυτό έχει βρεθεί σε διαφορετικά περιβάλλοντα, εντούτοις μπορεί να εξυπηρετούσε τις ίδιες ανάγκες, να χρησίμευε δηλαδή κι εκεί ενδεχομένως ως λατρευτικό σκεύος. Σύμφωνα με την Huber, οι ανακαλύψεις των

³⁵² Αναλυτικά για την απεικόνιση των κέρνων βλ. Mitsopoulou, 2010, 165-172.

³⁵³ Αντίστοιχη άποψη έχει διατυπωθεί από τη Μητσοπούλου για την τοπική παραγωγή των κέρνων, βλ. Mitsopoulou, 2010, 163-164.

πρόχων αυτών τόσο από το ιερό όσο και από την ακρόπολη δεν αφήνουν αμφιβολίες ότι πρόκειται για τοπική παραγωγή³⁵⁴.

Αναφορικά με την εικονογραφία των αγγείων, όπως αναλύθηκε παραπάνω (βλ. κεφάλαιο 1.3 και 2.3), διαπιστώθηκε ότι η θεματολογία σχετίζεται με τελετές, που πιθανόν να λάμβαναν χώρα στα εκάστοτε ιερά. Καθώς οι γνώσεις μας είναι ελλιπείς αναφορικά με τη λατρεία στο Βόρειο Χώρο Θυσιών, μόνο διάσπαρτες πληροφορίες μπορούμε να αντλήσουμε μέσω της εικονογραφίας. Το επαναλαμβανόμενο και παρόμοιο θέμα των παραστάσεων των υψίλαιμων πρόχων, οι χειρονομίες των μορφών, καθώς και τα στεφάνια που κρατούν σε ορισμένες από αυτές είναι στοιχεία εικονογραφικά που μπορούν να ερμηνεύσουν τις σκηνές ως λατρευτικές. Η διαφορετικότητα σε επιμέρους εικονογραφικά στοιχεία των παραστάσεων ίσως να σχετίζεται με τα διάφορα τελετουργικά στάδια μιας τελετής που συνδέεται με τις γυναίκες. Αντίθετα, οι γνώσεις μας για τη λατρεία της Αρτέμιδος τόσο στην Αττική όσο και στα ιερά της στη Βραυρώνα και τη Μουνιχία είναι αρκετές. Παρόλα αυτά, δεν μπορούμε με τα στοιχεία που διαθέτουμε να τοποθετήσουμε με ασφάλεια τη χρήση των κρατηρίσκων στην τελετουργία της *αρκτείας*. Η ίδια η εικονογραφία τους, που έχει ταυτιστεί από πολλούς ερευνητές με την απεικόνιση της τελετής της *αρκτείας*, δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί. Εξάλλου, η εύρεσή τους σε ιερά τα οποία συνδέονται αφενός με την Αρτέμιδα, αλλά όχι με τη συγκεκριμένη τελετή, προκαλεί προβληματισμό αναφορικά με την ερμηνεία των παραστάσεων. Φαίνεται πιθανό ότι η τελετή συνδέεται με τη λατρεία της Αρτέμιδος και τις τελετές που αφορούν τα νεαρά κορίτσια, χωρίς όμως να μπορούμε με ασφάλεια να αποδώσουμε ταυτότητα σε αυτές τις θρησκευτικές πρακτικές. Αναφορικά με το ναό της Αριστοβούλης, όπως αναφέρει ο Mejer, η ύπαρξη του αγάλματος του Θεμιστοκλή μαρτυρεί την πολιτική σημασία του ιερού και, επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη μια αποκλειστικά γυναικεία λατρεία³⁵⁵. Η άποψη, όμως, αυτή δεν αναιρεί, από την άλλη μεριά, και την ύπαρξη μιας τελετής των γυναικών ή των κοριτσιών. Εξάλλου, τα στοιχεία που παρέχονται μέσω των παραστάσεων δεν διαφωτίζουν περαιτέρω τις γνώσεις μας για τις τελετές της θεάς, οι οποίες, ήδη, σε ορισμένα σημεία είναι συγκεχυμένες³⁵⁶. Το μικρό μέγεθος των

---

³⁵⁴ Huber, 2003, τομ. I, 61.

³⁵⁵ Mejer, 2009, 63.

³⁵⁶ Hamilton, 1989, 459-460.

κρατηρίσκων ίσως θα πρέπει να συνδεθεί και με τη χρήση των αγγείων από μικρά κορίτσια.

Παρόλο που η τοπική παραγωγή των αγγείων φανερώνει τη σύνδεσή τους με τη λατρεία της θεάς, εντούτοις οι παραστάσεις που απεικονίζονται δεν μας επιτρέπουν την άμεση σύνδεσή τους με τις λατρευτικές πρακτικές. Μια πιθανή σύνδεση των υψίλαιμων πρόχων και των κρατηρίσκων με τελετές είτε διαβατήριες είτε μυστηριακού χαρακτήρα, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πιθανό λόγο για τον οποίο οι παραστάσεις των λατρευτικών αγγείων δεν απεικονίζουν επακριβώς τα δρώμενα εντός του ιερού. Οι γνώσεις για τις λεπτομέρειες των τελετών αυτών θα περιορίζονταν μόνο στους πιστούς που συμμετείχαν, ενώ παράλληλα, όπως είναι γνωστό, η διάδοση οποιασδήποτε πληροφορίας αναφορικά με τα τελετουργικά δρώμενα έπρεπε να παραμείνει «μυστική» και, επομένως, η εικονογραφία των αγγείων μόνο «υπαινιγμούς» μπορούσε να κάνει³⁵⁷. Πιθανόν, για τον ίδιο λόγο τα αγγεία να προορίζονταν για τελετουργικό σπάσιμο ή απόρριψη κι όχι για ανάθεση.

Αυτό όμως που προκαλεί ενδιαφέρον είναι το περιορισμένο χρονικό διάστημα της χρήσης αυτών των αγγείων και ιδιαίτερα στην περίπτωση των κρατηρίσκων, όπου η παραγωγή τους σταματά και στα δύο εργαστήρια. Η ταυτόχρονη παραγωγή και διακοπή των αγγείων πιθανόν, όπως αναφέρει η Παλαιοκρασσά, να σχετίζεται περισσότερο με κάποια αλλαγή στο τελετουργικό της λατρείας παρά με το τέλος του μελανόμορφου ρυθμού και την αντικατάστασή τους από άλλου τύπου αγγεία³⁵⁸. Κάτι αντίστοιχο μπορεί να συνέβη και στην περίπτωση των υψίλαιμων πρόχων.

Γιατί όμως αυτοί οι τύποι αγγείων δεν απαντώνται και σε άλλα ιερά που σχετίζονται με την Αρτέμιδα; Ως γνωστόν, και στην Αττική και στην Εύβοια η λατρεία της ήταν ευρέως διαδεδομένη και αρκετά ιερά είχαν ιδρυθεί προς τιμή της. Μήπως τελικά στην περίπτωση των κρατηρίσκων εκτός από την κοινή λατρευόμενη θεότητα κρύβονταν κι άλλοι λόγοι για τη διάδοση και χρήση των αγγείων αυτών στα τέσσερα ιερά, λόγοι που μπορεί να συνδέονταν με ένα κοινό ή παρόμοιο τελετουργικό ή με το ιερατείο ή τέλος, με τους ίδιους τους λατρευτές; Μήπως παρόμοιοι λόγοι οδήγησαν και στη χρήση των υψίλαιμων πρόχων τόσο στους τάφους όσο και στο Ηρώο της Δυτικής Πύλης; Για ποιους λόγους σταματάει η χρήση και των δύο λατρευτικών αγγείων πριν την εγκατάλειψη των ιερών; Δυστυχώς, δεν είμαστε σε θέση να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά.

³⁵⁷ Burkert, 1993, 581.

³⁵⁸ Παλαιοκρασσά, 1991, 73-74,81.

4. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΓΓΕΙΩΝ

4.1 ΚΡΑΤΗΡΙΣΚΟΙ

4.1.1 ΒΡΑΥΡΩΝΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

1. Acr. 621a. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (εικ.1).

Τόπος εύρεσης: Βραυρώνιο Ακρόπολης.

Χρονολόγηση: 510-500 π.Χ.

Σωζ. διαστ.: πλάτος 15,5 εκ., ύψος 12εκ., πάχος 0,7 - 0,8εκ. Πηλός καστανοκίτρινος ανοιχτός.

Όστρακο. Σώζεται τμήμα έξω νεύοντος χείλους. Φέρει μαύρο γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά. Τεχνική αμελής.

Από την παράσταση σώζεται ένα ελαφάκι που αναπηδά προς τα αριστερά. Μπροστά του εικονίζεται μια γυναίκα όρθια, της οποίας σώζεται το άνω μέρος του σώματος. Είναι καλυμμένη με χιτώνα (;) και κρατάει διάυλο. Προηγείται μια άλλη γυναικεία μορφή, της οποίας σώζεται το απλωμένο χέρι της και μέρος του ενδύματος. Πιθανόν η μορφή να τρέχει ή χορεύει.

Kahil, 1981, 255-265, πιν. 62, εικ.1.

2. Acr. 621c. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (εικ.2).

Τόπος εύρεσης: Βραυρώνιο Ακρόπολης.

Χρονολόγηση: 510-500 π.Χ.

Σωζ. διαστ.: πλάτος 11,5 εκ., ύψος 7,5 εκ., πάχος 0,7 - 0,8 εκ. Πηλός καστανοκίτρινος ανοιχτός.

Τρία συγκολλώμενα όστρακα. Σώζεται τμήμα νεύοντος χείλους έξω. Φέρει μαύρο γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά. Τεχνική αμελής. Πιθανόν να συνανήκει με το Acr. 621^a (αγγείο 1).

Αριστερά της σωζόμενης παράστασης απεικονίζεται μια σειρήνα με ανοιχτά φτερά. Της μορφής αυτής προηγείται μια γυναίκα, η οποία παίζει αυλό. Σώζεται το άνω τμήμα της, ενώ μπροστά από τη μορφή διατηρούνται ίχνη πιθανόν από γυναικείο ένδυμα. Το ένδυμα μαρτυρεί πως η τελευταία μορφή ίσως να τρέχει ή να χορεύει προς τον αυλό.

Kahil, 1981, 256-257, πιν.62, εικ.2.

3. Acr. 621h. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (εικ.3).

Τόπος εύρεσης: Βραυρώνιο Ακρόπολης.

Χρονολόγηση: 510-500 π.Χ.

Σωζ.διαστ.: πλάτος 3,9εκ., ύψος 2,7εκ., πάχος 0,7εκ. Πηλός καστανοκίτρινος ανοιχτός.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου. Φέρει στην εσωτερική επιφάνειά του μαύρο γάνωμα. Τεχνική αμελής.

Από την παράσταση σώζεται το άνω τμήμα δωρικού κίονα με εχίνο και τμήμα του άβακα. Ίσως πάνω σε αυτόν να στεκόταν μια σειρήνα.

Kahil, 1981, 258, πιν. 62, εικ.6.

4. Acr. 621 d. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (εικ.4).

Τόπος εύρεσης: Βραυρώνιο Ακρόπολης.

Χρονολόγηση: 510-500 π.Χ.

Σωζ.διαστ.: πλάτος 9,4εκ., ύψος 6,4εκ., πάχος 0,75εκ., κάλυμμα 0,9εκ. Πηλός πορτοκαλί.

Σώζεται τμήμα από το κατώτερο τμήμα του σώματος του αγγείου. Φέρει στην εσωτερική επιφάνειά του μαύρο γάνωμα. Τεχνική αμελής.

Στα αριστερά της σωζόμενης παράστασης, απεικονίζεται μια γυναικεία όρθια μορφή πιθανόν γυρισμένη προς τα δεξιά, ενώ προηγείται μια άλλη γυναικεία μορφή, της οποίας σώζεται το κατώτερο τμήμα της και το άκρο του χεριού της. Η τελευταία βρίσκεται σε έντονο διασκελισμό. Και οι δύο μορφές φορούν χιτώνα και ιμάτιο, ενώ το δέρμα τους αποδίδεται με λευκό χρώμα.

Kahil, 1981, 257, πιν. 62, εικ.3.

5. Acr. 621b. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (εικ.5).

Τόπος εύρεσης: Βραυρώνιο Ακρόπολης.

Χρονολόγηση: 510-500 π.Χ.

Σωζ.διαστ.: πλάτος 13εκ., ύψος 10εκ., πάχος 0,9εκ. ή 0,7εκ.

Σώζεται τμήμα από το κατώτερο μέρος του σώματος του αγγείου. Φέρει στην εσωτερική επιφάνειά του μαύρο γάνωμα. Τεχνική αμελής.

Στο κέντρο του οστράκου απεικονίζεται ένας βωμός. Αριστερά από αυτόν εικονίζεται μια γυναικεία μορφή, της οποίας σώζεται μόνο τμήμα από το ένδυμά της και ο καρπός της. Είναι στραμμένη προς το βωμό, ενώ κρατά οινόχρηστο και ρίχνει υγρό. Ανάμεσά τους διακρίνεται τμήμα από κάνιστρο. Δεξιά από το βωμό υπάρχει άλλη μια γυναικεία μορφή που φορά χιτώνα και ιμάτιο. Κάτω από τη γραμμή του εδάφους της παράστασης σώζεται τμήμα από ρόδακα.

Kahil, 1981, 258, πιν. 62, εικ.4.

6. Acr. 621g. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (εικ.6).

Τόπος εύρεσης: Βραυρώνιο Ακρόπολης.

Χρονολόγηση: 510-500 π.Χ.

Σωζ. διαστ: πλάτος 4,1εκ., ύψος 4,1εκ., πάχος 1-1,3εκ. Πηλός πορτοκαλής.

Σώζεται τμήμα από το κατώτερο μέρος του σώματος του αγγείου. Φέρει στην εσωτερική επιφάνειά του μαύρο γάνωμα. Τεχνική αμελής.

Στο πάνω τμήμα του οστράκου, σώζεται το άκρο τμήμα του ποδιού μιας γυναίκας, το οποίο είναι αποδοσμένο με λευκό χρώμα. Η μορφή έχει φορά προς τα δεξιά. Το κατώτερο τμήμα του οστράκου κοσμείται με ένα μαύρο ρόδακα.

Kahil, 1981, 258, πιν. 62, εικ.5.

4.1.2. ΒΡΑΥΡΩΝΑ

7. 567. Μουσείο Βραυρώνας.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας (βρέθηκε κοντά στο Ηρώο της Ιφιγένειας).

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται ένα κορίτσι, το οποίο κατευθύνεται προς τα αριστερά, αλλά το κεφάλι της είναι στραμμένο προς τα δεξιά. Φορά αχειρίδωτο ένδυμα που φτάνει ως τα γόνατα και έχει τα μαλλιά της μαζεμένα σε κρωβύλο. Στα αριστερά της μορφής εικονίζεται ένας βωμός κι ένας φοίνικας.

Kahil, 1983, 237- 238, εικ. 15, 10. Επίσης, Hamilton, 1989, 450 και Scanlon, 1990, 111

8. 572. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.7).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου.

Από την παράσταση σώζονται τρεις μορφές. Πρόκειται για νεαρά κορίτσια. Φορούν χειριδωτά ενδύματα μέχρι το γόνατο και έχουν κοντά μαλλιά. Έχουν φορά προς τα αριστερά και κατευθύνονται προς έναν βωμό, στον οποίο καίει η φλόγα. Στο φόντο της σκηνής απεικονίζεται μια γιρλάντα κρεμασμένη.

Kahil, 1983, εικ. 15, 9 και της ίδιας 1965, εικ. 8,5. Επίσης, Hamilton, 1989, 451 και Scanlon, 1990, 111.

9. 546. Μουσείο Βραυρώνας.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας (βρέθηκε κοντά σε οικία της κλασικής εποχής).

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται ένα κορίτσι γυμνό, πιθανόν και ένα δεύτερο στην άλλη πλευρά του αγγείου. Έχει μαζεμένα τα μαλλιά της σε κρωβύλο και εικονίζεται να τρέχει προς τα δεξιά κρατώντας μια αναμμένη δάδα. Στα δεξιά της μορφής κρέμεται μια κορδέλα.

Kahil, 1983, εικ. 15, 7 και της ίδιας Kahil, 1965, εικ. 7,5. Επίσης, Scanlon, 1990, 110 και Hamilton, 1989, 451.

10. 542. Μουσείο Βραυρώνας.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται δύο γυναικείες μορφές. Φορούν κοντούς, αχειρίδωτους χιτώνες και έχουν τα μαλλιά τους μαζεμένα σε κρωβύλο. Τα χεριά τους είναι εκτεταμένα προς τα μπροστά, ενώ η μια μορφή κρατάει στεφάνι. Οι μορφές έχουν φορά προς τα δεξιά, όπου εικονίζεται ένας βωμός με φωτιά που καίει και ένας φοίνικας. Στο βάθος βρίσκεται κρεμασμένη μια γιρλάντα ή ένα στεφάνι.

Kahil, 1983, εικ. 15, 8 και της ίδιας 1965, εικ. 7,2. Επίσης, Scanlon, 1990, 110 και Hamilton, 1989, 451.

11. 5. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.8).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας (βρέθηκε κοντά στο Ηρώο της Ιφιγένειας).

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται ένα κορίτσι που φορά κοντό, αχειρίδωτο χιτώνα και έχει τα μαλλιά μαζεμένα σε κρωβύλο. Εικονίζεται να τρέχει προς τα δεξιά, όπου υπάρχει ένας βωμός, στον οποίο καίει η φλόγα. Το έντονο της κίνησης τονίζεται και με την έκταση του χεριού.

Hamilton, 1989, 451 και Kahil, 1965, εικ. 8,1.

12. 568. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.9).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας (βρέθηκε κοντά στο Ηρώο της Ιφιγένειας).

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται ένα πολύ μικρό κορίτσι, που φορά κοντό αχειρίδωτο χιτώνα, ποικιλμένο με ζιγκ ζαγκ γραμμές. Έχει κοντά μαλλιά δεμένα σε έναν κόκκινο φιλέ. Τρέχει προς τα δεξιά.

Hamilton, 1989, 451 και Kahil, 1965, εικ. 8,2.

13. 7. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.10).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται μια γυναικεία μορφή. Είναι ενδεδυμένη με αχειρίδωτο χιτώνα, ο οποίος φτάνει ως τα γόνατα (:) και τρέχει προς τα δεξιά από έναν φοίνικα.

Hamilton, 1989, 451 και Kahil, 1965, εικ. 8,3.

14. 915. Μουσείο Βραυρώνας.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας (βρέθηκε κοντά στο Ηρώο της Ιφιγένειας).

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} π.Χ.

Από την παράσταση σώζεται ένα κορίτσι ενδεδυμένο με αχειρίδωτο χιτώνα που φτάνει ως τα γόνατα. Έχει τα μαλλιά της μαζεμένα σε κρωβύλο και κρατά δάδα. Εικονίζεται να χορεύει ή να τρέχει προς τα δεξιά, ενώ το κεφάλι της είναι στραμμένο προς τα πίσω. Οι πτυχές του χιτώνα είναι αποδοσμένες με λευκό χρώμα.

Hamilton, 1989, 451. Επίσης, Scanlon, 1990, 111 και Kahil, 1965, εικ. 8,4.

15. 548. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.11).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας (βρέθηκε κοντά σε κλασική οικία).

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.

Από την παράσταση σώζονται τρία γυμνά κορίτσια. Έχουν τα μαλλιά τους μαζεμένα σε κρωβύλο και τρέχουν προς τα δεξιά, όπου υπάρχει ένας βωμός, στον οποίο καίει η φλόγα. Δεν κρατούν τίποτα στα χέρια τους.

Hamilton, 1989, 451 και Kahil, 1965, εικ. 7,3.

16. 10. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.12).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.

Από την παράσταση σώζονται δύο νεαρές μορφές. Η παράσταση δε σώζεται πολύ καλά και δεν είναι ευδιάκριτο αν εικονίζονται γυμνές ή ενδεδυμένες με αχειρίδωτους χιτωνίσκους. Τα μαλλιά τους είναι μαζεμένα σε κρωβύλο. Κρατούν στεφάνι και χορεύουν ή τρέχουν προς τα δεξιά έχοντας το κεφάλι στραμμένο προς τα πίσω.

Το χείλος, που είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα, διακοσμείται με ακτινωτή λευκή γραμμή.

Hamilton, 1989, 451. Επίσης, Kahil, 1965, εικ. 8,6 και Scanlon, 1990, 111-112.

17. 570. Μουσείο Βραυρώνας (εικ.13).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Βραυρώνας.

Σώζονται δύο θραύσματα από το σώμα του αγγείου

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} αι. π.χ.

Από την παράσταση σώζονται αποσπασματικά δύο μορφές. Δεν είναι ευδιάκριτο αν πρόκειται για γυναίκες ή νεαρά κορίτσια. Εικονίζονται γυμνές με τα χέρια υψωμένα να χορεύουν προς τα δεξιά.

Hamilton, 1989, 451. Επίσης, Kahil, 1965, εικ. 8,7 και Scanlon, 1990, 112.

4.1.3. ΜΟΥΝΙΧΙΑ

18. ΜΠ 5422. Μουσείο Πειραιά (εικ.14).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 10εκ., διαμ. χείλους 9,45εκ. Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί.

Σώζεται ακέραιο, συγκολλημένο από τέσσερα όστρακα. Το σώμα είναι καλυκόσχημο και το πόδι κωνικό που ανοίγει στη βάση. Φέρει διπλές λαβές. Το χείλος και οι διπλές λαβές καλύπτονται από σκούρο καστανό γάνωμα. Δύο καστανόμαυρες ταινίες περιτρέχουν το πόδι και το κάτω μέρος του αγγείου. Εσωτερικά, φέρει παχιά καστανόμαυρη ταινία τόσο στο χείλος όσο και στον πυθμένα.

Το αγγείο φέρει την ίδια παράσταση και στις δύο όψεις του. Στη μέση της σκηνής απεικονίζεται ένας βωμός αποδοσμένος με λευκό χρώμα, στον οποίο καίει η φλόγα. Οι λεπτομέρειες του βωμού και η φωτιά αποδίδονται με καστανόμαυρο γάνωμα. Πίσω από το βωμό υπάρχει ένας φοίνικας, που έχει αποδοθεί κι αυτός με άσπρο χρώμα, ενώ εκατέρωθέν του υπάρχουν δύο κρεμάμενες ταινίες. Το χείλος κοσμείται με κυματοειδή γραμμή για την οποία έχει χρησιμοποιηθεί επίθετο λευκό χρώμα. Η επιφάνεια του αγγείου είναι καλυμμένη με από σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 147-148, πιν.37β, εικ.5, Κκ1.

19. ΜΠ 5423. Μουσείο Πειραιά (εικ.15).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 14,5εκ., διαμ. χείλους 11.8εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Η επιφάνεια του είναι καλυμμένη με αραιό καστανό επίχρισμα.

Σώζεται ακέραιο, συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Το σώμα είναι καλυκόσχημο και το πόδι κωνικό που ανοίγει στη βάση. Φέρει διπλές λαβές. Είναι πιο ραδινό από τον κρατηρίσκο ΜΠ 5422. Το χείλος και οι λαβές καλύπτονται από πορτοκαλοκάστανο γάνωμα. Το πόδι περιτρέχουν τρεις λεπτές μελανές ταινίες. Οφιοειδής λευκή γραμμή κοσμεί το χείλος και το σώμα του αγγείου ανάμεσα από τις λαβές. Εσωτερικά το σώμα περιτρέχουν δύο ερυθρές ταινίες, ενώ κύκλος κοσμεί τον πυθμένα.

Παλαιοκρασά, 1991, 148, πιν.37β, εικ.5, Κκ2.

20. ΜΠ 5424. Μουσείο Πειραιά (εικ.16).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 10.4εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το άνω μέρος του σώματος και του έξω νεύοντος χείλους συγκολλημένο από τέσσερα όστρακα.. Το χείλος εξέχει πλαστικά.

Το χείλος και το κάτω μέρος του θραύσματος καλύπτονται από μελανό γάνωμα. Εσωτερικά, το αγγείο κοσμεείται με δύο μελανές οριζόντιες ταινίες, η μια εκ των οποίων βρίσκεται στο χείλος.

Από την παράσταση σώζεται μια γυναικεία μορφή με χειριδωτό χιτώνα, που κινείται με έντονο διασκελισμό προς τα δεξιά. Έχει το κεφάλι στραμμένο στα αριστερά και τα χέρια της εκτείνονται στα πλάγια, το δεξί προς τα κάτω και το αριστερό προς τα πάνω. Τα μαλλιά της μορφής είναι μακριά και δένονται με κόκκινη ταινία. Οι πτυχές του χιτώνα έχουν αποδοθεί με χάραξη, ενώ το ένδυμα κοσμεείται με στιγμές από λευκό και ιώδες χρώμα. Τα γυμνά μέλη δηλώνονται με επίθετο λευκό χρώμα και οι οφθαλμοί με μια κόκκινη στιγμή. Η μορφή πλαισιώνεται από δύο άλλες, των οποίων σώζονται μόνο τα χέρια. Και οι άλλες μορφές φαίνεται να εκτελούν την ίδια χειρονομία, και επομένως, την ίδια κίνηση με τη σωζόμενη μορφή.

Παλαιοκρασά, 1991, 148, πιν.38, εικ.5, Κκ3.

21. ΜΠ 5425 (α). Μουσείο Πειραιά (εικ.17).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 7,1εκ. Πηλός με χρώμα ώχρας.

Σώζεται τμήμα του σώματος, του χείλους και της λαβής. Η λαβή και το χείλος, το οποίο είναι ενιαίο με το σώμα, καλύπτονται με μελανό γάνωμα, όπως και η εσωτερική επιφάνεια του οστράκου.

Το κάτω τμήμα του θραύσματος κοσμεείται με δύο οριζόντιες, λεπτές, μελανές ταινίες. Αριστερά, πάνω από την πρώτη ταινία, εδραζόταν βωμός, του οποίου σώζεται το άκρο της βάσης του. Οι λεπτομέρειες του βωμού έχουν αποδοθεί με αραιό λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 149, πιν.44, Κκ5.

22. ΜΠ 5425 (β). Μουσείο Πειραιά (εικ.18).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος:2,3εκ. Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί.

Σώζεται το κάτω τμήμα του σώματος του αγγείου. Το τοίχωμα στο κάτω μέρος διαμορφώνεται σε πλαστικό δακτύλιο.

Στο αριστερό τμήμα του οστράκου σώζεται τμήμα βάσης βωμού, αποδοσμένου με άσπρο χρώμα, ενώ στα δεξιά διακρίνονται υπολείμματα μελανόμορφης παράστασης.

Παλαιοκρασσία, 1991, 150, πιν.41, Κκ7.

23. ΜΠ 5425 (γ). Μουσείο Πειραιά (εικ.19).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,6 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, με μίκα

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου. Το χείλος εξωτερικά σχηματίζεται πλαστικά.

Από την παράσταση διακρίνονται μόνο ίχνη. Δεξιά, διακρίνεται τμήμα κτιρίου με δωρικό κίονα, ενώ αριστερά η παράσταση είναι κατεστραμμένη.

Παλαιοκρασσία, 1991, 154, πιν.41, Κκ22.

24. ΜΠ 5425 (δ). Μουσείο Πειραιά (εικ.20).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,4 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου. Το χείλος εξωτερικά σχηματίζεται πλαστικά. Καλύπτεται από σκούρο πορτοκαλί γάνωμα με καστανές πινελιές. Εσωτερικά, στο ύψος του χείλους, φέρει σκούρα πορτοκαλί ταινία. Και οι δύο επιφάνειες του αγγείου καλύπτονται από σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται το πάνω δεξί τμήμα ενός φοίνικα και ένα μικρό τμήμα από στεφάνι, του οποίου τα φύλλα είναι αποδοσμένα με σειρά λευκών εξίτηλων στιγμών.

Παλαιοκρασσία, 1991, 154, πιν.44, Κκ23.

25. ΜΠ 5425 (ε). Μουσείο Πειραιά (εικ.21).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,8 εκ. Πηλός πορτοκαλοκάστανος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου και από τις απολήξεις του ενός σκέλους της διπλής λαβής, η οποία σώζει υπολείμματα από το μελανό γάνωμα. Στο κάτω μέρος του οστράκου δημιουργείται ένα γώνιασμα, το οποίο τονίζεται και γραπτά με μια λεπτή, μελανή ταινία. Εσωτερικά, μια οριζόντια, ανοιχτή καστανή ταινία περιτρέχει το κάτω μέρος.

Από την παράσταση σώζεται το τμήμα της βάσης ενός βωμού. Δεξιά από αυτόν διακρίνεται το κάτω μέρος πιθανόν μιας στήλης, εκατέρωθεν της οποίας κρέμονται

ίσως δύο ταινίες, οι οποίες εξαρτώνται από τους αγκώνες της. Για την παράσταση έχει χρησιμοποιηθεί λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 159-160, πιν.44, Κκ45.

26. ΜΠ 5426 (α). Μουσείο Πειραιά (εικ.22).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος:10εκ. Πηλός πορτοκαλοκάστανος.

Σώζεται αποσπασματικά. Αποτελείται από τρία όστρακα συγκολλημένα. Σώζεται τμήμα του ποδιού, του σώματος, του χείλους και της μιας λαβής. Τα τοιχώματα στο κάτω μέρος απολήγουν σε πλαστικό δακτύλιο. Η λαβή και το χείλος, όπως και η εσωτερική επιφάνεια, καλύπτονται με μελανό γάνωμα. Εξωτερικά το αγγείο καλύπτεται με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα. Το πόδι είναι κωνικό και τα τοιχώματα απολήγουν σε πλαστικό δακτύλιο.

Από την παράσταση διατηρείται μόνο το πίσω μέρος του ελαφιού προς τα δεξιά, που έχει λυγισμένα τα πίσω πόδια του. Το ζώο αποδίδεται με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 150, πιν.39α, εικ.6, Κκ6.

27. ΜΠ 5426 (β). Μουσείο Πειραιά (εικ.23).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,2 εκ. Πηλός πορτοκαλοκάστανος.

Αποτελείται από έξι συγκολλώμενα όστρακα από το σώμα του αγγείου μαζί με τη διπλή λαβή, η οποία καλύπτεται από κοκκινοκάστανο γάνωμα. Σε αυτό το αγγείο ίσως να ανήκουν και δύο ακόμη θραύσματα (ΜΠ 5426γ) από το χείλος του αγγείου, το οποίο δηλώνεται πλαστικά στην εξωτερική του πλευρά και φέρει ραμφόσχημη απόληξη. Καλύπτεται από μελανό γάνωμα και κοσμεύεται με λευκή οφιοειδή ταινία. Εσωτερικά φέρει δύο ταινίες καστανού σκούρου χρώματος, η μια εκ των οποίων βρίσκεται στο χείλος.

Από την παράσταση σώζονται μόνο τα δύο μπροστινά πόδια ελαφιού προς τα δεξιά.

Παλαιοκρασά, 1991, σελ. 155, πιν.43, εικ.9, Κκ28.

28. ΜΠ 5426 (γ). Μουσείο Πειραιά (εικ.24).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,8 εκ. Πηλός πορτοκαλοκάστανος.

Σώζονται δύο θραύσματα, πιθανόν συνανήκοντα, από το σώμα και το χείλος του κρατηρίσκου. Πιθανόν να συνανήκει με το ΜΠ 5426 (β). Η επιφάνειά του καλύπτεται με αραιό σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση στο ένα όστρακο σώζονται μόνο υπολείμματα πιθανόν από το κεφάλι μιας μορφής, ενώ στο δεύτερο όστρακο διατηρείται μόνο το άνω τμήμα της κεφαλής μιας μορφής, καθώς και δύο κρεμάμενα στεφάνια.

Παλαιοκρασσία, 1991, 155, πιν.43, εικ.9, Κκ29 και Κκ29α.

29. ΜΠ 5426 (δ). Μουσείο Πειραιά (εικ.25).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 6,4 εκ. Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί με ίχνη μίκας.

Σώζονται δύο συγκολλώμενα θραύσματα από το σώμα του αγγείου. Η εσωτερική επιφάνεια είναι στο επάνω τμήμα της καλυμμένη με μελανό γάνωμα και στο υπόλοιπο με κοκκινωπό.

Από την παράσταση σώζονται οι κορμοί δύο φοινίκων, που αποδίδονται με κατακόρυφες μελανές γραμμές, καθώς και τμήμα από το σώμα και τα κέρατα ζώου, πιθανόν ελαφιού, αποδοσμένο με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 160, πιν.43, Κκ46.

30. ΜΠ 5426 (ε). Μουσείο Πειραιά (εικ.26).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 2,95 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου, το οποίο στην εξωτερική του πλευρά είναι έξεργο και καλύπτεται με μελανό γάνωμα. Στην εσωτερική επιφάνεια, λίγο πιο χαμηλά από το χείλος, υπάρχει μελανή ταινία.

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι ενός ελαφιού προς τα δεξιά, που αποδίδεται με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, σελ. 160, πιν.43, Κκ47.

31. ΜΠ 5426 (στ). Μουσείο Πειραιά (εικ.27).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,4 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα πιθανόν από το πόδι μεγάλου κρατηρίσκου. Την εξωτερική επιφάνεια καλύπτει πορτοκαλί αραιό επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται προς τα δεξιά η μορφή ενός ελαφιού, που στρέφει το κεφάλι του προς τα πίσω. Λείπουν τα σκέλη του και τμήμα από το μπροστινό μέρος του σώματός του. Για την απόδοση του δέρματος του ζώου έχει χρησιμοποιηθεί καστανό γάνωμα, που ποικίλλεται με διάσπαρτες λευκές στιγμές. Στο αριστερό πάνω άκρο του θραύσματος υπάρχουν ίχνη μιας άλλης μορφής.

Παλαιοκρασά, 1991, 160, πιν.43, Κκ48.

32. ΜΠ 5427. Μουσείο Πειραιά (εικ.28).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: πλάτος 9,8εκ. Πηλός ωχροκάστανος, ακάθατος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου. Και οι δύο όψεις του αγγείου είναι καλυμμένες με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται στο πάνω δεξί τμήμα του θραύσματος το κάτω μέρος του σώματος μιας μορφής, που τρέχει προς τα δεξιά. Φορά κοντό χιτώνα με γλωσσωτή παρυφή. Με το δεξί της χέρι, που βρίσκεται σε έκταση προς τα πίσω, φαίνεται να τραβά κάτι, το οποίο, όμως, δεν είναι τόσο ευδιάκριτο. Από το αντικείμενο αυτό ξεκινά μια κατακόρυφη λεπτή καστανή γραμμή, που φτάνει ως τη φτέρνα του δεξιού ποδιού της μορφής. Αριστερά της εικονίζεται ένας βωμός, ενώ διακρίνονται από μπροστά του ίχνη καστανής γραμμής, που πιθανόν να υποδηλώνει είτε τον κίονα ενός κτίσματος είτε, ακόμη πιο πιθανό, τμήμα του κορμού φοίνικα. Ο ζωγράφος έχει χρησιμοποιήσει λευκό χρώμα, ενώ για τις πτυχές του χιτώνα καστανοκίτρινο.

Παλαιοκρασά, 1991, 151, πιν.38, Κκ9.

33. ΜΠ 5428 (α). Μουσείο Πειραιά (εικ.29).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: πλάτος 11,35εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα του σώματος, της λαβής και η αρχή του ποδιού, όπου υπάρχει πλαστικός δακτύλιος. Η λαβή είναι καλυμμένη με μελανό γάνωμα. Δύο ομοιόχρωμες ταινίες περιτρέχουν και τις δύο επιφάνειες του αγγείου.

Παλαιοκρασά, 1991, σελ. 151, πιν.42, Κκ10.

34. ΜΠ 5428 (β). Μουσείο Πειραιά (εικ.30).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 6,2εκ. Πηλός κιτρινωπός.

Σώζεται τμήμα του σώματος, του έξω νεύοντος χείλους, ενώ αριστερά σώζονται και οι απολήξεις ενός σκέλους της λαβής. Η λαβή καλύπτεται με κοκκινωπό γάνωμα. Η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται με σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα, ενώ η εσωτερική με κοκκινωπό. Στο χείλος και στο κάτω μέρος του τοιχώματος υπάρχουν δύο λεπτές ερυθρές ταινίες, που ορίζουν ζώνη, η οποία κοσμεύεται με δύο τεθλασμένες γραμμές, που σχηματίζουν ρόμβους, η μια αποδοσμένη με λευκό χρώμα και η άλλη με ερυθρό.

Παλαιοκρασά, 1991, 151, πιν.44, εικ.7, Κκ11.

35. ΜΠ 5428 (γ). Μουσείο Πειραιά (εικ.31).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,7:6,2εκ. Πηλός ανοιχτορόδιнос με λίγη μίκα.

Σώζονται δύο θραύσματα συγκολλόμενα από το έξω νεύον χείλος και το σώμα του αγγείου. Το χείλος κοσμεύεται με μια παχιά μελανή ταινία εξωτερικά. Πιο λεπτή ταινία υπάρχει και κάτω από τη λαβή, από την οποία διατηρείται μόνο το ένα σκέλος, το οποίο καλύπτεται με μελανό γάνωμα. Ανάμεσα στις δύο ταινίες, η ζώνη διακοσμεύεται με τεθλασμένη ταινία, η οποία φαίνεται να έχει φτιαχτεί βιαστικά. Την εσωτερική επιφάνεια περιτρέχουν δύο παχιές ταινίες.

Παλαιοκρασά, 1991, σελ. 151-152, πιν.44, εικ.7, Κκ12.

36. ΜΠ 5428 (δ). Μουσείο Πειραιά (εικ.32).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,9 εκ. Πηλός ανοιχτός πορτοκαλί με μίκα.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το έξω νεύον χείλος του αγγείου. Το χείλος δημιουργεί γώνιασμα στην κάτω άκρη του και τείνει να διαμορφωθεί σε ραμφόσχημη απόληξη. Καλύπτεται από μελανό γάνωμα. Στην εσωτερική επιφάνεια, στο ύψος του χείλους, φέρει σκούρα κοκκινωπή ταινία. Η επιφάνεια του αγγείου καλύπτεται από πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται ένα στεφάνι ή ταινία, που κρέμεται από το χείλος και είναι αποδοσμένο με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 153, πιν.41, Κκ20.

37. ΜΠ 5428 (ε). Μουσείο Πειραιά (εικ.33).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,6 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το χείλος και το σώμα του αγγείου. Το χείλος είναι ενιαίο με το σώμα, καλύπτεται με μελανό γάνωμα και κοσμεύεται με απλό μαιάνδρο αποδοσμένο με επίθετο λευκό χρώμα πάνω στο μελανό γάνωμα. Κάτω από το χείλος σώζονται υπολείμματα της λαβής. Εσωτερικά, φέρει δύο μελανές ταινίες, η μια εκ των οποίων βρίσκεται στο χείλος.

Παλαιοκρασά, 1991, σελ. 157, πιν.41, Κκ30.

38. ΜΠ 5428 (στ). Μουσείο Πειραιά

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,6 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα, το χείλος και τη λαβή του αγγείου. Το χείλος και η λαβή καλύπτονται από μελανό γάνωμα. Το χείλος κοσμεύεται με ζητσειδές λευκό κόσμημα. Στην εσωτερική επιφάνεια φέρει δύο μελανές ταινίες, η μια στο χείλος. Η επιφάνεια του θραύσματος καλύπτεται από αραιό πορτοκαλί επίχρισμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 157, Κκ31.

39. ΜΠ 5428 (ζ). Μουσείο Πειραιά.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 6,55 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος με λίγη μίκα.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και τον πυθμένα του αγγείου. Στο κέντρο του πυθμένα υπάρχει πλαστικό έξαρμα, το οποίο περιβάλλεται από σκούρο καστανό κύκλο. Στην εξωτερική επιφάνεια μια κιτρινοκάστανη ταινία περιτρέχει το αγγείο.

Παλαιοκρασά, 1991, 158, εικ.10, Κκ33.

40. ΜΠ 5428 (η). Μουσείο Πειραιά (εικ.34).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,7 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το κωνικό πόδι του αγγείου, το οποίο είναι σπασμένο στο κάτω τμήμα του. Στην ένωσή του με το σώμα διαμορφώνεται πλαστικός δακτύλιος. Τη βάση και το επάνω μέρος του ποδιού περιτρέχει μελανή ταινία, ενώ ιώδης ταινία κοσμεί το μέσον. Ο πυθμένας του αγγείου φέρει μελανό κύκλο, ενώ η εξωτερική επιφάνειά του καλύπτεται με κοκκινωπό επίχρισμα.

Παλαιοκρασά 1991, 157, πιν.40, εικ.10, Κκ34.

41. ΜΠ 5428 (θ). Μουσείο Πειραιά (εικ.35).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 9 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, με λίγη μίκα.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το πόδι του αγγείου. Το πόδι είναι ψηλό, κωνικό και διακοσμημένο με τρεις μελανές ταινίες. Στην ένωσή του με το σώμα διαμορφώνεται ένας λεπτός, πλαστικός δακτύλιος. Στην εξωτερική επιφάνεια του σώματος, στο κάτω μέρος, σώζεται η αρχή ενός δεύτερου δακτυλίου. Ο πυθμένας του αγγείου φέρει μελανό κύκλο.

Παλαιοκρασά, 1991, 157, πιν.42, εικ.10, Κκ35.

42. ΜΠ 5428 (ι). Μουσείο Πειραιά.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5.1 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το πόδι του αγγείου. Το πόδι είναι κοντό, κωνικό και διαπλατώνεται στη βάση του, όπου γίνεται σχεδόν επίπεδο. Το πόδι με το σώμα είναι ενιαία και χωρίζονται με μια γραπτή μελανή ταινία. Με το ίδιο χρώμα είναι καλυμμένο και το κάτω μέρος του ποδιού. Ο πυθμένας του αγγείου φέρει μελανό κύκλο.

Παλαιοκρασά, 1991, 157, Κκ36.

43. ΜΠ 5428 (ια). Μουσείο Πειραιά (εικ.36).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,9 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το πόδι του αγγείου. Το πόδι είναι κοντό, κωνικό και στην ένωσή του με το σώμα σχηματίζει γώνιασμα. Καλύπτεται από μελανό γάνωμα.

Μελανή ταινία περιτρέχει την εσωτερική επιφάνεια του αγγείου, ενώ η εξωτερική επιφάνειά του είναι καλυμμένη με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 158, πιν.42, Κκ37.

44. ΜΠ 5428 (ιβ). Μουσείο Πειραιά (εικ.37).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,5 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος με μίκα.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το πόδι του αγγείου, το οποίο είναι κοντό, κωνικό και διαπλατύνεται έντονα στη βάση του. Στην ένωσή του με το σώμα δημιουργείται πλαστικός δακτύλιος, που καλύπτεται από μελανό γάνωμα. Δύο μελανές ταινίες περιτρέχουν το πόδι, στη μέση και στη βάση του. Όμοια ταινία υπάρχει και στην εξωτερική πλευρά του κάτω μέρους του σώματος. Στον πυθμένα του αγγείου υπάρχει μελανός κύκλος

Παλαιοκρασά, 1991, 158, πιν.42, εικ. 10, Κκ38.

45. ΜΠ 5428 (ιγ). Μουσείο Πειραιά (εικ.38).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 7,5 εκ. Πηλός κοκκινωπός.

Σώζονται δύο συγκολλώμενα θραύσματα από το σώμα και το πόδι του αγγείου. Σώζεται το μισό πόδι και ένα μικρό τμήμα από το σώμα του κρατηρίσκου. Το πόδι είναι κωνικό, με δακτυλιόσχημη βάση, ενώ εσωτερικά και εξωτερικά περιτρέχεται από δύο μελανές ταινίες. Η εξωτερική επιφάνεια του σώματος είναι καλυμμένη με μελανό γάνωμα, ενώ η εσωτερική με κοκκινοκάστανο, το οποίο διακόπτεται από έναν εδαφόχρωμο κύκλο στον πυθμένα.

Παλαιοκρασά, 1991, 159, πιν.42, Κκ39.

46. ΜΠ 5428 (ιδ). Μουσείο Πειραιά (εικ.39).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,8 εκ. Πηλός φαιοκάστανος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου και από τις απολήξεις του ενός σκέλους της λαβής. Στο κάτω τμήμα του θραύσματος υπάρχει λεπτή, μελανή ταινία και η αρχή μιας δεύτερης. Στην εσωτερική πλευρά φέρει μια παχιά ταινία, ενώ στο άνω τμήμα του διατηρείται η αρχή μιας άλλης.

Αριστερά από τη λαβή σώζεται ένα Ζ από τη διακόσμηση του αγγείου.

Παλαιοκρασά, 1991, σελ. 159, πιν.44, Κκ40.

47. ΜΠ 5428 (ιε). Μουσείο Πειραιά (εικ.40).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,4 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, λεπτόκοκκος.

Σώζεται τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου. Η εξωτερική επιφάνεια είναι καλυμμένη με αραιό καστανό επίχρισμα, ενώ η εσωτερική με μελανό γάνωμα.

Στη μέση περίπου του οστράκου, σώζεται μια οριζόντια, λεπτή, μελανή ταινία, πάνω στην οποία πατά ένα ανθέμιο, αποδοσμένο με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 159, πιν.41, Κκ41.

48. ΜΠ 5428 (ιστ). Μουσείο Πειραιά.

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,9 εκ. και 4,4 εκ., αντίστοιχα. Πηλός ανοιχτός καστανός.

Σώζονται δύο συγκολλώμενα όστρακα από το σώμα του αγγείου με την απόληξη του ενός σκέλους της μιας λαβής. Στην εξωτερική επιφάνεια σώζεται στο κάτω μέρος μια παχιά, μελανή ταινία, ενώ στο εσωτερικό υπάρχουν δύο όμοιες ταινίες.

Από τη διακόσμηση σώζεται το κάτω μέρος ενός σχηματοποιημένου φυτικού μοτίβου με έλικες.

Παλαιοκρασά, 1991, 159, Κκ42.

49. ΜΠ 5428 (ιζ). Μουσείο Πειραιά (εικ.41).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,9 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου. Διακοσμείται με μελανή ταινία, ενώ η εσωτερική επιφάνειά του είναι καλυμμένη με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση, η οποία πατά πάνω στην ταινία, σώζεται ένα στεφάνι αποδοσμένο με λευκό χρώμα. Τα ίχνη ενός αντικειμένου, το οποίο, όμως, δεν είναι ευδιάκριτο, σώζονται στην αριστερή πάνω γωνία του θραύσματος.

Παλαιοκρασά, 1991, 159, πιν.41, Κκ44.

50. ΜΠ 5429 (α). Μουσείο Πειραιά (εικ.42).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,3 εκ. Πηλός ανοιχτός καστανός.

Σώζεται τμήμα από το σώμα, το έξω νεύον χείλος και ένα σκέλος από τη λαβή. Το χείλος εξωτερικά είναι καλυμμένο με σκούρα καστανή ταινία, ενώ και η λαβή φέρει μελανό γάνωμα. Εσωτερικά το αγγείο καλύπτεται με μελανό γάνωμα, ενώ εξωτερικά με αραιό, σκούρο, καστανό επίχρισμα.

Δεξιά από τη λαβή σώζεται το πίσω μέρος μιας μορφής, που φορά αχειρίδωτο χιτώνα και είναι στραμμένη προς τα δεξιά. Φέρει το αριστερό χέρι προς τα κάτω και πίσω. Ο χιτώνας φέρει διακόσμηση με οριζόντιες γραμμές και έναν κύκλο. Τα μέλη της μορφής έχουν αποδοθεί με λευκό χρώμα, όπως και οι λεπτομέρειες και οι πτυχές του χιτώνα.

Παλαιοκρασά, 1991, 152, πιν.44, Κκ13.

51. ΜΠ 5429 (β). Μουσείο Πειραιά (εικ.43).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 2,35 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα του σώματος και του έξω νεύοντος χείλους.

Το χείλος περιτρέχει μελανή ταινία, η οποία κοσμεείται με τεθλασμένη γραμμή από λευκό επίθετο χρώμα, ενώ εσωτερικά, λίγο πιο κάτω από το χείλος, μια μελανή ταινία περιτρέχει το αγγείο.

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι και το τμήμα ώμου μιας γυμνής γυναικείας μορφής προς τα αριστερά. Μπροστά από το πρόσωπο της μορφής εικονίζεται ένα στεφάνι, που πιθανόν το κρατούσε με το δεξί της χέρι. Με λευκό χρώμα έχουν αποδοθεί τα σκέλη της μορφής και το στεφάνι, ενώ με μελανό τα μαλλιά, τα μάτια και το στόμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 152, πιν.43, Κκ14.

52. ΜΠ 5429 (γ). Μουσείο Πειραιά (εικ.44).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: πλάτος 5,75 εκ. Πηλός ωχροκάστανος, λεπτόκοκκος.

Σώζεται τμήμα του σώματος, και του χείλους, αποτελούμενα από δύο συγκολλόμενα όστρακα, στα οποία συνανήκει ένα ακόμη. Το χείλος και στις δύο όψεις του περιτρέχεται από μελανή ταινία.

Κάτω από την ταινία, στην εξωτερική πλευρά, σώζεται το άνω τμήμα γυναικείας μορφής. Ο κορμός της εικονίζεται κατ' ενώπιον, ενώ το κεφάλι της είναι στραμμένο προς τα αριστερά και τα χέρια της, που σώζονται περίπου μέχρι τους αγκώνες, είναι απλωμένα κάτω και πλάι. Η μορφή φορά χιτώνα ζωσμένο σταυρωτά στο στήθος, οι λεπτομέρειες του οποίου δηλώνονται με αραιό λευκό χρώμα, όπως παράλληλα και τα γυμνά μέλη του σώματος, το κεφάλι και τα χέρια. Τα μαλλιά της μορφής, από τα οποία σώζονται μόνο ίχνη, δηλώνονταν με μελανό γάνωμα, επίθετο στο λευκό χρώμα.

Το συνανήκον όστρακο, ύψους 6 εκ., σώζει το κεφάλι και το άνω του σώματος μιας μορφής, που φορά χιτώνα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 152, πιν.41, Κκ15 και Κκ15α.

53. ΜΠ 5429 (δ). Μουσείο Πειραιά (εικ.45).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,1 εκ. Πηλός ανοιχτορόδινος.

Σώζεται τμήμα του σώματος, τους χείλους, καθώς και ένα σκέλος της λαβής. Το χείλος περιτρέχεται από καστανή ταινία.

Αριστερά από τη λαβή σώζεται το άκρο χέρι μιας μορφής, που κρατά αναμμένη δάδα και κατευθύνεται προς τα δεξιά. Το χέρι δηλώνεται με λευκό χρώμα και η δάδα με καστανό.

Παλαιοκρασσία, 1991, 152, πιν.41, Κκ16.

54. ΜΠ 5429 (ε). Μουσείο Πειραιά (εικ.46).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 6,5 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το έξω νεύον χείλος και το σώμα του αγγείου. Το χείλος καλύπτεται από κοκκινοκάστανο γάνωμα, ενώ στην εσωτερική του πλευρά φέρει κοκκινοκάστανη ταινία. Και οι δύο επιφάνειες καλύπτονται με σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται το κεφάλι και το αριστερό χέρι της μορφής, η οποία κινείται προς τα δεξιά. Στο εκτεινόμενο χέρι της πιθανόν να κρατά κρόταλα (;). Ένα στεφάνι απεικονίζεται κρεμασμένο.

Παλαιοκρασά, 1991, 153, πιν.40β, εικ. 8, Κκ21.

55. ΜΠ 5429 (στ). Μουσείο Πειραιά (εικ.47).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,8 εκ. Πηλός ωχροκάστανος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το έξω νεύον χείλος του αγγείου. Το χείλος εξωτερικά σχηματίζεται πλαστικά. Καλύπτεται από σκούρο καστανό γάνωμα. Εσωτερικά, φέρει δύο καστανόμαυρες ταινίες, η μια στο ύψος του χείλους. Και οι δύο επιφάνειες του αγγείου καλύπτονται από αραιό καστανόμαυρο επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται το επάνω δεξιό μέρος του σώματος, το δεξί χέρι και το μπροστινό μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής. Το σώμα εικονίζεται κατ' ενόπιον, ενώ το κεφάλι της είναι στραμμένο προς τα αριστερά. Στην ίδια κατεύθυνση εκτείνεται και το χέρι της, στο οποίο κρατά στεφάνι. Η μορφή είναι ενδεδυμένη με μπλε-καστανό χιτώνα, διακοσμημένο με λοξές διασταυρούμενες γραμμές. Τα γυμνά μέλη της μορφής, οι διαγραμμίσεις του χιτώνα και το στεφάνι είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα. Χαρακτηριστική είναι η επίθεση του λευκού χρώματος πάνω στο μελανό πρόσωπο της μορφής, τεχνική που είναι σπάνια στους κρατηρίσκους, αλλά την συναντάμε και στο αγγείο **56** (ΜΠ 5429ζ). Αριστερά υπάρχουν ίχνη λευκού χρώματος. Πιθανόν να απεικονιζόταν μια δεύτερη μορφή.

Παλαιοκρασά, 1991, 154, πιν.43, Κκ24.

56. ΜΠ 5429 (ζ). Μουσείο Πειραιά (εικ.48).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,3 εκ. Πηλός γκριζοκάστανος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το έξω νεύον χείλος του αγγείου. Το χείλος είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα. Εσωτερικά, φέρει δύο μελανές ταινίες, η μια στο ύψος του χείλους. Η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου ήταν καλυμμένη από αραιό πορτοκαλί επίχρισμα, ενώ η εσωτερική από καστανό.

Από την παράσταση σώζεται το πάνω μέρος γυναικείας μορφής. Το σώμα εικονίζεται κατ' ενόπιον, ενώ το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα δεξιά, όπου κατευθύνει και το

αριστερό χέρι, στο οποίο κρατά στεφάνι. Φορά αχειρίδωτο χιτώνα, που ποικίλλεται με οριζόντιες κυματιστές γραμμές. Πίσω από το στεφάνι, που κρατά η μορφή, διακρίνονται τρεις κατακόρυφες μελανές γραμμές, όπου σύμφωνα με την Παλαιοκρασσία, πιθανόν να απεικονίζουν τη φλόγα από την πυρά του βωμού. Τα γυμνά μέλη της μορφής, το στεφάνι και η διακόσμηση του χιτώνα είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 154-155, πιν.43, Κκ25.

57. ΜΠ 5429 (η). Μουσείο Πειραιά (εικ.49).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,7 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζονται δύο όστρακα συγκολλημένα από το σώμα και το χείλος του αγγείου. Το χείλος είναι πλαστικά αποδοσμένο και καλύπτεται με μελανό γάνωμα, με το οποίο έχουν ζωγραφιστεί και οι δύο ταινίες στο κάτω μέρος του οστράκου. Εσωτερικά, φέρει τρεις καστανόμαυρες ταινίες, η μια από τις οποίες βρίσκεται στο ύψος του χείλους. Και οι δύο επιφάνειες του αγγείου καλύπτονται από αραιό πορτοκαλοκάστανο επίχρισμα.

Η παράσταση εκτυλίσσεται πάνω από τη μια ταινία. Από αυτήν έχουν σωθεί δύο μορφές που τρέχουν προς τα δεξιά. Φορούν κοντούς χιτωνίσκους ή περισκελίδες και ιματίδια ριγμένα στους ώμους. Τα μαλλιά τους τα συγκρατούν με ταινία αποδοσμένη με ιώδες χρώμα. Από τη δεξιά μορφή λείπει το αριστερό μέρος του σώματος, ενώ από την αριστερή σώζεται μόνο το αριστερό χέρι και το αριστερό σκέλος, καθώς και το πίσω μέρος του κεφαλιού. Οι μορφές έχουν τα κεφάλια τους στραμμένα πίσω προς τα αριστερά και τα χέρια τους τα εκτείνουν στο πλάι. Τα γυμνά τους μέλη, όπως και η διακόσμηση των ιματιδίων είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 155, πιν.38, εικ.9, Κκ26.

58. ΜΠ 5429 (θ). Μουσείο Πειραιά (εικ.50).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,7 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, με ίχνη μίκας.

Σώζονται δύο όστρακα συγκολλημένα από το σώμα και το χείλος του αγγείου. Το χείλος κάτω μέρος του δημιουργεί ραμφόσχημη απόληξη. Στην εσωτερική πλευρά

στο χείλος υπήρχε ταινία. Και οι δύο επιφάνειες του αγγείου καλύπτονται με πορτοκαλόχρωμο επίχρισμα.

Η παράσταση δε σώζεται καλά, καθώς το γάνωμα έχει απολεπιστεί. Διακρίνεται, ωστόσο, το κεφάλι μιας μορφής, το οποίο είναι στραμμένο προς τα αριστερά.

Παλαιοκρασά, 1991, 155, πιν.40β, εικ.9, Κκ27.

59. ΜΠ 5429 (ι). Μουσείο Πειραιά (εικ.51).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,4 εκ. Πηλός κοκκινωπός.

Σώζεται τμήμα από το σώμα, τη λαβή και τον πυθμένα του αγγείου. Η λαβή προεξέχει στο πάνω τμήμα της και μαζί με το κάτω μέρος του σώματος στην εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται με μελανό γάνωμα, με το οποίο είναι καλυμμένη και η εσωτερική επιφάνεια του αγγείου. Στο κάτω μέρος του σώματος δημιουργείται ένα μικρό γώνιασμα πάνω στο οποίο επικολλάται η λαβή.

Από την παράσταση σώζεται το κάτω μέρος του σώματος και τα δύο σκέλη δύο μορφών, που βρίσκονται σε έντονο διασκελισμό προς τα αριστερά. Οι μορφές φορούν πιθανόν περισκελίδες. Τα γυμνά μέρη των μορφών είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα. Η παράσταση έχει ζωγραφιστεί με προχειρότητα. Σε δύο σημεία έχει στάξει και το μελανό γάνωμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 157, πιν.39α, Κκ32.

60. ΜΠ 5429 (ια). Μουσείο Πειραιά (εικ.52).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,1 εκ. Πηλός σκούρος πορτοκαλί.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το έξω νεύον χείλος του αγγείου, το οποίο καλύπτεται με μελανό γάνωμα. Εσωτερικά, σώζεται η αρχή μελανής ταινίας.

Από την παράσταση σώζεται το επάνω μέρος της κεφαλής μιας μορφής, στραμμένη προς τα δεξιά, η οποία φορά ταινία στα μαλλιά. Πίσω από τη μορφή κρέμεται από το χείλος μια ταινία ή ένα στεφάνι, η οποία στο κάτω μέρος της φέρει δύο οριζόντιες χαραξίς.

Παλαιοκρασά, 1991, 159, πιν.41, Κκ43.

61. ΜΠ 5429 (ιβ). Μουσείο Πειραιά (εικ.53).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 5,8 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου. Στο κάτω μέρος του σώζεται η μετάβαση προς το πόδι, που συναντάται στους περισσότερους κρατηρίσκους. Και οι δύο επιφάνειες καλύπτονται με πορτοκαλί επίχρισμα, ενώ εσωτερικά, όπου διακρίνονται και ίχνη καύσης, μια οριζόντια κόκκινη ταινία περιτρέχει το κάτω μέρος του θραύσματος.

Η εξωτερική επιφάνεια του αγγείου είναι αρκετά φθαρμένη. Ωστόσο, διακρίνεται μέρος της παράστασης που έχει σωθεί. Στο μέσο εικονίζεται ένας φοίνικας και μπροστά του ένας βωμός, οι λεπτομέρειες του οποίου αποδίδονται με λευκό χρώμα. Αριστερά του, διακρίνεται το άκρο χέρι και το σκέλος γυμνής μορφής, που δηλώνεται με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 160, πιν.44, Κκ49.

62. ΜΠ 5429 (ιγ). Μουσείο Πειραιά (εικ.54).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 7,1 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου, το οποίο σχηματίζεται εξωτερικά πλαστικά και καλύπτεται με μελανό γάνωμα και διακοσμείται με τεθλασμένη λευκή γραμμή. Στην εσωτερική επιφάνεια δύο μελανές ταινίες περιτρέχουν το όστρακο, η μια εκ των οποίων βρίσκεται στο χείλος.

Από την παράσταση σώζεται μια γυναικεία μορφή που τρέχει προς τα δεξιά. Λείπει το κεφάλι και το αριστερό της χέρι, ενώ το δεξί είναι τεντωμένο προς τα πίσω. Η μορφή φορά αχειρίδωτο χιτωνίσκο, που ποικίλλεται με οριζόντιες γραμμές και στιγμές από λευκό χρώμα, με το οποίο αποδίδεται και ένα μεγάλο στεφάνι αριστερά από τη μορφή.

Παλαιοκρασά, 1991, 160, πιν.40β, Κκ50

63. ΜΠ 5429 (ιδ). Μουσείο Πειραιά (εικ.55).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου. Και οι δύο επιφάνειες καλύπτονται με αραιό καστανό επίχρισμα. Εσωτερικά, το θραύσμα περιτρέχουν δύο ταινίες από καστανό γάνωμα.

Από την παράσταση σώζεται δεξιά το εκτεινόμενο προς τα πίσω δεξιό σκέλος μιας μορφής, που έτρεχε προς τα δεξιά. Αριστερά σώζεται το αριστερό σκέλος και τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος μορφής που τρέχει κι αυτή προς την ίδια κατεύθυνση. Η μορφή φορά κοντή περισκελίδα, που κοσμείται με ανοιχτοκάστανες διασταυρούμενες γραμμές. Επάνω από το σκέλος της δεξιάς μορφής σώζεται το κάτω τμήμα στεφανιού ή ταινίας, που δηλώνεται με μελανό γάνωμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 161, πιν.41, Κκ51.

64. ΜΠ 5429 (ιε). Μουσείο Πειραιά (εικ.56).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 7,5 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα του αγγείου. Σώζεται η γωνιώδης μετάβαση προς το πόδι, η οποία τονίζεται με λεπτή, γραπτή, κοκκινόμαυρη ταινία. Και οι δύο επιφάνειες του θραύσματος καλύπτονται με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα. Την εσωτερική πλευρά διατρέχουν δύο οριζόντιες κοκκινωπές ταινίες.

Από την παράσταση σώζεται μια γυναικεία μορφή, η οποία κινείται προς τα δεξιά, αλλά έχει το κεφάλι της στραμμένο προς τα πίσω. Από τη μορφή απουσιάζει το πάνω μέρος του κεφαλιού, το αριστερό άκρο χέρι, το δεξί μέρος του σώματος με το δεξί χέρι, εκτός από την άκρη του, που σώζεται εμπρός από τη μέση της μορφής. Το αριστερό της χέρι είναι απλωμένο προς τα εμπρός. Φορά χιτώνα και ιμάτιο ριγμένο πάνω από τον ώμο και το χέρι. Η κίνηση της μορφής δηλώνεται, επίσης, και από την ανασήκωση του χιτώνα στο μπροστινό μέρος του. Τα μαλλιά της είναι μακριά και πέφτουν στους ώμους. Δεξιά από το χέρι σώζεται η απόληξη ενδύματος, πιθανόν ιματίου. Ίσως η σκηνή να αναπαριστά την εκτέλεση κάποιου χορού. Για τα γυμνά μέλη της μορφής, καθώς και για τις πτυχές των ενδυμάτων έχει χρησιμοποιηθεί λευκό αραιό χρώμα, τοποθετημένο, εκτός από το πρόσωπο της μορφής, πάνω στο μελανό γάνωμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 161, πιν.43, Κκ52.

65. ΜΠ 5429 (ιστ). Μουσείο Πειραιά (εικ.57).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,9 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου. Και οι δύο επιφάνειες του θραύσματος είναι καλυμμένες με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα. Την εσωτερική επιφάνεια περιτρέχει κοκκινωπή ταινία.

Από την παράσταση σώζεται στο κέντρο το σώμα μιας γυναικείας μορφής, που έχει το κεφάλι της στραμμένο προς τα δεξιά και τα χέρια της σε έκταση στο πλάι, ελαφριά λυγισμένα στους αγκώνες. Τα πόδια της από τα γόνατα και τα χέρια της από τους αγκώνες δε σώζονται. Η μορφή έχει τα μαλλιά της μαζεμένα ψηλά και φορά ταινία. Είναι ενδεδυμένη με αχειρίδωτο χιτώνα, που στο κάτω μέρος του φαίνεται να φουσκώνει, δηλώνοντας την έντονη κίνηση. Πιθανόν η μορφή να εκτελεί κάποιο χορό. Το ένδυμα κοσμείται με οριζόντιες γραμμές αποδοσμένες με αραιό λευκό χρώμα, όπως επίσης και η ταινία στα μαλλιά, το πρόσωπο και τα χέρια της μορφής. Το χρώμα τοποθετείται πάνω στο μελανό γάνωμα εκτός από τα χέρια, στα οποία τοποθετείται απευθείας πάνω στον πηλό.

Παλαιοκρασά, 1991, 161, πιν.43, Κκ53.

66. ΜΠ 5429 (ιζ). Μουσείο Πειραιά (εικ.58).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 6,5 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος με μίκα.

Σώζεται τμήμα από το κάτω μέρος του αγγείου, στο οποίο διαμορφώνεται ένα γώνιασμα, που καλύπτεται με μελανό γάνωμα και ποικίλλεται με διακόσμηση κύκλων (·) από ασπρο-ρόδινο χρώμα. Η επιφάνεια του θραύσματος καλύπτεται από σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα.

Από την παράσταση σώζεται το κάτω τμήμα του σώματος γυναικείας μορφής. Είναι στραμμένη προς τα δεξιά και βρίσκεται σε διασκελισμό. Φορά μακρύ χιτώνα, που ανεμίζει προς τα πίσω, δηλώνοντας την έντονη κίνηση της μορφής. Οι πτυχές του ενδύματος δηλώνονται με ασπρο-ρόδινο χρώμα.

Παλαιοκρασά, 1991, 161, πιν.38, Κκ54.

67. ΜΠ 5429 (ιη). Μουσείο Πειραιά (εικ.59).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 3,8 εκ. Πηλός καστανός.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου, το οποίο είναι ενιαίο με το σώμα και φέρει σκούρη καστανή ταινία, όμοια με αυτή που περιτρέχει την εσωτερική επιφάνεια του θραύσματος.

Από την παράσταση σώζεται το άκρο χέρι μιας μορφής που κρατά δάδα, η φλόγα της οποίας καίει προς τα δεξιά, δηλώνοντας την έντονη κίνηση της μορφής προς την αντίθετη κατεύθυνση. Η δάδα δηλώνεται με καστανό χρώμα, το χέρι με λευκό και οι λεπτομέρειες του με κιτρινωπό.

Παλαιοκρασά, 1991, 162, πιν.41, Κκ56.

68. ΜΠ 5429 (ιθ). Μουσείο Πειραιά (εικ.60).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνηχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 2,85 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου, το οποίο διαμορφώνεται πλαστικά στην εξωτερική του πλευρά. Καλύπτεται με μελανό γάνωμα και κοσμείται με τεθλασμένη, γραπτή, λευκή γραμμή. Εσωτερικά, δύο μελανές γραμμές περιτρέχουν το θραύσμα.

Από την παράσταση σώζεται το άκρο χέρι μιας μορφής που κρατά κρόταλα.

Παλαιοκρασά, 1991, 162, πιν.41, Κκ57.

69. ΜΠ 5430 (α). Μουσείο Πειραιά (εικ.61).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνηχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,8 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα από κρατηρίσκο αποτελούμενο από πέντε συγκολλώμενα όστρακα. Πιθανόν να συνανήκει με το όστρακο 70 (ΜΠ 5430β) και να συγκολλείται με το όστρακο 71 (ΜΠ5430γ). Εσωτερικά το αγγείο φέρει μια παχιά ταινία στο κάτω τμήμα του σώματος, αποδοσμένη με πορτοκαλί σκούρο γάνωμα. Με αραιό πορτοκαλί επίχρισμα έχουν καλυφθεί και οι δύο επιφάνειες του αγγείου.

Η παράσταση στον κρατηρίσκο αυτό εκτυλίσσεται πάνω από την ταινία. Έχει σωθεί το δεξί τμήμα του βωμού, το κεφάλι, ο δεξιός ώμος με το χέρι και το δεξί άκρο πόδι μιας γυναικείας μορφής, η οποία απομακρύνεται από το βωμό τρέχοντας και έχοντας στραμμένο το κεφάλι της πίσω προς αυτόν. Η μορφή φορά χιτώνα και φέρει ταινία στο κεφάλι, ενώ τα μαλλιά της είναι μαζεμένα ψηλά σε κρωβύλο. Τα γυμνά μέλη της

μορφής, οι πτυχές του χιτώνα, η ταινία στο κεφάλι και οι λεπτομέρειες του βωμού είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα.

Παλαιοκρασσία, 1991, 152-153, πιν.40β, Κκ17.

70. ΜΠ 5430 (β). Μουσείο Πειραιά (εικ.62).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,6 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Αποτελούμενο από δύο θραύσματα που σώζουν τμήμα του σώματος και του χείλους του αγγείου, το οποίο διακρίνεται πλαστικά στην εξωτερική του πλευρά. Το χείλος καλύπτεται με κοκκινοκάστανο γάνωμα. Το γάνωμα είναι ίδιο με αυτό της ταινίας από το θραύσμα **69** (ΜΠ 4530α). Εσωτερικά, στο χείλος, φέρει μια παχιά ταινία αποδοσμένη με σκούρο πορτοκαλί γάνωμα, αντίστοιχη με αυτή που υπάρχει στο εσωτερικό κατώτερο τμήμα του θραύσματος **69** (ΜΠ 4530α).

Στο ένα όστρακο σώζεται το κεφάλι και ο ώμος μιας γυναικείας μορφής, η οποία έχει στραμμένο το κεφάλι της προς τα πίσω και αριστερά, ενώ το σώμα της εικονίζεται κατ' ενώπιον. Φορά χιτώνα και πιθανόν και ταινία στα μαλλιά, ενώ τα χαρακτηριστικά του προσώπου της δεν έχουν διατηρηθεί. Τα μαλλιά της είναι μαζεμένα σε κρωβύλο. Το τμήμα του προσώπου που σώζεται, το χέρι και οι λεπτομέρειες του χιτώνα αποδίδονται με λευκό χρώμα.

Ο κρωβύλος διαφέρει από αυτόν της γυναικείας μορφής του οστράκου **69** (ΜΠ 5430α).

Παλαιοκρασσία, 1991, 153, πιν.40β, Κκ18.

71. ΜΠ 5430 (γ). Μουσείο Πειραιά (εικ.61).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 4,3 εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζονται δύο όστρακα συγκολλημένα από το σώμα του αγγείου. Συνανήκουν με το θραύσμα **69** (ΜΠ 5430α). Εσωτερικά φέρει μια παχιά κοκκινοκάστανη ταινία.

Από την παράσταση σώζεται το ένα από τα σκέλη της μορφής προς τα δεξιά και το κάτω μέρος του βωμού.

Παλαιοκρασσία, 1991, 153, πιν.40β, Κκ19.

72. ΜΠ 5431. Μουσείο Πειραιά (εικ.63).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: α) ύψος 6,7 εκ. β) ύψος 6,6 εκ. γ) ύψος 4,9 εκ. Πηλός υποκάστανος.

Σώζονται τρία συνανήκοντα θραύσματα.

α) Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου, το οποίο εξέχει πλαστικά στην εξωτερική του πλευρά και είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα, πάνω στο οποίο υπάρχει γραπτή, λευκή, οφιοειδής γραμμή. Στο κάτω τμήμα του θραύσματος σχηματίζεται γώνιασμα και στη συνέχεια το τοίχωμα καμπυλώνεται προς τα μέσα, για να σχηματίσει τον πυθμένα του αγγείου. Η μετάβαση τονίζεται με μελανή ταινία, πάνω στην οποία εκτυλίσσεται η παράσταση. Η εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται με αραιό επίχρισμα στο χρώμα του πηλού. Την εσωτερική πλευρά του θραύσματος περιτρέχουν δυο οριζόντιες, μελανές ταινίες.

Από την παράσταση σώζεται στα δεξιά το χέρι από τον αγκώνα μιας μορφής, το οποίο εκτείνεται στα πλάγια προς τα κάτω και το σκέλος από το μηρό, το οποίο εκτείνεται προς τα πίσω πατώντας μόνο με τα δάχτυλα στο έδαφος. Η μορφή φαίνεται να τρέχει προς τα δεξιά. Στο χέρι κρατά στεφάνι. Στα αριστερά εικονίζεται μια άλλη μορφή, γυμνή, η οποία σώζεται ολόκληρη. Έχει φορά προς τα δεξιά. Κρατά κι αυτή στο εκτεινόμενο αριστερό της χέρι στεφάνι. Το δεξί εκτείνεται τεντωμένο προς τα πίσω δηλώνοντας την κίνηση της μορφής. Η μοναδικότητα της παράστασης έγκειται στη δήλωση του στήθους της μορφής. Είναι η μοναδική παράσταση από τους κρατηρίσκους της Μουνιχίας στην οποία δηλώνεται το στήθος του κοριτσιού. Τα μαλλιά της είναι μαζεμένα σε κρωβύλο. Για τις μορφές έχει χρησιμοποιηθεί το λευκό χρώμα, ενώ για τα μαλλιά και το μάτι επίθετο καστανό γάνωμα πάνω στο λευκό χρώμα.

β) Σώζεται τμήμα από το σώμα και τη λαβή του αγγείου.

Από την παράσταση σώζεται ένα στεφάνι.

γ) Σώζεται τμήμα από το σώμα στο οποίο κολλά η λαβή.

Παλαιοκρασσία, 1991, 161-162, πιν.43, εικ. 11, Κκ55α, Κκ 55β και Κκ55γ.

73. ΕΜ 20573. Μουσείο Πειραιά (εικ.64).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. διαστ: ύψος 8,4εκ. Πηλός σκούρος πορτοκαλί.

Σώζεται τμήμα του σώματος. Το αγγείο καλύπτεται με μελανό γάνωμα.

Στο κάτω μέρος του οστράκου υπάρχει μια μελανή παχιά ταινία, πάνω στην οποία πατούν οι μορφές. Δεξιά εικονίζεται μια γυναικεία μορφή, που φορά πέπλο και φέρει ιμάτιο ριγμένο στους ώμους. Είναι στραμμένη προς τα αριστερά και βρίσκεται σε διασκελισμό. Φέρει το δεξί της χέρι σηκωμένο μπροστά και πάνω, ενώ με το αριστερό κρατά το χέρι μιας άλλης μορφής, από την οποία σώζεται μόνο το άκρο πόδι και χέρι. Της μορφής προηγείται μια άλλη, της οποίας σώζεται το κάτω τμήμα. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, είναι στραμμένη προς τα αριστερά και στέκεται μπροστά από ένα βωμό. Αριστερά του βωμού διακρίνεται το άκρο πόδι μιας τρίτης μορφής, που είναι στραμμένη προς τα δεξιά. Για τα μέλη του σώματος έχει χρησιμοποιηθεί λευκό χρώμα, ενώ οι πτυχές και οι λεπτομέρειες των ενδυμάτων, καθώς και το στόμα και οι οφθαλμοί της μορφής είναι αποδοσμένα με χάραξη.

Παλαιοκρασά, 1991, 150, πιν.40α, Κκ8.

74. EM 20575 . Μουσείο Πειραιά (εικ.65).

Τόπος εύρεσης: Ιερό Μουνιχίας.

Σωζ. Διαστ: ύψος 9,35εκ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμήμα του σώματος, του χείλους και η διπλή λαβή. Η λαβή και το χείλος καλύπτονται από μελανό γάνωμα.

Από την παράσταση σώζεται αριστερά της λαβής ένα ελάφι, που τρέχει προς τα δεξιά, ενώ στο αριστερό τμήμα του οστράκου κρέμεται ένα στεφάνι, του οποίου σώζεται μόνο το δεξί τμήμα του. Λευκό χρώμα έχει χρησιμοποιηθεί για τις λεπτομέρειες του ζώου και του στεφανιού.

Παλαιοκρασά, 1991, 148, πιν.39β, Κκ4.

4.1.4 ΑΓΟΡΑ ΑΘΗΝΩΝ

75. P 14550. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.66) .

Τόπος εύρεσης: Αγορά των Αθηνών, περιοχή της Στοάς του Διός.

Σωζ. Διαστ: πλάτος 13,3 εκ., ύψος 10,8 εκ., πάχος 1 εκ. Πηλός ανοιχτός κιτρινωπός, πολύ σκληρός.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.

Σώζεται τμήμα από το ανώτερο μέρος του σώματος του αγγείου μαζί με τις διπλές λαβές. Η επιφάνεια είναι ερυθροκάστανη. Εσωτερικά φέρει δύο ταινίες. Η επιφάνεια των λαβών, όπως μαρτυρούν τα ίχνη, ήταν καλυμμένη με καστανό γάνωμα.

Από την παράσταση, σώζεται αριστερά από τις λαβές, το μισό αριστερό τμήμα του σώματος μιας μορφής. Δεν είναι ευδιάκριτο αν πρόκειται για γυναικεία μορφή ή νεαρό κορίτσι. Έχει φορά προς τα δεξιά, φέρει το αριστερό χέρι τεντωμένο μπροστά, στο οποίο κρατά ένα στεφάνι, ενώ το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα πίσω. Φορά έναν αρκετά μακρύ χιτώνα και φέρει ταινία στα μαλλιά. Για τα μέλη του σώματος της μορφής, καθώς και για το διάδημα έχει χρησιμοποιηθεί λευκό χρώμα απευθείας πάνω στον πηλό. Επιπλέον, λευκό χρώμα έχει χρησιμοποιηθεί για την ταινία στην κόμη της μορφής, τη ζώνη και τις πτυχές του χιτώνα. Στα δεξιά της διπλής λαβής σώζονται ίχνη λευκού χρώματος δηλώνοντας πιθανόν μια δεύτερη γυναικεία μορφή.

Kahil, 1981, 259-260, πιν. 62, 8.

76. P 128. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.67).

Τόπος εύρεσης: Αγορά των Αθηνών, περιοχή της Στοάς του Διός.

Σωζ. Διαστ: πλάτος 5,2 εκ., ύψος 6,5 εκ., πάχος 0,8-0,6 εκ. Πηλός ανοιχτός κιτρινωπός, πολύ σκληρός.

Χρονολόγηση: α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ.

Σώζεται τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος του αγγείου. Και οι δύο επιφάνειες του είναι καλυμμένες με μαύρο γάνωμα προς το καστανοκόκκινο. Εσωτερικά, φέρει στο κάτω μέρος μια ταινία, ενώ εξωτερικά περιτρέχεται από τρεις ερυθρές γραμμές, δύο στο κάτω τμήμα και μία στο πάνω. Μια καστανή ταινία υπογραμμίζει την παράσταση.

Από την παράσταση σώζεται το κάτω μέρος του σώματος ενός κοριτσιού. Φορά κοντό χιτώνα που φτάνει ως τους μηρούς και τρέχει προς τα δεξιά κάνοντας έναν μεγάλο διασκελισμό. Για τα γυμνά μέλη της μορφής, τη ζώνη και τις πτυχές του χιτώνα έχει χρησιμοποιηθεί λευκό χρώμα.

Kahil, 1981, 260, πιν. 62, 7.

77. P 27342. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.68).

Τόπος εύρεσης: Αγορά των Αθηνών, εντός φρεατίου στην περιοχή της Στοάς του Διός.

Χρονολόγηση: τέλη 5^{ου} αι.π.Χ.

Σωζ. Διαστ: πλάτος 6,7 εκ., ύψος 8,3 εκ., πάχος 0,5 εκ. Πηλός πορτοκαλοκάστανος.

Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χείλος του αγγείου, το οποίο είναι ενιαίο και διευρύνεται ελάχιστα. Εσωτερικά, καλύπτεται με μελανό γάνωμα. Εξωτερικά, μια ταινία από μελανό γάνωμα υπογραμμίζει την παράσταση, ενώ λευκές ζιγκ-ζαγκ γραμμές κοσμούν το χείλος, το οποίο καλύπτεται με μαύρο γάνωμα.

Από την παράσταση σώζονται από τα αριστερά προς τα δεξιά, τα μπροστινά πόδια ενός ελαφιού, ενώ προηγούνται δύο κορίτσια, τα οποία κρατιούνται από το χέρι και χορεύουν προς τα δεξιά. Τα σώματά τους εικονίζονται κατενώπιον, ενώ τα κεφάλια τους είναι στραμμένα προς τα πίσω. Και οι δύο μορφές είναι ενδεδυμένες με αχειρίδωτο χιτώνα, που φτάνει μέχρι τα γόνατα. Για το δέρμα των κοριτσιών και τα πόδια του ελαφιού έχει χρησιμοποιηθεί λευκό χρώμα απευθείας πάνω στον πηλό, ενώ επίσης με λευκό χρώμα έχουν αποδοθεί η ζώνη και οι πτυχές του χιτώνα.

Kahil, 1981, 260, πιν. 62, 9.

4.1.5. ΙΕΡΟ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΗΣ

78. 933. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.69).

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 055μ., διάμετρος 0,13μ.

Χρονολόγηση: μέσα 5ου αι. π.Χ.

Σώζεται τμήμα από το σώμα, το χείλος και τις λαβές του αγγείου. Αποτελείται από έξι συγκολλώμενα όστρακα. Το χείλος ξεχωρίζει από το σώμα. Είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα και στις δύο όψεις.

Από την παράσταση σώζονται δύο μορφές. Δεν είναι ευδιάκριτο αν πρόκειται για γυναίκες ή νεαρά κορίτσια. Από την αριστερή μορφή σώζονται ίχνη από το άνω τμήμα του σώματός της, ενώ η δεξιά σώζεται ολόκληρη. Έχουν φορά προς τα δεξιά, ενώ το κεφάλι τους είναι στραμμένο προς τα πίσω. Η δεξιά μορφή εικονίζεται να τρέχει, καθώς έχει ανασηκωμένο προς τα πίσω το αριστερό της πόδι. Φορά μακρύ, φαρδύ ένδυμα, το οποίο ανεμίζει προς τα πίσω δηλώνοντας το έντονο της κίνησης. Και οι δυο μορφές κρατούν στο δεξί τους χέρι στεφάνια αποδοσμένα με μαύρες στιγμές. Πρόσωπο, χέρια και πόδια αποδίδονται με λευκό χρώμα απευθείας πάνω στον πηλό.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, 33-34, πιν. 21, 4.

79. 934. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.70).

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης.

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 05μ.

Χρονολόγηση: μέσα 5ου αι. π.Χ.

Σώζονται τρία συγκολλημένα θραύσματα από το άνω τμήμα του σώματος και του έξω νεύοντος χείλους του αγγείου. Εσωτερικά φέρει δύο ταινίες, η μια εκ των οποίων βρίσκεται στο χείλος.

Από την παράσταση σώζεται το δεξί μισό τμήμα μιας γυναικείας μορφής. Έχει φορά προς τα δεξιά, ενώ το κεφάλι της είναι στραμμένο προς τα πίσω. Τα μαλλιά της είναι πιασμένα πίσω σε κρωβύλο. Στο δεξί της χέρι κρατά μια δάδα, στην οποία καίει η φλόγα. Το χέρι και το κεφάλι της μορφής είναι αποδοσμένα με λευκό χρώμα.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, 33-34, πιν. 21, 5.

80. 935. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.71).

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 057μ., διάμετρος 0,11μ.

Σώζονται τέσσερα συγκολλώμενα θραύσματα από το άνω τμήμα του σώματος, του έξω νεύοντος χείλους του αγγείου μαζί με τη διπλή λαβή. Μελανή ταινία περιτρέχει το χείλος και στις δύο όψεις, ενώ εσωτερικά στο κάτω τμήμα του θραύσματος υπάρχει και μια δεύτερη ταινία. Η λαβή είναι καλυμμένη με μελανό γάνωμα.

Από την παράσταση σώζονται μόνο ίχνη μιας γυναικείας μορφής. Έχει φορά προς τα αριστερά, ενώ στο αριστερό της χέρι κρατά επίμηκες αντικείμενο, πιθανόν δάδα.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, 34-34, πιν. 21, 6.

81. 936. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.72).

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης.

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 03μ.

Σώζεται θραύσμα από το σώμα, τη λαβή και το χείλος του αγγείου. Η λαβή, σχήματος Π, είναι καλυμμένη με μελανό γάνωμα. Το χείλος στο ανώτερο τμήμα του περιτρέχεται εξωτερικά από μια λεπτή μελανή ταινία, ενώ εσωτερικά από μια πιο φαρδιά.

Δεν έχει σωθεί η παράσταση.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, 33-34.πιν. 21, 7.

82. 937. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.73).

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης.

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 028μ.

Σώζεται θραύσμα από το χείλος του αγγείου. Είναι καλυμμένο με μαύρο γάνωμα και στις δύο όψεις. Εξωτερικά, το χείλος κοσμεύεται με μια ζιγκ-ζαγκ λευκή ταινία.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, σελ.33-34, πιν. 21, 8.

83. 938. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.74)

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης.

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 018μ.

Σώζεται θραύσμα από το χείλος του αγγείου. Είναι καλυμμένο με μαύρο γάνωμα και στις δύο όψεις. Εξωτερικά, το χείλος κοσμεύεται με μια ζιγκ-ζαγκ λευκή ταινία, η οποία, όμως, είναι πιο πρόχειρα αποδοσμένη από αυτή του οστράκου 71.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, 33-34, πιν. 21, 9.

84. 939. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς (εικ.75).

Τόπος εύρεσης: Ναός Αρτέμιδος Αριστοβούλης.

Σωζ. Διαστ: ύψος 0, 04μ.

Σώζεται το άνω τμήμα σώματος και το χείλος του αγγείου, καθώς και μέρος της διπλής λαβής. Δεν φέρει πουθενά κανένα γάνωμα ή κάποια άλλη διακόσμηση.

Έχουν βρεθεί ακόμη τέσσερα όστρακα κρατηρίσκων χωρίς γάνωμα.

Thesperiades – Vanderpool, 1965, 34-35, πιν. 21, 10.

4.2. ΥΨΙΛΑΙΜΕΣ ΠΡΟΧΟΙ

85. V 4400 (εικ.76).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 12 εκ., πάχος 0,4 εκ. Πηλός λεπτός και λείος με μίκα.

Σώζεται τμήμα από το λαιμό και τη βάση του αγγείου. Η βάση του είναι κωνική. Το αγγείο καλύπτεται με πορτοκαλοκάστανο προς καστανόμαυρο γάνωμα, ενώ το επίχρισμα είναι παχύ και πολύ αραιωμένο.

Στο λαιμό, στο μέρος των κάθετων λαβών, υπάρχουν κάθετες ταινίες. Στον ώμο μια ταινία καστανού σκούρου χρώματος διακοσμεί τις δύο γραμμές που είναι πιο ανοιχτού χρώματος. Στο ύψος της κοιλιάς, μια λευκή ταινία περιτρέχει το αγγείο, η οποία κοσμείται από τέσσερις οριζόντιες σειρές με επτά καστανές στιγμές έκαστη. Το κάτω μέρος της κοιλιάς και το πόδι είναι εξ' ολοκλήρου καλυμμένα με γάνωμα και διακοσμημένα με γραμμές επιχρίσματος.

Huber, 2003, τομ.Π, 25, πιν. 21, πιν. 81, C1.

86. V4541 (εικ.77).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 12 εκ., πάχος 0,3 εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με μίκα.

Σώζεται το κάτω τμήμα του λαιμού του αγγείου μέχρι τη βάση, καθώς και η λαβή. Το αγγείο καλύπτεται με μελανό προς καστανοκόκκινο γάνωμα.

Στο λαιμό εικονίζονται τρεις ομάδες κυματοειδών γραμμών με τουλάχιστον επτά ζεύγη η καθεμιά αποδοσμένες με χρώμα ερυθρό προς βιολετί. Στην κοιλιά υπάρχουν ίχνη από ταινίες, οι οποίες στο πάνω μισό τμήμα είναι λεπτότερες. Στο πόδι επίσης σώζονται ίχνη από ταινίες ερυθρού προς βιολετί χρώματος. Τη λαβή κοσμούν τρία σύνολα από επτά οριζόντιες γραμμές.

Huber, 2003, τομ.Π, 25, πιν. 21, πιν. 81, C2.

87. V 4399 (εικ.78).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 10,6 εκ., διάμετρος χείλους: 7 εκ., πάχος 0,3 εκ. Πηλός λεπτός και λείος με λεπτή μίκα.

Δε σώζεται το πόδι του αγγείου. Η εσωτερική επιφάνεια του χείλους κοσμείται από τρεις ταινίες, ενώ εξωτερικά φέρει πέντε σειρές από έξι γλωσσωτά κοσμήματα έκαστη. Ο λαιμός του αγγείου χωρίζεται από το χείλος και την κοιλιά με καστανόμαυρες ταινίες, ενώ κοσμείται με έξι κυματιστές παράλληλες γραμμές. Το

επάνω μέρος της κοιλιάς φέρει μια καστανόμαυρη ταινία, την οποία ακολουθούν πέντε ομάδες από έξι κάθετες μικρές γραμμές η καθεμία, ζωγραφισμένες πρόχειρα, χωρίς επιμέλεια. Το κέντρο της κοιλιάς κοσμεί μια μεγάλη ταινία χρώματος βιολετί προς καστανό, που βρίσκεται ανάμεσα από δύο γραμμές. Η λαβή, η οποία είναι οριζόντια και πεπλατυσμένη, φέρει δύο σειρές από έξι γραμμικά κοσμήματα η καθεμία.

Huber, 2003, τομ. II 25, πιν. 21, πιν. 81, C3.

88. V 4417 (εικ.79).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 19 εκ., διάμετρος χείλους: 10 εκ., πάχος 0,4 εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με λεπτή μίκα.

Δε σώζεται το πόδι του αγγείου. Φέρει γάνωμα καστανόμαυρο. Στην εσωτερική επιφάνεια φέρει δύο γραμμές. Εξωτερικά, στο χείλος (όπου απουσιάζει από την εικόνα), κοσμείται με κάθετες γραμμές. Στο λαιμό φέρει δύο ταινίες και δύο διακοσμητικές μετόπες με κυματιστές εφαπτόμενες γραμμές, οι οποίες είναι ζωγραφισμένες με προχειρότητα. Ανάμεσα στις μετόπες που διαχωρίζονται με λεπτές ταινίες, υπάρχει μια ακόμη παχύτερη καστανοκόκινη ταινία, σχεδόν στο κέντρο του λαιμού. Στον ώμο φέρει διακόσμηση με ομάδες από έξι κάθετες κυματιστές γραμμές η καθεμία. Η κοιλιά διακοσμείται με ταινίες διαφορετικού πάχους, μελανού και καστανοκόκκινου χρώματος, ενώ η λαβή φέρει κάθετες κυματιστές ταινίες.

Huber, 2003, τομ. II, 25, πιν. 21, πιν. 82, C4.

89. V4418 (εικ.80).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 14 εκ., πάχος 0,75 εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με λεπτή μίκα.

Από το αγγείο σώζεται ο λαιμός και η κοιλιά. Ο λαιμός φέρει ίχνη από οριζόντιες γραμμές, ενώ στο μέσο κοσμείται με μια ταινία καστανού προς βιολετί χρώματος. Το επάνω μέρος της κοιλιάς φέρει μια ζώνη που κοσμείται με αντίρροπα κοσμήματα σχήματος Γ. Ακολουθεί μια ταινία χρώματος καστανού προς βιολετί, ενώ το κάτω

μέρος της κοιλιάς κοσμεύεται με εικονιστικές μετόπες, οι οποίες φέρουν σύνολα από τέσσερα κάθετα ακτινωτά κοσμήματα που κατεβαίνουν μέχρι το πόδι.

Huber, 2003, τομ. II, 25, πιν. 21, πιν. 82, C5.

90. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 664.6) (**εικ.81**).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 12,2 εκ., πάχος 0,45 εκ. Πηλός αρκετά λεπτός και λείος με εγκλείσματα και μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό.

Το αγγείο σώζεται από το λαιμό μέχρι την αρχή του ποδιού. Απουσιάζει η κάθετη λαβή. Στο λαιμό διακρίνονται ίχνη από οριζόντιες γραμμές, ενώ μια φαρδιά ταινία διακοσμεί το σημείο ένωσης του λαιμού με τον ώμο. Στο πάνω μέρος της κοιλιάς υπάρχει μια ζώνη με διακοσμητικά μοτίβα απροσδιόριστα, πιθανόν σχήματος S. Μια ταινία βιολετί χρώματος κοσμεί το μέσο της κοιλιάς, ενώ στο κάτω τμήμα της φέρει μια καστανή ταινία.

Huber, 2003, τομ. II, 26, πιν. 21, πιν. 82, C6.

91. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 604.7) (**εικ.82**).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 6,3 εκ., πάχος 0,5 εκ. Πηλός λεπτός και λείος, αργιλώδης με λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό προς πορτοκαλοκάστανο και κοκκινοπορτοκαλί προς βιολετί.

Από το αγγείο σώζεται τμήμα από το λαιμό και την κοιλιά. Μια μελανή ταινία κοσμεί την ένωση του λαιμού και της κοιλιάς, στο επάνω τμήμα της οποίας υπάρχει σειρά από μαύρες στιγμές και στο κέντρο της, από πάνω προς τα κάτω, μια μελανή ταινία, μια παχύτερη πορτοκαλοκόκκινη ταινία και δύο γραμμές μελανές προς πορτοκαλοκάστανες.

Huber, 2003, τομ. II, 26, πιν. 21, πιν. 82, C7.

92. V 4141 (εικ.83).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 16,8 εκ., πάχος 0,85 εκ. Πηλός πολύ σαπουνοειδής με εγκλείσματα και μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό προς καστανόμαυρο, βαθύ βιολετί και ερυθρό, καθώς και λευκό επίχρισμα αρκετά αραιωμένο.

Από το αγγείο σώζεται ο λαιμός με το πάνω μέρος της κοιλιάς και η λαβή. Το αγγείο είναι σε κακή κατάσταση, καθώς βρέθηκε μέσα σε ένα φρεάτιο και, επομένως, η επιφάνειά του έχει διαβρωθεί από τον ασβεστόλιθο.

Στο λαιμό φέρει παράσταση, η οποία οριοθετείται από δύο κάθετες γραμμές σε κάθε πλευρά, εκατέρωθεν της λαβής. Εικονίζονται τρεις γυναίκες να βαδίζουν προς τα δεξιά. Φορούν φορέματα χειριδωτά. Το πάνω μέρος του ενδύματος είναι ερυθρού χρώματος, ενώ το κατώτερο δηλώνεται με περίγραμμα. Στα προτεταμένα χέρια τους κρατούν αντικείμενα, αταύτιστα. Τα μάτια των μορφών, όπως φαίνεται από την κεντρική μορφή, που είναι η καλύτερα σωζόμενη, είναι αποδοσμένα σε προφίλ. Το φόντο γύρω από τις γυναικείες μορφές είναι διακοσμημένο με ποικίλα μοτίβα, μεταξύ των οποίων και μια σβάστικα.

Στην κοιλιά, η διακόσμηση είναι γραμμική. Μια ζώνη με κάθετες και ζιγκ ζαγκ γραμμές, κοσμεί το πάνω μέρος, ενώ ακολουθούν μια καστανή γραμμή, μια γραμμή με λευκό επίχρισμα, μια ερυθρή ταινία, έπονται εναλλάξ οι ερυθρές ταινίες, με τις γραμμές με το επίχρισμα και τις μελανές γραμμές.

Η λαβή ενισχύεται από έναν επίπεδο γόμφο και διακοσμείται με μαύρες γραμμές.

Huber, 2003, τομ. II, 26, πιν. 21, πιν. 83, C8.

93. V 4139 (εικ.84-85).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 26,7εκ., διαμ. χείλους 10,2εκ., διαμ. βάσης 12εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος. Φέρει γάνωμα μελανό προς καστανό-βιολετί και ερυθρό ματ, καθώς και λευκό επίχρισμα αρκετά αραιωμένο.

Το αγγείο σώζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του. Η επιφάνεια του αγγείου είναι φθαρμένη, καθώς βρέθηκε μέσα σε φρεάτιο. Μερικές από τις διακοσμητικές ζώνες αναγνωρίζονται μόνο από τα αρνητικά ίχνη που έχει αφήσει το βερνίκι. Το χείλος καλύπτεται και στις δύο επιφάνειες από γάνωμα. Εξωτερικά, το χείλος διακοσμείται με μικρές καστανές, κάθετες λαβές, ενώ μια καστανή ταινία οριοθετείται από δύο λεπτές μελανές γραμμές. Το κάτω τμήμα της κοιλιάς του αγγείου, καθώς και το πόδι

είναι καλυμμένα με γάνωμα. Η λαβή, που είναι κατακόρυφη και πεπλατυσμένη, διακοσμείται με μια κυματιστή γραμμή που οριοθετείται από δύο άλλες κάθετες.

Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση. Στο κέντρο εικονίζονται δύο αντιμέτωπες γυναικείες μορφές. Το κάτω τμήμα του ενδύματός τους είναι αποδοσμένο με περίγραμμα χρώματος καστανού, ενώ το άνω τμήμα έχει αποδοθεί με βιολετί χρώμα. Τα μαλλιά τους είναι μακριά και αποδοσμένα με μαύρο χρώμα. Η μορφή από τα δεξιά φέρει μπροστά μια μακριά τούφα από μαλλιά. Οι δύο μορφές χωρίζονται από μια κάθετη ταινία κόκκινη, η οποία οριοθετείται στις δυο πλευρές της από μαύρες λεπτές γραμμές. Στην κορυφή, στα δεξιά, επτά ταινίες είναι πλαισιωμένες από ένα λοξό διακοσμητικό θέμα αποτελούμενο από δύο κάθετα καστανόχρωμα στοιχεία και στολίζεται με ένα ζιγκ-ζαγκ του ίδιου χρώματος εσωτερικά. Το πλαίσιο μπαίνει ανάμεσα στα κενά του ζιγκ-ζαγκ και διακοσμείται με μαύρες στιγμές, ενώ το κατώτερο όριο της διακόσμησης είναι δυσανάγνωστο. Στην άλλη πλευρά, οι αμελητέες λάμπεις του μαύρου γανώματος, οι οποίες παραμένουν, φαίνονται να ανήκουν στα σημεία που διακοσμούν το πλαίσιο ανάμεσα στα ζιγκ-ζαγκ.

Εκατέρωθεν του κάθετου κεντρικού στοιχείου, κάτω από το μοτίβο, που περιγράφηκε παραπάνω, υπάρχει ένα σύνολο σημείων ακαθόριστου σχήματος.

Μέσα στο πλαίσιο, σώζεται το κεφάλι μιας γυναικείας μορφής προς τα δεξιά, ενώ το κεντρικό μέρος φέρει ακτινωτό κόσμημα. Πίσω από τη γυναικεία μορφή στα αριστερά, το τέλος της εικονιστικής ζώνης αποτελεί μια ταινία κάθετη όμοια με αυτήν που υπάρχει στο κέντρο της παράστασης. Το μοτίβο του δεξιού πλαισίου σώζεται πολύ αποσπασματικά και δεν φαίνεται κανένα ίχνος από τις πινελιές της εικόνας. Το κάτω τμήμα της κοιλιάς του αγγείου, καθώς και το πόδι είναι καλυμμένα με γάνωμα.

Huber, 2003, τομ. II, 26, πιν. 21, 24, πιν. 84-85, C9.

94. V 4140 (εικ.86).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 35,8εκ., διαμ.βάσης 15εκ., πάχος 0,6εκ. Πηλός πολύ σαπουνοειδής. Φέρει γάνωμα μελανό προς καστανό, καστανό-βιολετί και βιολετί.

Το αγγείο σώζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του. Απουσιάζει το πόδι.

Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση. Στο κέντρο απεικονίζονται δύο αντιμέτωπες γυναικείες μορφές. Το κάτω τμήμα του ενδύματός τους αποδίδεται με βαθύ καστανό περίγραμμα, ενώ το πάνω τμήμα με βαθύ βιολετί περίγραμμα. Το περίγραμμα του προσώπου της δεξιάς μορφής δεν σώζεται, αλλά διακρίνονται τα ίχνη από την χαραγμένη γραμμή. Και οι δυο μορφές εκτείνουν τα χέρια τους προς ένα δέντρο, όπου βρίσκεται στο κέντρο της σκηνής και χωρίζει τις δύο μορφές. Η σκηνή πλαισιώνεται αριστερά και δεξιά από τρεις σειρές κάθετων γραμμών.

Το κάτω μέρος της κοιλιάς διακοσμείται με δύο ταινίες, ενώ κυματιστή γραμμή ποικίλλει την κάθετη πεπλατυσμένη λαβή του αγγείου.

Huber, 2003, τομ. II 26, πιν. 21, 25, 86-87, C10.

95. V 4345 (εικ.87).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 15,3εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με πολύ λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό και ερυθρό.

Το αγγείο σώζεται αποσπασματικά, από το λαιμό μέχρι και την κοιλιά. Απουσιάζει το πόδι.

Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση. Διατηρείται μόνο το κάτω μέρος της παράστασης. Στο κέντρο της σκηνής εικονίζονται δύο αντιμέτωπες γυναικείες μορφές. Τα ενδύματά τους σώζονται αποσπασματικά. Φορούν λοξές μακριές φούστες, ενώ το άνω τμήμα του ενδύματός τους είναι αποδοσμένο με μαύρο γάνωμα. Αριστερά και δεξιά η σκηνή πλαισιώνεται από τρεις κάθετες γραμμές, οι οποίες σχεδιάστηκαν με φαρδύ πινέλο. Η κοιλιά κοσμείται με ταινίες, τρεις φαρδιές στο πάνω τμήμα της και μια στο κάτω τμήμα.

Huber, 2003, τομ. II, 26, πιν. 22, 25, 88, C11.

96. V 4529 (εικ.88).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 16,8εκ., διαμ.χείλους 8εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός ελαφρώς γκριζός προς το εσωτερικό του αγγείου, πολύ λεπτός και λείος, με εγκλείσματα και λεπτή

μίκια. Φέρει γάνωμα μελανό και καστανό προς γκρίζο, ματ, που δεν διατηρείται όμως σε όλη τη σωζόμενη επιφάνεια του αγγείου και επίχρισμα λευκό αρκετά αραιωμένο.

Από το αγγείο σώζεται τμήμα από το χείλος, το λαιμό και την κοιλιά. Το εσωτερικό του χείλους κοσμεύεται με εναλλάξ ταινίες, μια μαύρη, μια καστανή, μια ερυθρή και πάλι μια μαύρη. Στην εξωτερική επιφάνεια το χείλος φέρει γλωσσωτό κόσμημα. Στο σημείο ένωσης με το λαιμό, μια ταινία οριοθετεί τη διακόσμηση του λαιμού.

Στο λαιμό το αγγείο έφερε εικονιστική παράσταση. Στα αριστερά, κατακόρυφα, σώζονται ίχνη από σειρές επάλληλων ανάποδων τριγώνων και ίχνη από μεγάλο πινέλο. Διατηρούνται τα ίχνη του άνω τμήματος μια γυναικείας μορφής, η οποία είναι στραμμένη προς τα δεξιά και φέρει τα χέρια της υψωμένα εμπρός.

Το κάτω τμήμα του λαιμού διακοσμείται με διάφορα οριζόντια και κάθετα μοτίβα, τα οποία έχουν τοποθετηθεί χωρίς καμία διάταξη, δύο σειρές από επάλληλα ανάποδα τρίγωνα που χωρίζουν από κατακόρυφα. Επίσης, σώζονται ίχνη από γάνωμα, προερχόμενα μάλλον από το ένδυμα της μορφής. Στο μεγαλύτερο μέρος της κοιλιάς σώζονται ίχνη από φαρδιές ταινίες μελανές και βιολετί.

Huber, 2003, τομ. II, 26-27, πιν. 22, 26, 88, C12.

97. V 4531 (εικ.89).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 12εκ., διαμ. χείλους 8,2εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός αρκετά σκληρός με μίκια. Φέρει γάνωμα μελανό και βαθύ βιολετί, ματ, που δεν διατηρείται όμως σε όλη τη σωζόμενη επιφάνεια του αγγείου.

Το αγγείο σώζεται από το χείλος ως την κοιλιά. Η εσωτερική επιφάνεια φέρει διαδοχικές ταινίες μελανές και βιολετί, ενώ στο χείλος την βιολετί ταινία διαδέχεται η μελανή.

Στο λαιμό του αγγείου υπάρχει εικονιστική παράσταση. Στο κέντρο εικονίζονται δύο αντωπές γυναικείες μορφές. Φορούν μακριά ενδύματα που έχουν αποδοθεί με μελανό περίγραμμα και έχουν βιολετί χρώμα εσωτερικά. Τα μαλλιά τους είναι μακριά, το προφίλ τους έχει αποδοθεί σχηματικά, ενώ το μάτι είναι αποδοσμένο με μια τελεία και το φρύδι τους με μαύρο χρώμα. Και οι δυο μορφές έχουν υψωμένα τα χέρια τους μπροστά και ψηλά, προφανώς προς κάποιο αντικείμενο, το οποίο, όμως, δε σώζεται λόγω σπασίματος του αγγείου σε αυτό το σημείο. Ανάμεσα στις μορφές εικονίζονται

σύνολα οριζόντιων γραμμών, όπως και εκατέρωθεν των μορφών, αντίστοιχα, τρεις σειρές από οριζόντιες μικρές γραμμές.

Το πάνω τμήμα της κοιλιάς φέρει μια διακοσμητική ζώνη με κάθετες γραμμές, ενώ ακολουθούν διαδοχικές ταινίες μαύρες και βιολετί.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 22, 26, 88, C13.

98. V 4396 (εικ.90).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 17εκ., διαμ. χείλους 9,8εκ., διαμ. ποδιού 8,4εκ., πάχος 0,5εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος, με εγκλείσματα και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα ματ χρώματος ερυθρό-πορτοκαλί προς μαύρο, καστανο-πορτοκαλί και βαθύ βιολετί, καθώς και επίχρισμα λευκό αρκετά αραιωμένο.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο, με ελάχιστα θραύσματα να λείπουν. Το χείλος φέρει εσωτερικά ταινία μελανή.

Στο λαιμό εικονίζονται τρεις γυναικείες μορφές. Η μορφή από τα αριστερά είναι στραμμένη προς τα δεξιά και αντιμέτωπη προς τις άλλες δύο μορφές. Δε σώζεται το κεφάλι της. Ανάμεσα στις δύο αντιμέτωπες μορφές παρεμβάλλεται κάποιο μοτίβο, το οποίο, όμως, δε σώζεται. Το άνω τμήμα του ενδύματος των μορφών είναι αποδοσμένο με καστανόμαυρο και καστανο-πορτοκαλί χρώμα, ενώ το κάτω αποδίδεται με περίγραμμα από τρεις γραμμές (σχηματίζοντας ένα τρίγωνο). Οι μορφές έχουν αποδοθεί πολύ σχηματικά. Τα μάτια απουσιάζουν, ενώ τα μαλλιά τους είναι πολύ μακριά. Τα χέρια, που εικονίζονται απλωμένα μπροστά, έχουν αποδοθεί με μια παχιά γραμμή. Η σκηνή οριοθετείται δεξιά και αριστερά από τρεις κάθετες γραμμές, οι οποίες είναι πολύ πρόχειρα ζωγραφισμένες. Η ένωση του λαιμού με την κοιλιά κοσμείται με μια φαρδιά ταινία.

Το πάνω τμήμα της κοιλιάς του αγγείου κοσμείται με μια ζώνη με μοτίβα σε σχήμα S, αποδοσμένα λοξά. Κάτω από τη διακοσμητική ζώνη, το κέντρο της κοιλιάς κοσμούν δυο ταινίες, μια καστανή και μια καστανο-πορτοκαλί. Στο κάτω μέρος της κοιλιάς σώζονται ίχνη από γάνωμα. Το πόδι καλύπτεται σε όλη την επιφάνειά του με γάνωμα χρώματος ερυθρο-πορτοκαλί προς καστανόμαυρο με δύο λεπτές γραμμές. Ακόμη, σώζονται στο πόδι και οι αυλακώσεις.

Huber, 2003, τομ. II 27, πιν. 22, 26, 89, C14.

99. V 4340 (εικ.91).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 4εκ., πάχος 0,7εκ. Πηλός σκληρός με εγκλείσματα και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα χρώματος καστανο-πορτοκαλί προς βιολετί και επίχρισμα λευκό αρκετά αραιωμένο.

Από το αγγείο σώζεται μόνο ένα μικρό θραύσμα από το λαιμό στο οποίο εικονίζεται μια μορφή γυναικεία. Το άνω τμήμα του ενδύματός της, χρώματος βιολετί, είναι φαρδύ, ενώ το κάτω τμήμα αποδίδεται με επίχρισμα. Στο πλαίσιο δύο στιγμές καστανο-πορτοκαλί.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 22, 27, 90, C15.

100. V 4346

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 9,1εκ., διαμ.λαιμού 9εκ., μεγ.διαμ. 11εκ., πάχος 0,5εκ. Πηλός ελαφρώς καμμένος, πολύ λεπτός και λείος με εγκλείσματα. Φέρει γάνωμα ματ, καστανόμαυρο.

Από το αγγείο σώζονται θραύσματα του λαιμού και της κοιλιάς. Ο λαιμός κοσμεύεται με τουλάχιστον τρεις σειρές κάθετων γραμμών, καθώς, επίσης, σώζει και το κάτω τμήμα των ενδυμάτων τριών γυναικείων μορφών. Τα ενδύματα είναι μακριά και λοξά. Οι μορφές είναι στραμμένες προς τα δεξιά, όπως δηλώνεται από τη φορά των ποδιών τους. Ανάμεσα στην πρώτη από τα αριστερά μορφή και στη δεύτερη, διατηρείται το κάτω τμήμα του κορμού ενός δένδρου. Ο κορμός δηλώνεται με μια παχιά γραμμή, ενώ τα φύλλα που έχουν φορά προς τα κάτω θυμίζουν τη ραχοκοκαλιά των ψαριών. Το ανώτερο τμήμα της κοιλιάς φέρει μια ζώνη που κοσμεύεται με S, ενώ το κάτω τμήμα καλύπτεται με μελανό γάνωμα.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 26, 90, C16.

101. V 4344

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 10,7εκ., πάχος 0,7εκ. Πηλός λεπτός και λείος με εγκλείσματα και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανό και πορτοκαλί.

Σώζεται τμήμα του λαιμού και της κοιλιάς του αγγείου. Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση. Πρόκειται πιθανόν για το κάτω μέρος από τα μακριά ενδύματα δύο γυναικείων μορφών, οι οποίες εικονίζονται αντιμέτωπες μεταξύ τους. Ανάμεσα τους παρεμβάλλεται ένα μοτίβο που αποτελείται από μια κάθετη, λεπτή γραμμή, στο κάτω μέρος της οποίας υπάρχουν δύο σημάδια αποδοσμένα με μαύρο χρώμα: το ένα έχει σχήμα τριγώνου προσανατολισμένο προς τα κάτω, ενώ το άλλο έχει σχήμα ανάποδου c, του οποίου τα δύο άκρα αγγίζουν την κατακόρυφη γραμμή. Το περίγραμμα της διακόσμησης μαρτυρεί ότι το ένδυμα δεξιά υπογραμμίζεται εξωτερικά από μια ομάδα λοξών μικρών γραμμών.

Το πάνω μέρος της κοιλιάς φέρει διακοσμητική ζώνη, η οποία ποικίλλεται με ομάδες έξι κάθετων γραμμών που ενίοτε μετασχηματίζονται σε κάθετα S, με όχι έντονες καμπύλες.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 27, 90, C17.

102. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 554.8) (εικ.94).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 6,2εκ., πάχος 0,5εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με μίκα. Φέρει γάνωμα καστανοκόκκινο, ματ, το οποίο όμως σχεδόν έχει εξαφανιστεί.

Από το αγγείο σώζεται μόνο τμήμα του λαιμού. Πολύ μικρό μέρος της διακόσμησης διατηρείται. Σώζονται ίχνη μαύρου γανώματος από κατακόρυφες γραμμές. Στο κάτω μέρος του λαιμού, περίπου στο ύψος της σύνδεσής του με την κοιλιά, γραμμές και ταινίες ίσως να αποδίδουν δύο πόδια στραμμένα προς τα αριστερά.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 90, C18.

103. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 609.2) (εικ.95).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 5,15εκ., πάχος 0,6εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος με μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό, βιολετί, ματ και επίχρισμα λευκό.

Από το αγγείο σώζεται μόνο τμήμα του λαιμού. Από την παράσταση σώζεται μέρος μιας μορφής, καθώς και η κόμη της στα δεξιά. Πρόκειται πιθανόν για γυναικεία μορφή που είναι στραμμένη προς τα αριστερά. Το ένδυμα είναι αρκετά φαρδύ και διακοσμείται με έξι κοκκιωτούς ρόδακες αποδοσμένους με έξι στιγμές.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 27, 90, C19.

104. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 664.3) (εικ.96).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 2,85εκ., πάχος 0,6εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό-καστανό προς καστανό-ερυθρό, ματ.

Από το αγγείο σώζεται μόνο τμήμα του λαιμού. Διατηρείται τμήμα από την παράσταση. Στα αριστερά, απεικονίζεται μέρος μιας μορφής, η οποία είναι στραμμένη προς τα δεξιά. Στα δεξιά της υπάρχει μια ακόμη μορφή, πιο μικρή σε μέγεθος από την άλλη. Το άνω τμήμα του ενδύματός της είναι φαρδύ και αποδοσμένο με περίγραμμα, ενώ εσωτερικά έχει γέμισμα ερυθροκάστανου χρώματος.

Huber, 2003, τομ. II, 27, πιν. 27, 90, C20.

105. V 4527 (εικ.97).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 4εκ., διαμ. ποδιού 10,6εκ., πάχος 0,35εκ. Πηλός λεπτός και λείος με εγκλείσματα, ασβέστιο και μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό προς καστανό και ερυθρό-βιολετί, ματ.

Από το αγγείο σώζεται μόνο το κωνικό πόδι. Το προφίλ του είναι παραμορφωμένο. Το πόδι είναι καλυμμένο με γάνωμα. Στο πάνω μέρος του φέρει μια ταινία ερυθρή-βιολετί, η οποία βρίσκεται ανάμεσα από δύο λευκές γραμμές.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 22, 90, C21.

106. V 4528 (εικ.98).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 5,6εκ., διαμ.ποδιού 8εκ., πάχος 0,45εκ. Πηλός αρκετά λεπτός, και λείος με εγκλείσματα ερυθρά και μαύρα και μίκα. Φέρει γάνωμα καστανό-πορτοκαλί προς καστανό-ερυθρό και ερυθρό-βιολετί πορτοκαλί.

Από το αγγείο σώζεται το κάτω τμήμα της κοιλιά και το κωνικό πόδι, το οποίο είναι εξ' ολοκλήρου καλυμμένο με γάνωμα, εκτός από μια ταινία βιολετί. Τα ίχνη του τροχού διακρίνονται στο πόδι.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 22, 90, C22

107. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 559.2.1) (εικ.99).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 2,9εκ., διαμ.ποδιού 10εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος με μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό, βιολετί και καστανό, ματ.

Από το αγγείο σώζεται αποσπασματικά το κωνικό πόδι. Στο κάτω τμήμα φέρει ζώνη με οβάλ μαύρα μοτίβα, η οποία ακολουθείται από μια λεπτή καστανή γραμμή, μια πιο παχιά βιολετί ταινία και μια λεπτή μαύρη ταινία περιμετρικά του τελειώματος του ποδιού.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 22, 90, C23.

108. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης F/800- 664.5).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 3,5εκ., διαμ.ποδιού 11,2εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός λεπτός και λείος με μίκα. Φέρει γάνωμα μελανό προς καστανό και ερυθρό-βιολετί, ματ, το οποίο σώζεται κατά τόπους.

Από το αγγείο σώζεται αποσπασματικά το κωνικό πόδι. Διακοσμείται με μια ταινία μαύρη προς καστανή, με μια σειρά από πλαγιαστιά S μαύρου χρώματος και στη βάση του με ταινίες μαύρες και κοκκινό-βιολετί, ενωμένες η μια με την άλλη.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 22, 90, C24.

109. V 4058 (εικ.100).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 13,3εκ., διαμ.χείλους 8εκ., διαμ.βάσης 5,6εκ., πάχος 0,2εκ. Πηλός λεπτός και λείος με λεπτή μίκα και μερικά λευκά εγκλείσματα.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο, λείπουν μόνο κάποια θραύσματα από το χείλος και το λαιμό. Ανήκει στον τύπο χωρίς πόδι. Το γάνωμά του είναι πορτοκαλί.

Η εσωτερική επιφάνεια του χείλους καλύπτεται με μεγάλες και λεπτές ταινίες, ενώ εξωτερικά κοσμείται με κάθετες γραμμές. Στην ένωση με το λαιμό φέρει ταινία. Ο λαιμός διακοσμείται με δύο ζώνες, όπου φέρουν τέσσερις κυματιστές πορτοκαλί γραμμές έκαστη, ενώ ανάμεσά τους είναι ζωγραφισμένες τρεις ταινίες, δύο πιο λεπτές καστανές-πορτοκαλί, και μία, κόκκινη-βιολετί. Ταινία υπάρχει στην ένωση του λαιμού με την κοιλιά, η οποία στο άνω τμήμα της ποικίλλεται με ζώνη από κάθετες κυματιστές γραμμές, ενώ ακολουθούν δύο ταινίες, μια ερυθρο-βιολετί και μια πορτοκαλί. Η κάθετη πεπλατυσμένη λαβή κοσμείται με γραμμές οριζόντιες και κάθετες.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 22, 91, C25.

110. V 4059 (εικ.101).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 13εκ., διαμ.χείλους 9εκ., διαμ.βάσης 6εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός λεπτός και λείος με εγκλείσματα και λεπτή μίκα. Γάνωμα μαύρο προς καστανόμαυρο και καστανο-πορτοκαλί.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο. Ανήκει στον τύπο χωρίς πόδι. Το εσωτερικό του χείλους κοσμούν μια ταινία κοκκινο-βιολετί και μια ανοιχτή καστανή. Εξωτερικά, η διακόσμηση δε σώζεται. Το μεγαλύτερο τμήμα του λαιμού κοσμείται με εννέα κυματιστές οριζόντιες γραμμές, ενώ η μετάβαση στο σώμα τονίζεται με μια καστανή ταινία. Τέσσερις ομάδες από οκτώ κάθετες, κυματιστές γραμμές έκαστη κοσμούν τον ώμο του αγγείου, ενώ η βάση της κοιλιάς κοσμείται από μια καστανή γραμμή, μια ταινία καστανή και μια ταινία καστανο-πορτοκαλί. Η κάθετη πεπλατυσμένη λαβή φέρει διακόσμηση από δύο σειρές οκτώ γραμμών.

Huber, 2003, τομ. II 28, πιν. 22, 91, C26.

111. V 4053 (εικ.102).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 15,6εκ., διαμ.χείλους 8,6εκ., διαμ.βάσης 5εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος με λεπτή μίκα και εγκλείσματα. Φέρει γάνωμα καστανοπορτοκαλί.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο. Ανήκει στον τύπο χωρίς πόδι. Στο εσωτερικό φέρει μια ταινία κοκκινο-βιολετί και δύο ερυθρές γραμμές. Στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους υπάρχει διακόσμηση από ένα λοξό μοτίβο μαύρου χρώματος. Στο λαιμό φέρει δύο μεγάλα, ίδιου σχήματος αντιμέτωπα διακοσμητικά μοτίβα. Πρόκειται για οριζόντια S, τα οποία χωρίζονται μεταξύ τους από μια κάθετη σειρά δώδεκα στιγμών. Τα μοτίβα οριοθετούνται από δύο καστανές ταινίες. Στο άνω τμήμα της κοιλιάς υπάρχει μια διακοσμητική ζώνη με πλαγιαστά μοτίβα, ενώ χαμηλότερα μια φαρδιά ερυθρή ταινία βρίσκεται ανάμεσα από δύο λεπτές μελανές. Το κατώτερο τμήμα της κοιλιάς δε φέρει κάποια διακόσμηση. Το επίπεδο πόδι είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα, ενώ η κάθετη, πεπλατυσμένη λαβή κοσμεύεται με δύο κάθετες γραμμές.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 22, 91, C27.

112. V 4046 (εικ.103).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 18,4εκ., διαμ.χείλους 9,4εκ., διαμ.βάσης 8εκ., πάχος 0,4εκ. Ο πηλός φέρει αρκετές προσμίξεις και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανό προς καστανοκόκκινο και λευκό επίχρισμα.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο. Έχει κωνικό πόδι. Στο εσωτερικό του χείλους φέρει ταινίες καστανές και καστανοκόκκινες, ενώ στην εξωτερική επιφάνειά του μια καστανή ταινία. Ο λαιμός διακοσμείται με δύο διακοσμητικές ζώνες. Η ανώτερη, φέρει ομάδες από τέσσερις κάθετες μικρές γραμμές έκαστη, ενώ στην δεύτερη, που βρίσκεται το κάτω τμήμα του λαιμού και είναι μεγαλύτερη από την παραπάνω, ομάδες με τέσσερις κάθετες γραμμές εναλλάσσονται με ομάδες από τέσσερις οριζόντιες γραμμές. Ανάμεσα στις διακοσμητικές ζώνες υπάρχουν δύο ταινίες καστανές και μια κεντρική ερυθρο-πορτοκαλί, η οποία διακοσμείται με ρόδακες, αποδοσμένους με στιγμές από λευκό επίχρισμα. Μια ταινία καστανή κοσμεύει την

ένωση μεταξύ του λαιμού και της κοιλιάς. Στο πάνω τμήμα της κοιλιάς μια διακοσμητική ζώνη με ομάδες από τέσσερις κάθετες κυματιστές γραμμές έκαστη, ενώ ακολουθούν μια καστανή ταινία, μια ερυθρή, η οποία φέρει ρόδακες αποδοσμένους με στιγμές από λευκό επίχρισμα και μια γραμμή από λευκό επίχρισμα, επίσης. Το κατώτερο τμήμα της κοιλιάς είναι καλυμμένο με μαύρο γάνωμα.

Το πόδι καλύπτεται με ταινίες καστανές, ερυθρές και λευκές, ενώ η κάθετη πεπλατυσμένη λαβή φέρει διακόσμηση με τρεις σειρές από οριζόντιες γραμμές.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 23, 92, C28.

113. V 4048 (εικ.104).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 19εκ., διαμ.χείλους 9εκ., διαμ.βάσης 7,7εκ., πάχος 0,5εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος με προσμίξεις και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανοκόκκινο και λευκό επίχρισμα.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο. Φέρει κωνικό πόδι. Στην εσωτερική επιφάνεια του χείλους φέρει μια φαρδιά ταινία και μια ερυθρή, η οποία υπογραμμίζεται από μια λευκή γραμμή. Στην εξωτερική επιφάνειά του φέρει μοτίβα στιγμών ή κάθετων γραμμών.

Στο λαιμό υπάρχουν δύο διακοσμητικές ζώνες. Η ανώτερη φέρει μοτίβο με ομάδες από τέσσερα κάθετα μοτίβα, ενώ η δεύτερη, η οποία είναι μεγαλύτερη, φέρει ομάδες από τέσσερα μοτίβα σχήματος S, στραμμένου προς τα αριστερά. Ανάμεσα στις δύο ζώνες παρεμβάλλονται δύο ταινίες και μια γραμμή.

Στην ένωση του λαιμού και της κοιλιάς υπάρχει μια παχιά ταινία. Ακολουθεί διακοσμητική ζώνη, η οποία έχει περίπου το ίδιο πάχος και φέρει το ίδιο μοτίβο με την ανώτερη ζώνη του λαιμού. Το υπόλοιπο τμήμα της κοιλιάς είναι με μια πολύ παχιά ταινία βιολετί χρώματος, την οποία περιτρέχουν δύο γραμμές αποδοσμένες με πορτοκαλί γάνωμα. Το κατώτερο τμήμα της κοιλιάς, όπως και το πόδι του αγγείου, είναι καλυμμένο με γάνωμα, ενώ τα περιτρέχουν πέντε γραμμές αποδοσμένες με επίχρισμα. Στη εξωτερική επιφάνεια, στη βάση του ποδιού σώζεται η αυλάκωση.

Η κάθετη πεπλατυσμένη λαβή φέρει διακόσμηση από δύο σειρές μοτίβων.

Huber, 2003, τομ. II, 28, πιν. 23, 92, C29.

114. V 4050 (εικ.105).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 16εκ., διαμ.βάσης 8,5εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος με πολλές προσμίξεις και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανόμαυρο προς μαύρο.

Το αγγείο σώζεται τμηματικά από τη μέση περίπου του λαιμού ως και το πόδι, το οποίο είναι κωνικό. Η λαβή δε σώζεται. Το ανώτερο τμήμα του λαιμού που διατηρείται φέρει μια φαρδιά, οριζόντια, κυματιστή ταινία και μια μεγάλη διακοσμητική ζώνη, η οποία φέρει δύο ομάδες από έξι οριζόντιες, κυματιστές γραμμές έκαστη.

Στην ένωση με την κοιλιά υπάρχει μια ταινία, η οποία αποτελεί το πάνω όριο μιας διακοσμητικής ζώνης που καλύπτει το ανώτερο τμήμα της κοιλιάς. Φέρει μοτίβα σε σχήμα S, ενώ ακολουθούν ταινίες. Το κάτω τμήμα της κοιλιάς ποικίλλεται με μια φαρδιά διακοσμητική ζώνη, που φέρει μοτίβα ελικοειδή με μεγάλη κεραία που εκτείνεται προς το ανώτερο όριο της ζώνης.

Η ένωση της κοιλιάς με το πόδι δηλώνεται με μια λεπτή γραμμή. Το πόδι καλύπτεται ολόκληρο με γάνωμα, εκτός από την αυλάκωση που υπάρχει στη βάση του ποδιού.

Huber, 2003, τομ. II, 28-29, πιν. 23, 92, C30.

115. V 4051 (εικ.106).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ.διαστ. ύψος 19,6εκ., διαμ.χείλους 8,2εκ., διαμ.βάσης 8,5εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός καθαρός, σκληρός με πολύ λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα μαύρο και καστανόμαυρο.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο. Φέρει κωνικό πόδι. Το χείλος στη εσωτερική επιφάνειά του φέρει ταινίες καστανόμαυρες και ερυθρέ, ενώ στην εξωτερική φέρει μοτίβα από κάθετες γραμμές.

Ο λαιμός στο ανώτερο και στο κατώτερο τμήμα του διακοσμείται με τρεις ταινίες, καστανόμαυρη, καστανή και ερυθρή, οι οποίες πλαισιώνουν τη διακοσμητική ζώνη με τις έξι οριζόντιες, παράλληλες, κυματιστές γραμμές.

Ο ώμος του αγγείου ποικίλλεται με μοτίβα από καστανόμαυρες στιγμές, ενώ η κοιλιά φέρει μια καστανόμαυρη ταινία και μια ερυθρή, ενώ το κάτω τμήμα της δεν κοσμεύεται.

Το πόδι είναι καλυμμένο ολόκληρο με γάνωμα, ενώ τη βάση του περιτρέχει μια αυλάκωση.

Huber, 2003, τομ. II 29, πιν. 23, 92, C31.

116. V 4054 (εικ.107).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 14,6εκ., διαμ. χείλους 7,6εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός λεπτός και λείος, με προσμίξεις και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανοπορτοκαλί, καθώς και επίχρισμα.

Το αγγείο σώζεται τμηματικά από το χείλος ως και την αρχή του ποδιού. Το μεγαλύτερο μέρος του αγγείου, εκτός από το κατώτερο τμήμα της κοιλιάς είναι καλυμμένο με λευκό επίχρισμα. Στην εσωτερική επιφάνεια το χείλος φέρει μια ταινία, η οποία κοσμεύεται με μια ερυθρή ταινία, ενώ η εξωτερική του επιφάνεια ποικίλλεται με γλωσσωτό κόσμημα.

Η ένωση του χείλους με το λαιμό δηλώνεται με μια ταινία, ενώ ο λαιμός σε όλο το ύψος του καλύπτεται με οκτώ, οριζόντιες, παράλληλες, παχιές, κυματιστές γραμμές.

Το κάτω τμήμα της διακοσμητικής ζώνης ορίζεται με μια ταινία.

Διακόσμηση με κάθετες γραμμές υπάρχει και στον ώμο του αγγείου, ενώ την κοιλιά κοσμούν δύο γραμμές αποδοσμένες με αραιωμένο επίχρισμα και μια ταινία κοκκινο-βιολετί ζωγραφισμένη πάνω στο πορτοκαλο-κάστανο γάνωμα.

Το τμήμα του ποδιού που σώζεται είναι καλυμμένο με γάνωμα ενώ μια μεγάλη ερυθρή ταινία το περιτρέχει.

Η κάθετη, πεπλατυσμένη λαβή φέρει διακοσμεύεται με μοτίβα γραμμών.

Huber, 2003, τομ. II, 29, πιν. 23, 93, C32.

117. V 4033 (εικ.108).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 11,5εκ., διαμ. χείλους 7,4εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός πολύ λεπτός και λείος, με προσμίξεις και μίκα. Φέρει γάνωμα μαύρο προς καστανόμαυρο, και βιολετί ματ.

Το αγγείο σώζεται τμηματικά από το χείλος ως και την κοιλιά. Το εσωτερικό του χείλους κοσμείται με δύο λεπτές ταινίες και μια παχιά βιολετί ανάμεσά τους, ενώ η εξωτερική επιφάνεια φέρει σύνολα αποτελούμενα από έξι γλωσσωτά κοσμήματα. Ο λαιμός ποικίλλεται με δυο ταινίες, ακολουθούν σύνολα από έξι κυματιστές, οριζόντιες γραμμές, ενώ το κάτω τμήμα του λαιμού κοσμείται με ταινία. Στην ένωση του λαιμού και της κοιλιάς υπάρχει ταινία, ενώ ομάδες από έξι μοτίβα σιγμοειδή, μια γραμμή και μια ταινία βιολετί κοσμούν την κοιλιά. Η κάθετη λαβή φέρει γραμμές σε σειρά φτιαγμένες με χτένι που φέρει έξι απολήξεις.

Huber, 2003, τομ. II, 29, πιν. 23, 93, C33.

118. V 4063 (εικ.109).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 11,2εκ., διαμ. χείλους 9,6εκ., πάχος 0,6εκ. Πηλός λεπτός και λείος, με προσμίξεις και λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανοκόκκινο ματ.

Το αγγείο σώζεται τμηματικά από το χείλος ως και τη μέση περίπου του λαιμού, όπως, επίσης, τμηματικά σώζεται και η λαβή. Το χείλος του αγγείου είναι επίπεδο. Στην εσωτερική επιφάνειά του φέρει μια ταινία, ενώ ακτινωτή διακόσμηση υπάρχει στην άνω επιφάνεια.

Ο λαιμός κοσμείται με διακοσμητικές ζώνες, οι οποίες χωρίζονται μεταξύ τους με ταινίες και φέρουν διαφορετικά μοτίβα. Η ανώτερη ζώνη φέρει σύνολα από τέσσερις διαγώνιες μικρές γραμμές, ακολουθεί ζώνη με γραμμή ζιγκ-ζαγκ με έντονη γωνία, ενώ η επόμενη φέρει δύο σειρές από κυματοειδείς γραμμές.

Η κάθετη, πεπλατυσμένη λαβή κοσμείται από σύνολα με τέσσερα μοτίβα.

Huber, 2003, τομ. II, 29, πιν. 23, 93, C34.

119. V 4047 (εικ.110).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 20,2εκ., διαμ. χείλους 9,6εκ., διαμ. ποδιού 8,6εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός πορτοκαλί, ελαφρώς λεπτός και λείος, με πολύ λεπτές προσμίξεις και μίκα. Φέρει γάνωμα καστανό προς μαύρο και λευκό επίχρισμα.

Σώζεται ολόκληρο το αγγείο. Το πόδι έχει τοποθετηθεί ασύμμετρα σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα. Το χείλος στην εσωτερική επιφάνειά του φέρει ταινία, η οποία καλύπτεται με μια λευκή γραμμή επιχρίσματος και με μια γραμμή ερυθρού γανώματος. Η εξωτερική επιφάνεια κοσμείται με κάθετες γραμμές.

Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση, η οποία οριοθετείται με ταινίες. Η σκηνή αποτελείται από τέσσερις όρθιες, γυναικείες μορφές, στραμμένες προς τα δεξιά. Φορούν έναν ποδήρη, χειριδωτό μανδύα, αποδοσμένο με μαύρο περίγραμμα και ερυθρό χρώμα. Το ένδυμα κοσμείται με δύο ρόδακες από λευκό επίχρισμα αποδοσμένους με στιγμές. Τα μαλλιά τους είναι μακριά, καστανά. Στα εκτεινόμενα χέρια τους, που αποδίδονται με δύο παράλληλες γραμμές, κρατούν ένα αντικείμενο δακτυλιοειδές, μάλλον στεφάνι, αποδοσμένο με μαύρο βερνίκι. Ανάμεσα στις μορφές, μοτίβα δακτυλιοειδή, πιθανόν στεφάνια, όμοια με αυτά που κρατούν οι μορφές, γεμίζουν τη σκηνή. Πίσω από την τελευταία μορφή, δύο κάθετες γραμμές ορίζουν τη σκηνή.

Το άνω τμήμα της κοιλιάς φέρει διακοσμητική ζώνη από ζεύγη μοτίβων σχήματος Γ. Το κάτω τμήμα της κοιλιάς κοσμείται από μια ταινία φαρδιά, η οποία στο πάνω μέρος της φέρει δύο λευκές, λεπτές ταινίες, καθώς επίσης και ρόδακες λευκού χρώματος.

Το κωνικό πόδι περιτρέχουν οριζόντιες λευκές ταινίες και μια ταινία ερυθρή προς καστανή. Στο κατώτερο τμήμα του φέρει αυλάκωση.

Η κάθετη, πεπλατυσμένη λαβή διακοσμείται σε όλο το μήκος της με δύο κάθετες γραμμές.

Huber, 2003, τομ. II, 29, πιν. 23, 93, C35.

120. χωρίς αριθμό (αριθμός εύρεσης E/8-263.13) (εικ.111).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 3,95εκ., πάχος 0,6εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος με μίκα. Φέρει γάνωμα μαύρο, ματ και λευκό επίχρισμα, το οποίο σχεδόν έχει εξαφανιστεί.

Από το αγγείο σώζεται μόνο τμήμα του λαιμού. Σώζεται μέρος της παράστασης. Εικονίζεται το πίσω μέρος του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής, το οποίο είναι στραμμένο προς τα αριστερά. Πίσω από τη μορφή εικονίζεται πιθανόν ένα κλαδί, το οποίο ίσως να το κρατούσε μια άλλη μορφή.

Huber, 2003, τομ. II, 29, πιν. 27, 90, C36.

121. V 4049 (εικ.112-113).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 26εκ., διαμ. χείλους 9,2εκ., διαμ. ποδιού 9,6εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος, με λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα μαύρο προς καστανό και βιολετί-ερυθρό.

Το αγγείο σώζεται ολόκληρο. Η διάμετρος του λαιμού και της βάσης είναι σχεδόν η ίδια. Το χείλος είναι έξω νεύον. Φέρει στην άνω επιφάνειά του διακόσμηση με κάθετες γραμμές και μια ταινία, ενώ στην εσωτερική επιφάνειά του περιτρέχεται από μια ερυθρή ταινία.

Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση, η οποία πλαισιώνεται από δυο γεωμετρικά μοτίβα όμοια μεταξύ τους. Το ένα από τα αριστερά αποτελείται από τρεις λεπτές, κάθετες γραμμές ζωγραφισμένες σε όλο το ύψος του λαιμού, οριοθετώντας δύο κάθετες, διακοσμητικές ζώνες, οι οποίες περιλαμβάνουν στο εσωτερικό τους, πλαγιαστές γραμμές στο πάνω μέρος τους και οριζόντιες γραμμές στο υπόλοιπο. Η δεξιά, κάθετη, διακοσμητική ζώνη περιλαμβάνει στο άνω τμήμα της κάθετες γραμμές και στο υπόλοιπο δύο ομάδες από οκτώ οριζόντιες γραμμές. Η εικονιστική παράσταση περιλαμβάνει δύο όρθιες, αντιμέτωπες γυναικείες μορφές τοποθετημένες στο κέντρο της σκηνής. Οι μορφές φορούν ένδυμα χειριδωτό και ποδήρη, του οποίου το άνω τμήμα αποδίδεται με ερυθρό χρώμα και το κάτω με καφέ. Τα μάτια των μορφών έχουν αποδοθεί με μια μαύρη στιγμή μέσα σε έναν κύκλο εφαπτόμενο στα μαλλιά των μορφών, τα οποία είναι μακριά μέχρι το ύψος του ώμου. Τα χέρια τους είναι εκτεινόμενα προς τα εμπρός. Κρατούν κάποιο αντικείμενο, το οποίο σώζεται μόνο στη δεξιά μορφή και είναι δύσκολο να προσδιορισθεί (μοιάζει με λωτό). Ανάμεσα στις μορφές, στο ύψος περίπου της μέσης τους, ένα ιδιαίτερο εικονιστικό μοτίβο γεμίζει το κέντρο της σκηνής. Αποτελείται από δύο οριζόντιες παράλληλες

γραμμές στο εσωτερικό των οποίων υπάρχει μια ακτινωτή γραμμή, ενώ κάτω από το διακοσμητικό μοτίβο υπάρχουν δύο ομάδες από τέσσερις οριζόντιες γραμμές.

Στην ένωση του λαιμού με την κοιλιά υπάρχει ταινία. Η κοιλιά διακοσμείται με μια καστανή γραμμή, με ομάδες από κάθετες γραμμές ανάμεσα στις οποίες υπάρχει μια ομάδα με πλάγιες γραμμές, πιθανόν για να καλύψουν το μικρό κενό του χώρου. Έπεται μια καστανή γραμμή και μια ταινία.

Το κωνικό πόδι περιτρέχεται από επάλληλες ταινίες καστανού χρώματος.

Η κάθετη λαβή που συγκρατείται με έναν γόμφο σώζεται τμηματικά και διακοσμείται με γραμμές σε όλο το μήκος της.

Huber, 2003, τομ. II, 30, πιν. 23, 28, 94-95, C37.

122. V 4341 (εικ.114).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 6εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος, με μίκα. Φέρει γάνωμα μαύρο προς καστανό και βιολετί, ματ. Επίχρισμα λευκό, αρκετά σκληρό.

Από το αγγείο σώζεται μόνο τμήμα του λαιμού, το οποίο φέρει παράσταση. Σώζεται το κεφάλι και το άνω τμήμα του σώματος δύο αντιμέτωπων γυναικείων μορφών. Το κεφάλι είναι σχεδιασμένο με περίγραμμα, καστανού προς μαύρου χρώματος για την αριστερή μορφή και καστανό-πορτοκαλί χρώμα για την δεξιά, και αποδοσμένο σε προφίλ. Το ένδυμά τους, βιολετί χρώματος, ήταν διακοσμημένο με ρόδακες αποδοσμένους με λευκό επίχρισμα. Στα χέρια τους, που είναι εκτεταμένα εμπρός κρατούν ένα αντικείμενο βιολετί χρώματος, ορθογώνιου σχήματος, από το οποίο ξεπροβάλλουν δεξιά και αριστερά μικρές γραμμές.

Huber, 2003, τομ. II, 30, πιν. 27, 90, C38.

123. V 4342 (εικ.115).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 9εκ., πάχος 0,4εκ. Πηλός ελαφρώς λεπτός και λείος, με λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα βιολετί προς μαύρο και επίχρισμα λευκό, αρκετά σκληρό.

Από το αγγείο σώζεται μόνο τμήμα του λαιμού, το οποίο φέρει παράσταση. Από τη σκηνή σώζεται μέρος του ενδύματος δύο αντιμέτωπων γυναικείων μορφών. Το άνω

τμήμα του ενδύματος της αριστερής μορφής ποικίλλεται με ρόδακες αποδοσμένους με λευκό επίχρισμα. Αντίθετα, το άνω τμήμα του ενδύματος της δεξιάς μορφής φέρει μικρές στιγμές από λευκό επίχρισμα περιμετρικά του περιγράμματος του, το οποίο είναι κι αυτό αποδοσμένο με λευκό χρώμα.

Huber, 2003, τομ. II, 30, πιν. 27, 90, C39.

124. V 4343 (εικ.116).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 4,2εκ., πάχος 0,3εκ. Πηλός σκληρός, με πολύ λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα καστανό-πορτοκαλί.

Από το αγγείο σώζεται τμήμα του χείλους, όπου φέρει παράσταση, της οποίας διασώζεται μόνο τμήμα του κεφαλιού μιας γυναικείας μορφής στραμμένο προς τα αριστερά, η οποία κρατά ένα κλαδί.

Τρία ακόμη θραύσματα (E/8-216-217, 263, F/800-593) προέρχονται πιθανότατα από αυτό το αγγείο. Εικονίζουν δέντρο αποδοσμένο σαν ραχοκοκαλιά ψαριού, οριοθετημένο από τα αριστερά από μια κάθετη ταινία.

Huber, 2003, τομ. II, 30, πιν. 27, 90, C40.

125. V 4022 (εικ.117-118).

Τόπος εύρεσης: Βόρεια περιοχή θυσιών του Ιερού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, Ερέτρια.

Σωζ. διαστ. ύψος 37,5κ., διαμ. χείλους 12,2εκ., πάχος 0,5εκ. Πηλός καστανό-πορτοκαλί, αρκετά σκληρός, με λεπτή μίκα. Φέρει γάνωμα μαύρο προς καστανό και ερυθρό, καθώς και λευκό επίχρισμα.

Το αγγείο σώζεται τμηματικά από το χείλος μέχρι το πόδι, το οποίο είναι κωνικό. Η κοιλιά είναι μικρή, στρογγυλεμένη και ο λαιμός αρκετά ψηλός σχεδόν ευθύς. Η λαβή είναι κάθετη, πεπλατυσμένη και φέρει δύο γόμφους.

Το χείλος στην εξωτερική επιφάνειά του κοσμείται με γλωσσωτό κόσμημα εναλλάξ μαύρου και ερυθρού χρώματος, φέροντας περίγραμμα από βερνίκι, που όμως έχει ζωγραφιστεί κάπως πρόχειρα.

Στο λαιμό φέρει εικονιστική παράσταση. Εικονίζονται τρεις όρθιες γυναικείες μορφές, οι δύο εκ των οποίων είναι αντιμέτωπες. Η μορφή στα δεξιά τα της σκηνης

είναι μικρότερη σε μέγεθος. Εικονίζεται σε προφίλ προς τα δεξιά. Φορά ένα μακρύ μαύρο ένδυμα, στολισμένο με μια σειρά από στιγμές μόνο σε ένα τμήμα από το άνω μέρος του ρούχου. Τα μαλλιά της φτάνουν μέχρι τον ώμο, ενώ φαίνεται να φορά κάποιο στολίδι στο κεφάλι. Το μάτι της μορφής δηλώνεται με μια στιγμή. Επίσης, έχει αποδοθεί το φρύδι, το αυτί με μια κυματιστή γραμμή, καθώς και το στόμα, αποδοσμένο κι αυτό με κυματιστή γραμμή. Η μορφή κρατά στα χέρια της ένα αντικείμενο, αρκετά πιο ψηλό από αυτήν, το οποίο αποτελείται από ένα μακρύ στέλεχος από το οποίο ξεπροβάλλουν γραμμές (μοιάζει με ψαροκοκκαλιά). Φαίνεται ότι στο πάνω τμήμα του καταλήγει σε ένα στέλεχος κυκλικό, το οποίο, όμως, δεν σώζεται. Το μακρύ στέλεχος διακοσμείται με λευκές στιγμές. Της μορφής αυτής, προηγείται μια άλλη, επίσης αποδοσμένη σε προφίλ προς τα δεξιά, μεγαλύτερου μεγέθους. Το άνω τμήμα του ενδύματος είναι αποδοσμένο με κόκκινο χρώμα και διακοσμείται περιμετρικά με κυματιστές, χαραγμένες, λεπτές γραμμές, ενώ στο κέντρο φέρει δύο ρόδακες από λευκό επίχρισμα. Το κάτω τμήμα αποδίδεται με μαύρο χρώμα και διακοσμείται με μια ζώνη βιολετί χρώματος. Το πρόσωπο της μορφής δε σώζεται. Τα χέρια της, αποδοσμένα με δύο μακριές λεπτές γραμμές, είναι εκτεινόμενα προς τα εμπρός αγγίζοντας την αριστερή μεριά του κεντρικού μοτίβου της σκηνής. Ο όγκος της μορφής είναι κάπως δυσανάλογος, καθώς μειώνεται αισθητά από το ύψος της μέσης και κάτω. Στα δεξιά της σκηνής εικονίζεται μια ακόμη γυναικεία μορφή σε προφίλ, στραμμένη προς τα αριστερά. Το άνω τμήμα του ενδύματός της, κόκκινου χρώματος, κοσμείται με μια καμπύλη λευκή γραμμή στο κέντρο, καθώς και με κυματιστές, χαραγμένες, λεπτές γραμμές περιμετρικά, ενώ το κάτω τμήμα αποδίδεται με μαύρο χρώμα, ενώ στο κατώτερο μέρος του φέρει ζώνη διαφορετικού χρώματος, όμοια με της προηγούμενης μορφής. Τα μαλλιά της φτάνουν στο ύψος του ώμου και φαίνεται να είναι πλεγμένα μάλλον σε μια κορδέλα, ενώ στο πάνω μέρος του κεφαλιού, φέρει κάποιο στολίδι. Το μάτι αποδίδεται με στιγμή, ενώ το αυτί με κυματιστή γραμμή. Τα χέρια της, αποδοσμένα με δύο λεπτές γραμμές είναι υψωμένα και κρατούν τη δεξιά μεριά του κεντρικού αντικειμένου. Το κεντρικό μοτίβο, αποτελείται δεξιά και αριστερά από δύο κάθετες γραμμές, διακοσμημένες με λευκές στιγμές. Στην άνω απόληξή του, και στις δύο πλευρές, καταλήγει σε μια κεφαλή σχήματος ανάποδου δακρύου που φέρει λευκές στιγμές και στο επάνω τμήμα του φέρει δύο απολήξεις σχήματος V.

Πίσω από τη δεξιά μορφή βρίσκεται ένα κατακόρυφο γλωσσωτό κόσμημα. Κάθε γλωσσίδιο φέρει περίγραμμα, ζωγραφισμένο κάπως πρόχειρα με γάνωμα.

Το άνω τμήμα της κατασκευής σώζεται κυρίως στη δεξιά πλευρά. Εσωτερικά, το μοτίβο φέρει διαγώνιες τεμνόμενες γραμμές σχηματίζοντας μικρά διακοσμητικά πλαίσια, το εσωτερικό των οποίων φέρει διακόσμηση από σταυρό και μοτίβα που θα μπορούσαμε να πούμε πως μοιάζουν με ήλιο. Τα δεύτερα μοτίβα επαναλαμβάνονται αριστερά και έξω από το κεντρικό αντικείμενο.

Η σκηνή οροθετείται δεξιά και αριστερά με ένα κατακόρυφο μοτίβο, αποτελούμενο από δύο γραμμές, το εσωτερικό του οποίου φαίνεται να διαχωρίζεται σε μικρά πλαίσια που διακοσμούνται με σταυρούς καθέτους ή πλαγιαστούς. Το ύψος του μοτίβου είναι ανάλογο με το ύψος της σκηνής.

Η κοιλιά διακοσμείται από δύο γραμμές και δυο ταινίες η μια εκ των οποίων φέρει διακόσμηση με ρόδακες αποδοσμένους με λευκό επίχρυσμα. Στο άνω τμήμα της κοιλιάς υπάρχει μια διακοσμητική ζώνη με μοτίβο σχήματος Σ, ενώ ακολουθεί στο κέντρο της κοιλιάς ζώνη με γλωσσωτό κόσμημα αποδοσμένο με ερυθρό και μαύρο χρώμα σε εναλλαγή.

Το πόδι περιτρέχεται από ταινίες.

Huber, 2003, τομ. II, 30-31, πιν. 28, 96-99, C41.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

<i>AAA</i>	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
<i>AD</i>	Αρχαιολογικόν Δελτίον
<i>AE</i>	Αρχαιολογική Εφημερίς
<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>AntK</i>	Antike Kunst
<i>Αρχαιολογία</i>	Αρχαιολογία και Τέχνες, Τριμηνιαίο περιοδικό., Δ.Ο.Λ. [ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΑΕ]
<i>BAR Int.</i>	British Archaeological Reports (International)
<i>BSA</i>	Annual of the British School at Athens
<i>CQ</i>	Classical Quarterly
<i>Έργον</i>	Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>Hesperia</i>	The Journal of the American School of Classical Studies at Athens
<i>Kernos</i>	Kernos. Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique. Διεθνής και διεπιστημονική επιθεώρηση της αρχαίας ελληνικής θρησκείας.
<i>Nikephoros</i>	Zeitschrift für Sport und Kultur im Altertum
<i>ΠΑΕ</i>	Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>ThesCRA</i>	Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum
<i>ZPE</i>	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρικού Ε. – Γουλάκη-Βουτυρά Αλ. – Παπαδοπούλου Ζ. (επιμ.), 2004. *Μουσών Δώρα. Μουσικοί και χορευτικοί απόηχοι από την αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.
- Αντωνίου Αθ., 1990. *Βραυρών. Συμβολή στην ιστορία του ιερού της Βραυρώνας Αρτέμιδος*, Αθήνα.
- Bevan El., 1987. “The goddess Artemis and the dedication of bears in Sanctuaries”, *BSA* 82, 17-21.
- Bianchi U., 1976. *The Greek mysteries, (Iconography of religions. Section XVII,3)*, Leiden.
- Blundell S. – Williamson M. (eds), 1998. *The sacred and the feminine in ancient Greece*, London.
- Boardman J., 1952. “Pottery from Eretria”, *BSA* 47, 1-48.
- Boardman J. - Price M., 1980. “The Late Geometric pottery”, *Lefkandi I*, London, 57-79.
- Boardman J., 2001. *Πρώιμη ελληνική αγγειογραφία. 11^{ος} – 6^{ος} αιώνας π.Χ.*, Αθήνα.
- Boardman J., 2001α. *Αθηναϊκά μελανόμορφα αγγεία*, Αθήνα.
- Boardman J. – Mannack T. – Wagner C. – Vikela E. – Forsén B., 2004. “Greek votive objects”, στο *ThesCRA I*, The Paul J. Paul Getty Museum, Los Angeles, 281-318.
- Bonfante E.L., 1989. “Nudity as a costume in Classical art”, *AJA* 93.no.1, 543-570.
- Brulotte E.L., 1994. *The placement of votive offerings and dedications in the Peloponnesian sanctuaries of Artemis*, vol.I-II, diss. University of Minnesota, Ann Arbor.
- Burkert W., 1993. *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, Αθήνα.
- Calame C., 2001. *Choruses of young women in ancient Greece: their Morphology, religious role and social functions*, Lanham.
- Calame C., 2002. “Offrandes à Artémis Braurônia sur l’Acropole: rites de puberté ? », στο Gentili B. – Perusino F. (eds.), *Le orse di Brauron. Un rituale di iniziazione femminile nel santuario di Artemide*, Pisa, 38-102.

- Cleland L., 2005. "The Brauron clothing catalogues : text, analysis, glossary and translation", *BAR-IS* 1428, Oxford.
- Cole S. G., 1984. "The social function of rituals of maturation: the Koureion and the Arkteia", *ZPE* 55, 233-244.
- Cole S.G., 2004. *Landscape, gender and ritual play*, Berkeley.
- Cosi Dario M. (ed.), 2001. *L'arkteia di Brauron e i culti femminili : materiali della giornata di approfondimento organizza*, Bologna.
- Delavaud-Roux M.-H., 1994. *Les danses pacifiques en Grèce antique*, Publications de l'Université de Provence.
- Δελιγιώργη – Αλεξοπούλου Χ., 1985. «Σπήλαια της Αττικής αφιερωμένα στη λατρεία του θεού Πάνα», *Αρχαιολογία* 15, 45-54.
- Dillon M., 2002. *Girls and women in classical Greek religion*, London & NY.
- Ducrey P. – Fachard S. – Knoepfler D. – Theurillat Th. – Wagner D. – Ζάννης Αγγ. (επιμ.), 2004. *Ερέτρια. Οδηγός της Αρχαίας πόλης*, Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα.
- Ευστρατίου Κλ., 1991. «Ο ναός της Ταυροπόλου Αρτέμιδος στη Λούτσα», *Αρχαιολογία* 39, Αθήνα, 72-73.
- Θέμελης Π.Γ., 1969. «Ερετριακά», *ΑΕ*, 143-178.
- Faraone C., 2003. "Playing the bear and fawn for Artemis: female initiation or Substitute sacrifice?", στο *Initiation in ancient Greek rituals and narratives: new critical perspectives*, London & NY, 43-68.
- Giuman M., 2002. "Risplenda come un croco perduto in mezzo a un polveroso prato. Croco e simbologia liminare nel ritual dell' *arkteia* di Brauron", στο Gentili B. – Perusino F. (eds.), *Le orse di Brauron. Un rituale di iniziazione femminile nel santuario di Artemide*, Pisa, 79-102.
- Goff B., 2004. *Citizen Bacchae. Women's ritual practice in Ancient Greece*, Los Angeles & London.
- Gordon R. L. (eds), 1981. *Myth, religion and society*, Cambridge.
- Hamilton R., 1989. "Alcman and the Athenian *Arkteia*", *Hesperia* 58, 449-472.
- Huber, S., 2003. *Eretria XIV: fouilles et recherches. L'aire sacrificielle au nord du Sanctuaire d'Apollon Daphnéphoros: un rituel des époques géométrique et archaïque*, τομ.1-2.
- Kahil L., 1965. "Autour de l'Artémis attique", *AntK* 8, 20-33.

Kahil L., 1977. "L'Artemis de Brauron: Rites et mystère", *AntK* 20, 86-98.

Kahil L., 1979. "La déesse Artemis: Mythologie et iconographie", στο *Greece and Italy in the classical world. Acta of the XI international Congress of Classical archaeology*, London, 73-87.

Kahil L., 1981. "Le "craterisque" d'Artemis et le Brauronion de l'Acropole", *Hesperia* 50, no.3, 253-163.

Kahil L., 1983. "Mythological repertoire of Brauron", *Ancient Greek art and iconography*, Madison, 231-244.

King H., 1983. "Bound to bleed: Artemis and Greek Women", στο *Images of women in antiquity*, Cameron A. - Kurth A. (eds), London, 109-127.

Κοντής Ι.Δ., 1967. «Άρτεμις Βραυρωνία», *ΑΔ* 22, 156-206.

Lonsdale St. H., 1993. *Dance and ritual play in Greek religion*, Baltimore and London.

Marinatos N., 2002. "The *Arkteia* and the gradual transformation of the maiden into a woman" στο Gentili B. – Perusino F. (επιμ.), *Le orse di Brauron. Un ritual di iniziazione nel santuario di Artemide*, 29-42.

Mazarakis Ainian Al., 2009. "Réflexions préliminaires sur les systèmes votifs aux sanctuaires de Kythnos", στο Prêtre Cl. (ed.), *Le donateur, l'offrande et la déesse. Systèmes votifs des sanctuaires de déesses dans le monde grec. Actes du 31e colloque international organisée par l'URM Halma-Ipel*, (Kernos Supplement 23), 287-318.

Μαζαράκης Αινιάν Αλ. – Μητσοπούλου Χρ., 2007. «Από την επιφανειακή έρευνα στην ανασκαφή: Το ιερό της αρχαίας Κύθνου», *Έπαθλον. Αρχαιολογικό Συνέδριο προς τιμήν του Αδώνιδος Κ. Κύρου. Πόρος, 7-9 Ιουνίου 2002*, τομ. Α, 307-333.

Mejer J., 2009. "Artemis in Athens", στο *From Artemis to Diana. The Goddess of man and beast*, Acta Hyperborea, τομ.12, 61-78.

Mejer J., 2009α. "A note on a dedication to Artemis in Kalydon", στο *From Artemis to Diana. The Goddess of man and beast*, Acta Hyperborea, τομ.12, 79-82.

Miller St. D., 2004. *Ancient Greek athletics*, New Haven and London.

Mitsopoulou Chr., 2010. "De nouveaux *Kernoï* pour *Kernos*... Réévaluation et mise à jour de la recherche sur les vases de culte éleusiniens", στο *Kernos* 23, 145-178.

Montepaone Cl., 2002. “Ifigeneia a Brauron”, στο Gentili B. – Perusino F. (επιμ.), *Le orse di Brauron. Un ritual di iniziazione nel santuario di Artemide*, Pisa, 65-77.

Nielsen, I., 2009. “The sanctuary of Artemis Brauronia. Can architecture and iconography help to locate the settings of the rituals?”, στο *From Artemis to Diana. The Goddess of man and beast*, Acta Hyperborea, τομ.12, 83-116.

Παλαιοκρασσά Λ., 1991. *Το ιερό της Αρτέμιδος Μουνιχίας*, Αθήνα.

Parisinou Ev., 2000. *The light of the Gods. The role of light in archaic and classical Greek cult*, London.

Parisinou Ev., 2004. “The ‘language’ of female hunting outfit in ancient Greece”, στο Llewellyn-Jones L. (eds), *Women’s dress in the ancient Greek world*, London.

Παπαδημητρίου, Ιωαν., 1958. «Βραυρών και Αλαί Αραφηνίδες», *Έργον* 1957, Αθήνα, 20-37.

Παπαδημητρίου Ιωαν., 1960. «Εργασίαι εν Βραυρώνι», *ΠΑΕ* 1955, Αθήνα, 118-120.

Παπαδημητρίου, Ιωαν., 1961α. «Ανασκαφαί εν Βραυρώνι», *ΠΑΕ* 1956, Αθήνα, 73-89.

Παπαδημητρίου, Ιωαν., 1961β. «Βραυρών», *Έργον* 1960, Αθήνα, 21-30.

Παπαδημητρίου, Ιωαν., 1962. «Βραυρών», *Έργον* 1961, Αθήνα, 20-37.

Pedley J., 2005. *Sanctuaries and the sacred in the ancient greek world*, Cambridge.

Peppas-Delmouzou D., 1988a. “The Theoria of Brauron”, *Early Greek cult practice. Proceedings of the Fifth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 26-29 June 1986*, Stockholm, 254-257.

Peppas-Delmouzou D., 1988b. “Autour des inventaires de Brauron”, *Comptes et inventaires dans la cité grecque*, Geneva, 323-355.

Rhodes R.F. – Dobbins J.J., 1979. “The sanctuary of Artemis Brauronia on the Athenian Acropolis”, *Hesperia* 48.no 4, 325-341.

Rouse W.H.D., 1902. *Greek votive offerings. An essay in the history of Greek religion*, Cambridge.

Scanlon Th.F., 1990. “Race or Chase at the Arkteia of Attica”, *Nikephoros* 3, 73-120.

Sinding-Larsen St., 1984. *Iconography and ritual: a study of analytical perspectives*, Oslo.

Smith T. J., 2004. “Festival? What festival? Reading dance imagery as evidence”, στο *Games and festivals in Classical Antiquity*. BAR Int. 1220, Oxford, 9-23.

Sourvinou-Inwood C., 1988. *Studies in Girls Transitions: Aspects of the Arkteia and age representation in attic iconography*, Athens.

Stewart An., 2003. *Τέχνη, επιθυμία και σώμα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.

Themelis P. G., 2002. “Contribution to the topography of the sanctuary at Brauron”, στο Gentili Br. – Perusino Fr. (επιμ.), *Le orse di Brauron. Un rituale di iniziazione femminile nel santuario di Artemide*, Pisa, 103-116.

Threpsiades J.- Vanderpool E., 1964. “Themistokles' Sanctuary of Artemis Aristoboule”, *AA* 19, 26-36.

Torelli M., 2002. “Divagazioni sul tema della palma. La palma di Apollo e la palma di Artemide”, στο Gentili Br. – Perusino Fr. (επιμ.), *Le orse di Brauron. Un rituale di iniziazione femminile nel santuario di Artemide*, Pisa, 139-151.

Van Straten F., 1992. “Votives and votaries in Greek sanctuaries”, στο Schachter A. et al. (éds), *Les sanctuaire greg*, Genève, 247-290.

Walbank B. M., 1981. “Artemis bear-leader”, *CQ* 31, no.2, 276-281.

Τραυλός Ιωαν., 1936-1937. «Το σπήλαιο του Πανός στο Δαφνί», *AE*, 391- 408.

ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Acr. 621a

2. Acr. 621c

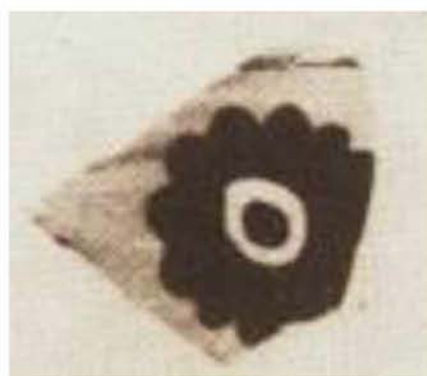
3. Acr. 621h

4. Acr. 621 d

5. Acr. 621b

6. Acr. 621g

7.572

8.5

9.568

10.7

11. 548

12. 10

13. 570

14. ΜΠ 5422

15. ΜΠ 5423

16. ΜΠ 5424

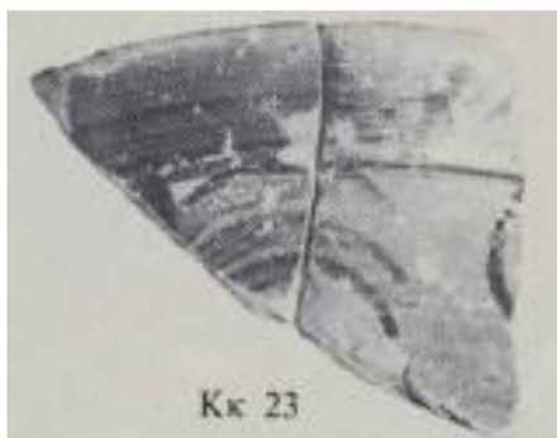
17. ΜΠ 5425 (α)

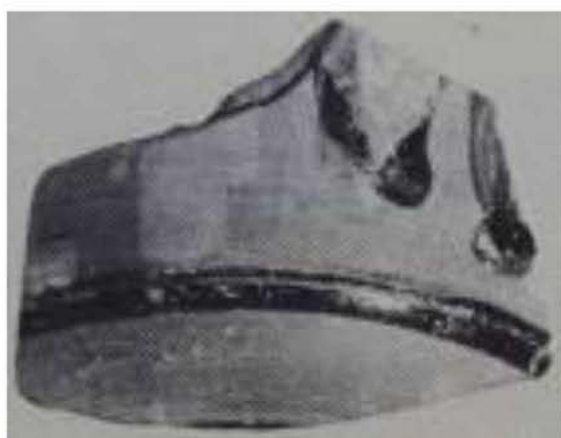
18. ΜΠ 5425 (β)

19. ΜΠ 5425 (γ)

20. ΜΠ 5425 (δ)

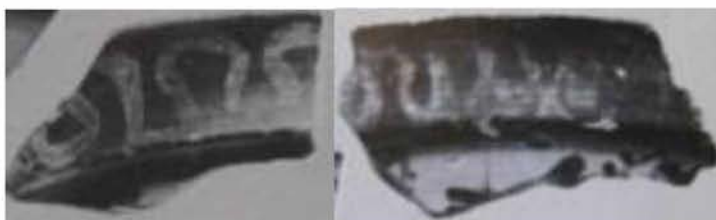
21. ΜΠ 5425 (ε)

22. ΜΠ 5426 (α)

23. ΜΠ 5426 (β)

24. ΜΠ 5426 (γ)

25. ΜΠ 5426 (δ)

26. ΜΠ 5426 (ε)

27. ΜΠ 5426 (στ)

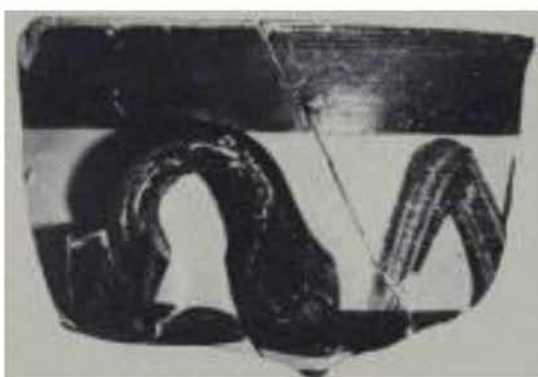
28. ΜΠ 5427

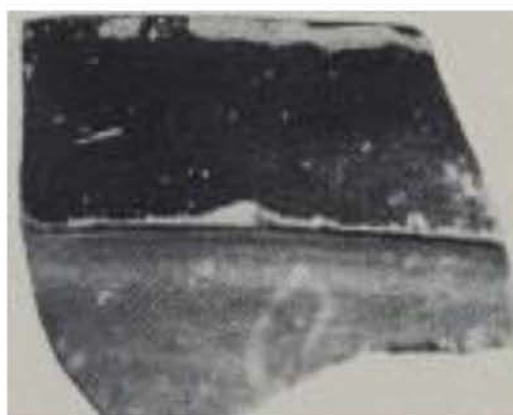
29. ΜΠ 5428 (α)

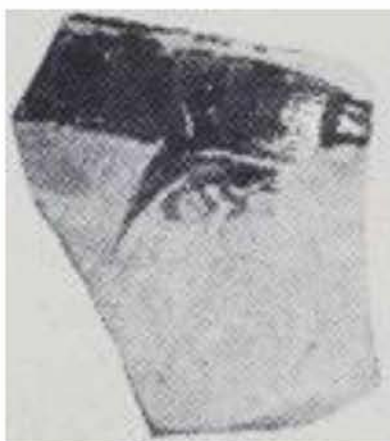
30. ΜΠ 5428 (β)

31. ΜΠ 5428 (γ)

32. ΜΠ 5428 (δ)

33. ΜΠ 5428 (ε)

34. ΜΠ 5428 (η)

35. ΜΠ 5428 (θ)

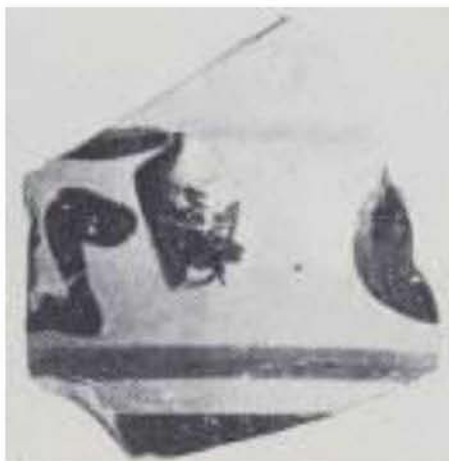
36. ΜΠ 5428 (ια)

37. ΜΠ 5428 (ιβ)

38. ΜΠ 5428 (ιγ)

39. ΜΠ 5428 (ιδ)

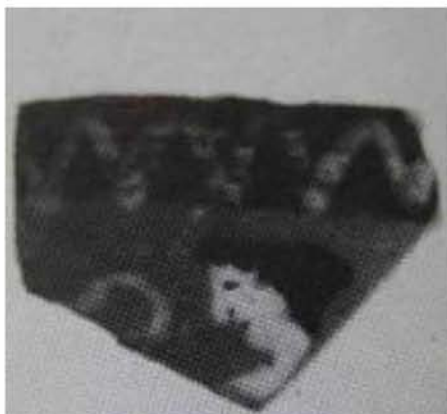
40. ΜΠ 5428 (ιε)

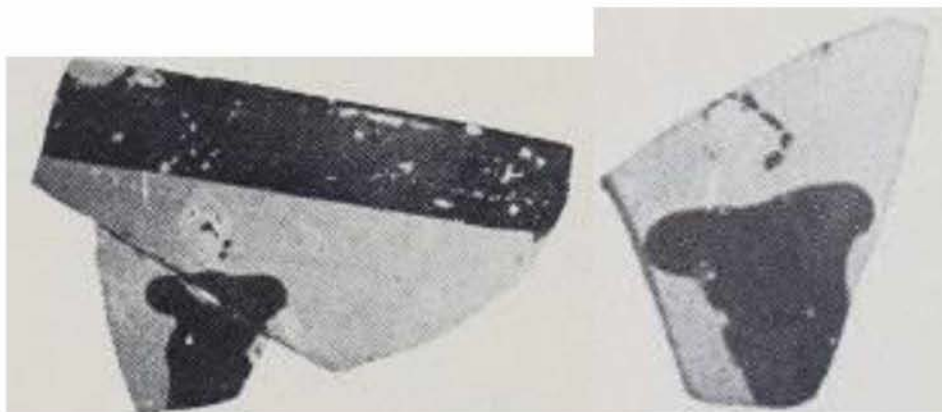
41. ΜΠ 5428 (ιζ)

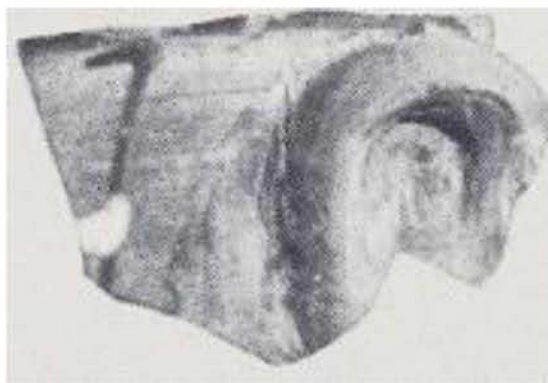
42. ΜΠ 5429 (α)

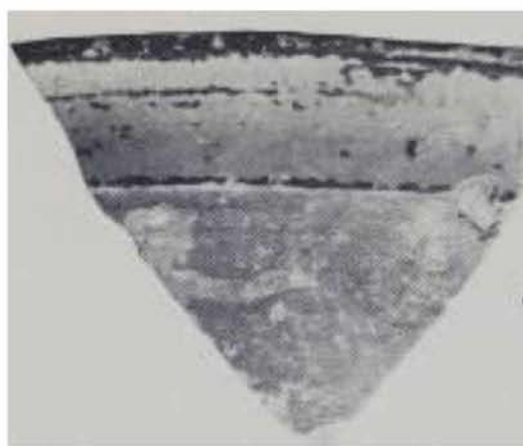
43. ΜΠ 5429 (β)

44. ΜΠ 5429 (γ)

45. ΜΠ 5429 (δ)

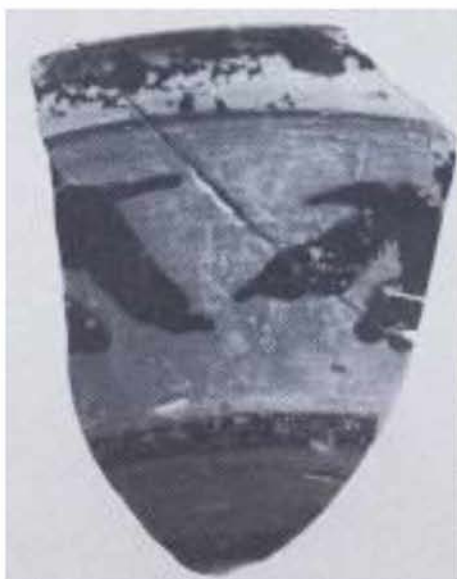
46. ΜΠ 5429 (ε)

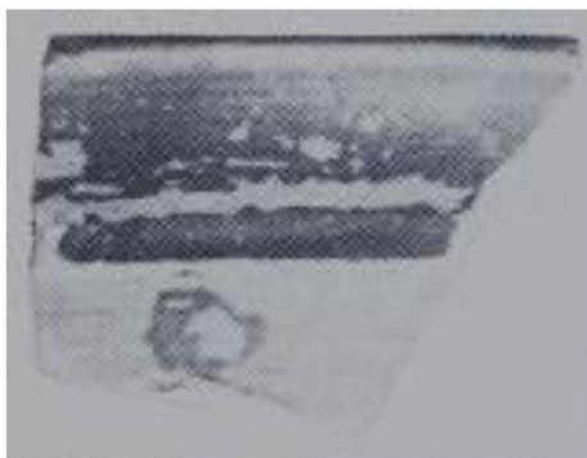
47. ΜΠ 5429 (στ)

48. ΜΠ 5429 (ζ)

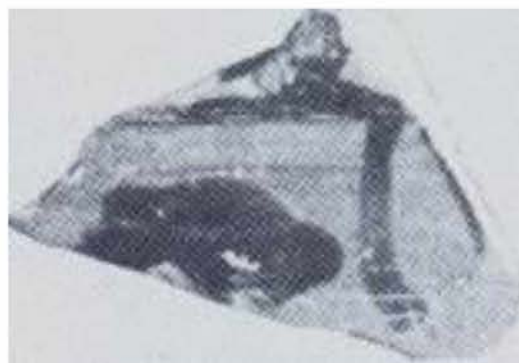
49. ΜΠ 5429 (η)

50. ΜΠ 5429 (θ)

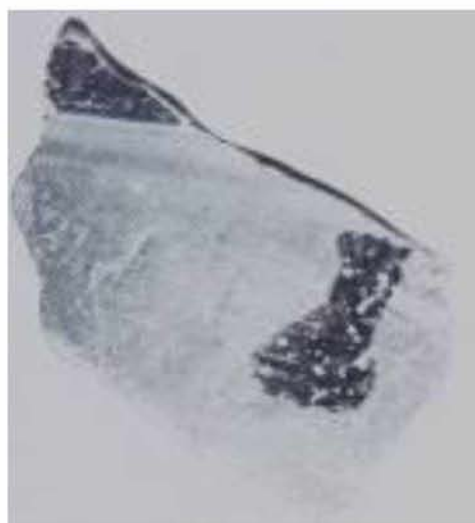
51. ΜΠ 5429 (ι)

52. ΜΠ 5429 (ια)

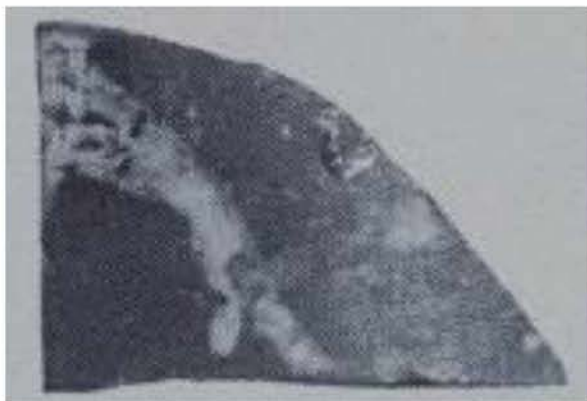

53. ΜΠ 5429 (ιβ)

54. ΜΠ 5429 (ιγ)

55. ΜΠ 5429 (ιδ)

56. ΜΠ 5429 (ιε)

57. ΜΠ 5429 (ιστ)

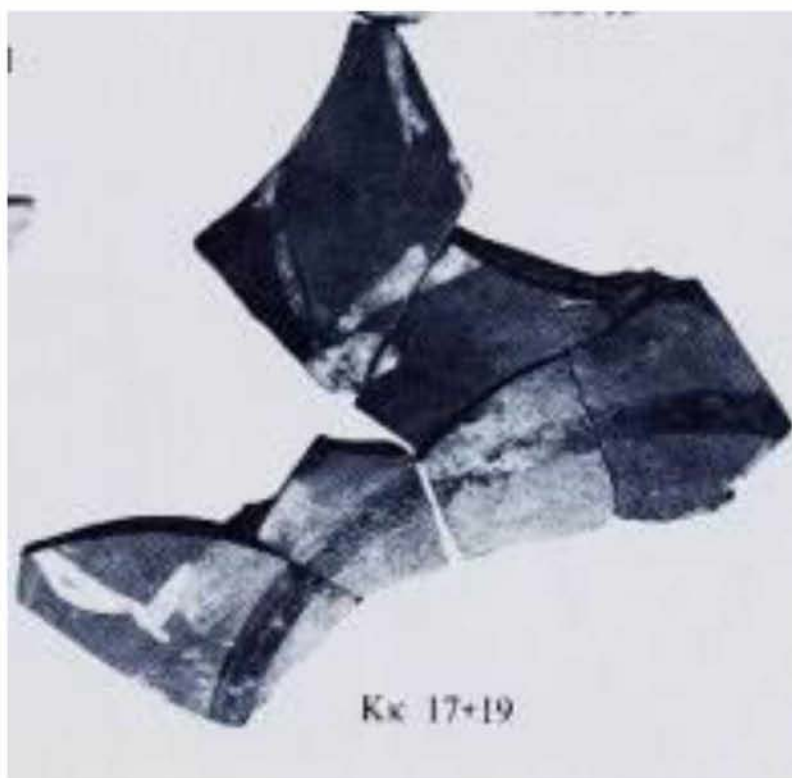
58. ΜΠ 5429 (ιζ)

59. ΜΠ 5429 (ιη)

60. ΜΠ 5429 (ιθ)

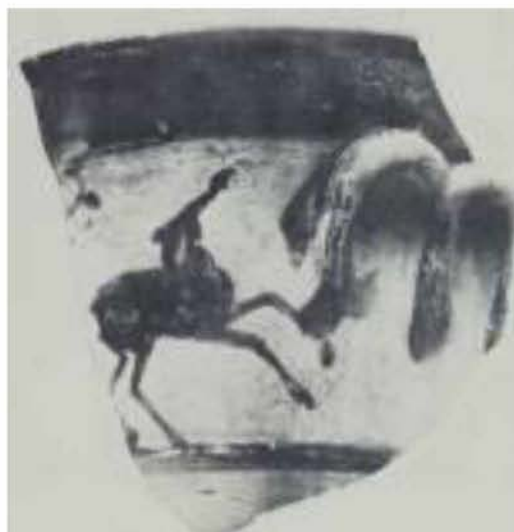
61. ΜΠ 5430 (α) + ΜΠ 5430 (γ)

62. ΜΠ 5430 (β)

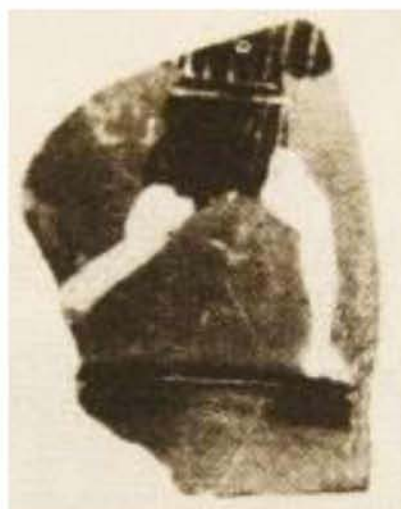

63. ΜΠ 5431

64. ΕΜ 20573

65. ΕΜ 20575

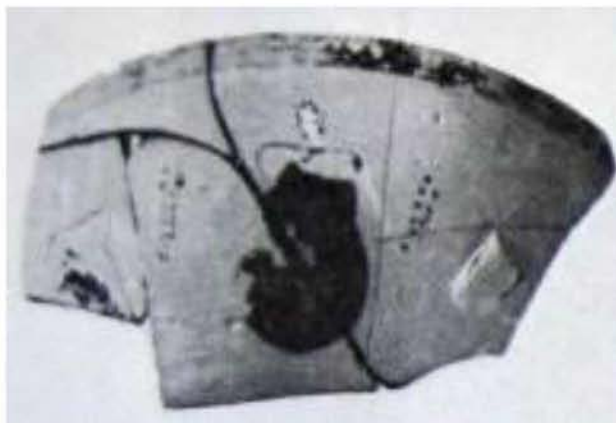

66. Ρ 14550

67. Ρ 128

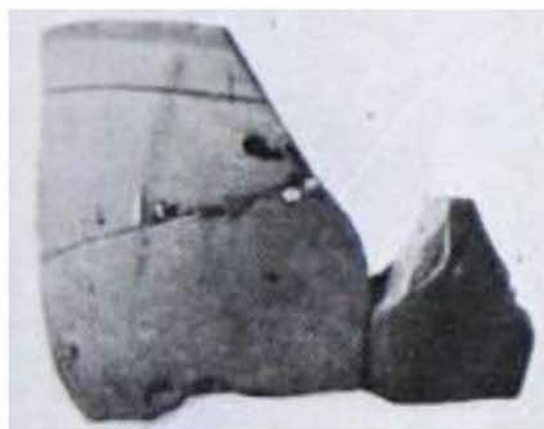
68. P 27342

69. 933

70. 934

71. 935

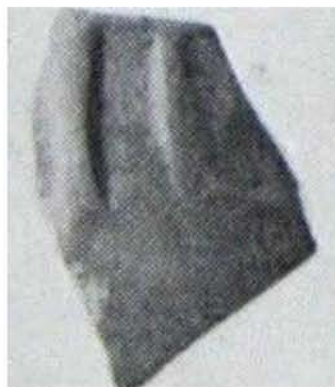
72. 936

73. 937

74. 938

75. 939

76. V 4400

77. V4541

78. V 4399

79. V 4417

80. V4418

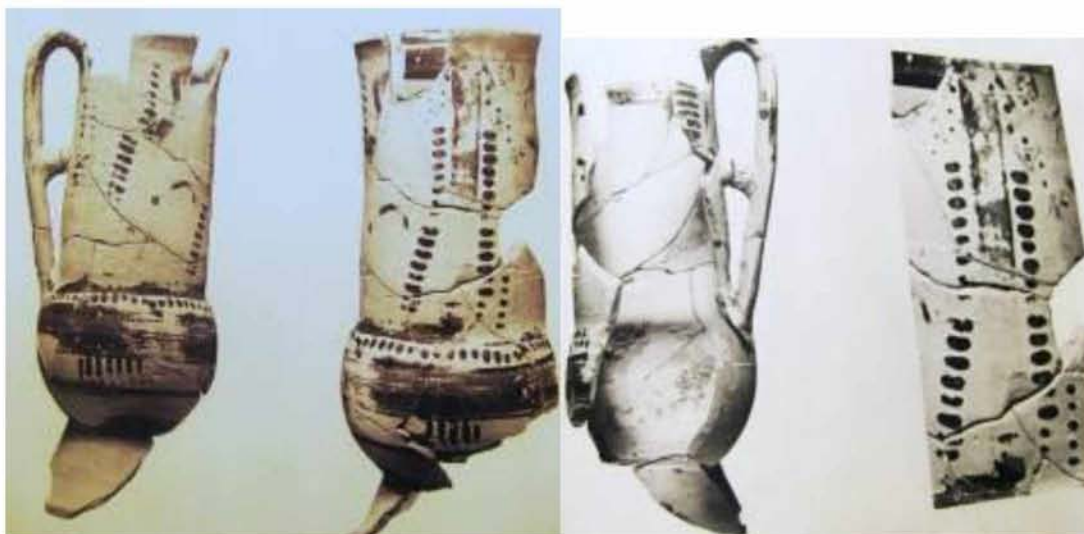
81. F/800- 664.6

82. F/800- 604.7

83. V 4141

84. V 4139

85. V 4139

86. V 4140

87. V 4345

88. V 4529

89. V 4531

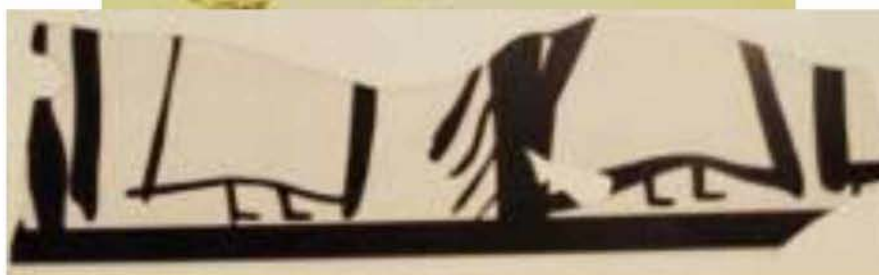

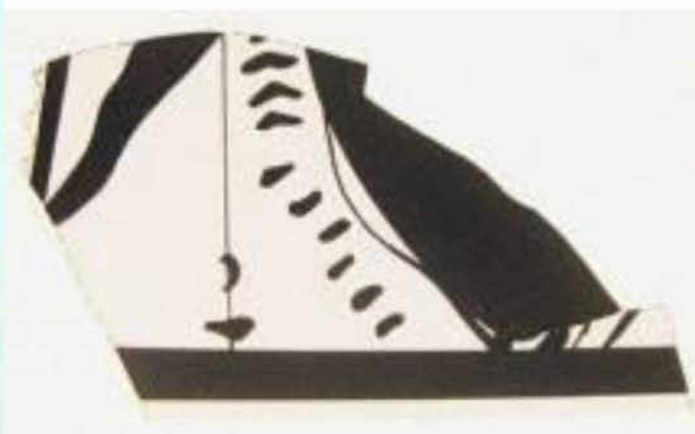
90. V 4396

91. V 4340

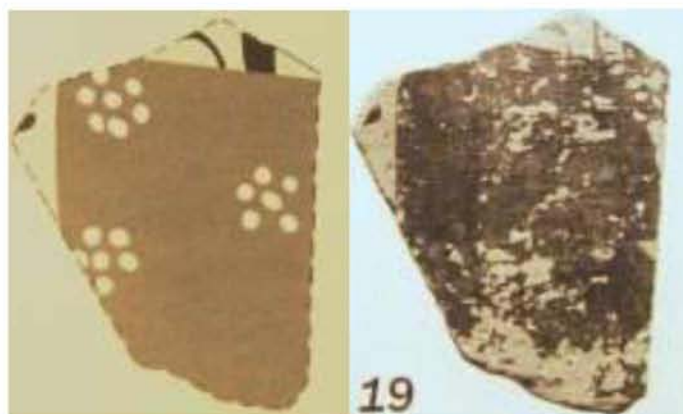
92. V 4346

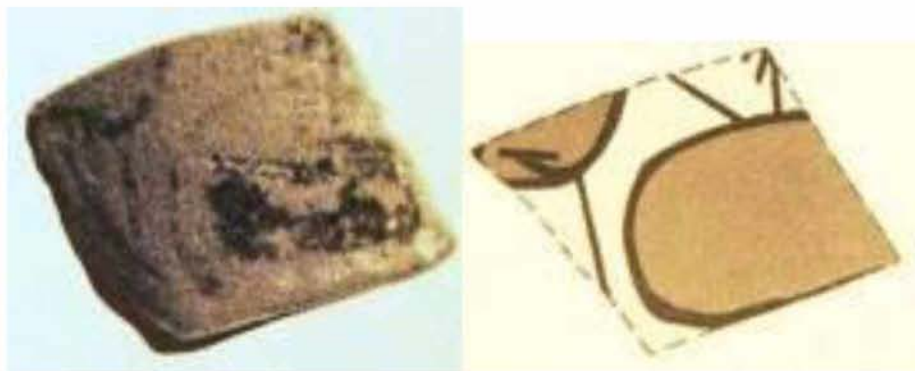
93. V 4344

94. F/800- 554.8

95. F/800- 609.2

96. F/800- 664.3

97. V 4527

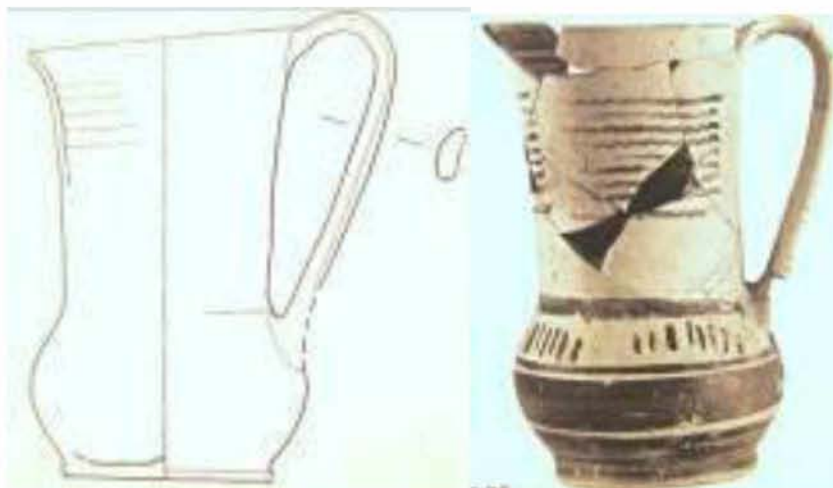
98. V 4528

99. F/800- 559.2.1

100. V 4058

101. V 4059

102. V 4053

103. V 4046

104. V 4048

105. V 4050

106. V 4051

107. V 4054

108. V 4033

109. V 4063

110. V 4047

111. E/8-263.13

112. V 4049

113. V 4049

114. V 4341

115. V 4342

116. V 4343

117. V 4022

118. V 4022

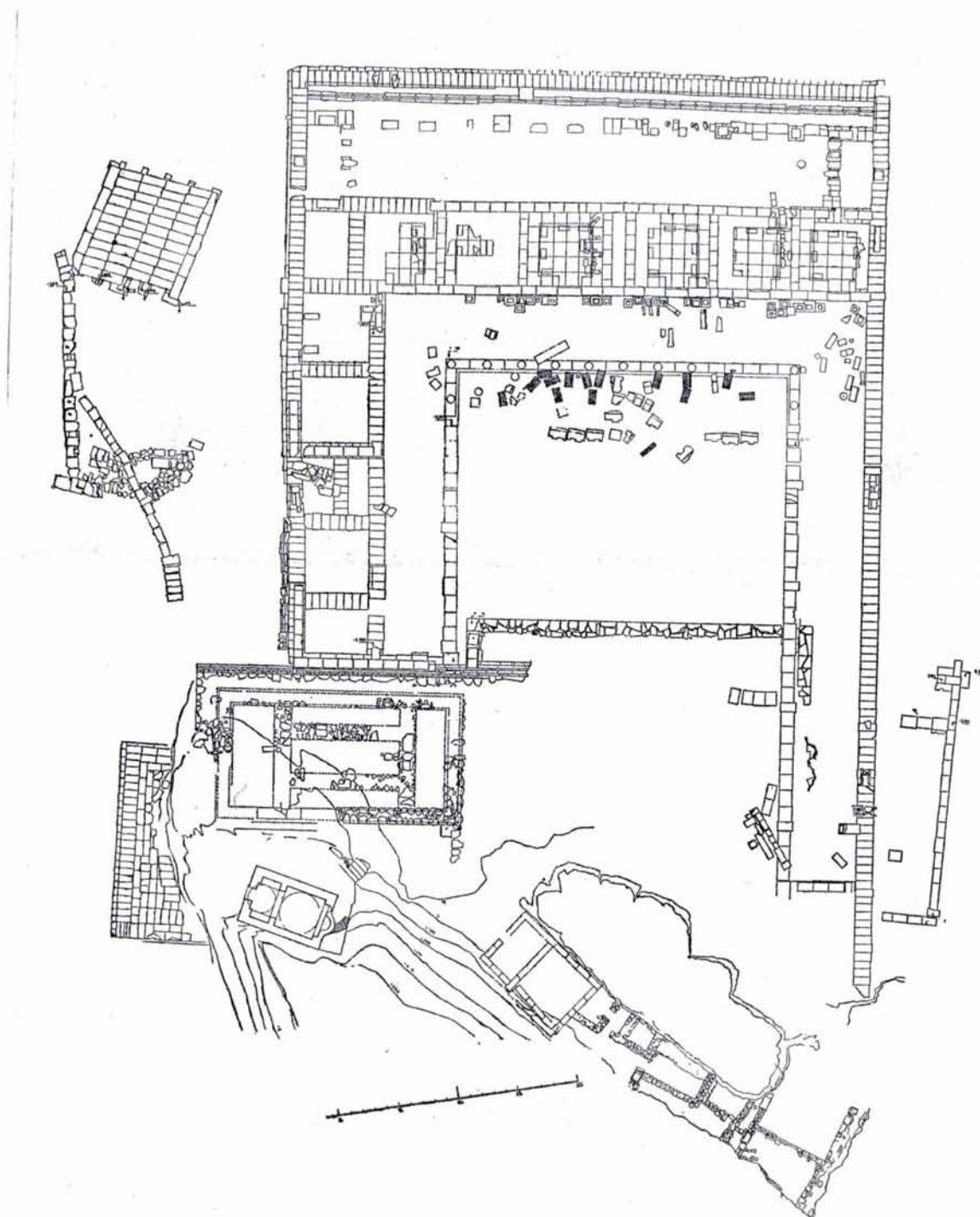
119. 564

Groupe	Catégorie	Numéro	Fosse 49										Couches de dépôts									
A	Décor géométrique	C 1																				
		C 2																				
		C 3																				
		C 4																				
		C 5																				
		C 6																				
		C 7																				
	Décor figuré	C 8																				
		C 9																				
		C 10																				
		C 11																				
		C 12																				
		C 13																				
		C 14																				
		C 15																				
		C 16																				
		C 17																				
		C 18																				
		C 19																				
		C 20																				
	Pieds	C 21																				
		C 22																				
		C 23																				
		C 24																				
B	Décor géométrique	C 25																				
		C 26																				
		C 27																				
		C 28																				
		C 29																				
		C 30																				
		C 31																				
	C 32																					
	Décor figuré	C 33																				
		C 34																				
C 35																						
Décor figuré	C 36																					
	C 37																					
	C 38																					
	C 39																					
Décor figuré	C 40																					
	C 41																					
Ensembles archéologiques			480	481	482	483	484-485	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	

120. ΠΙΝΑΚΑΣ 1

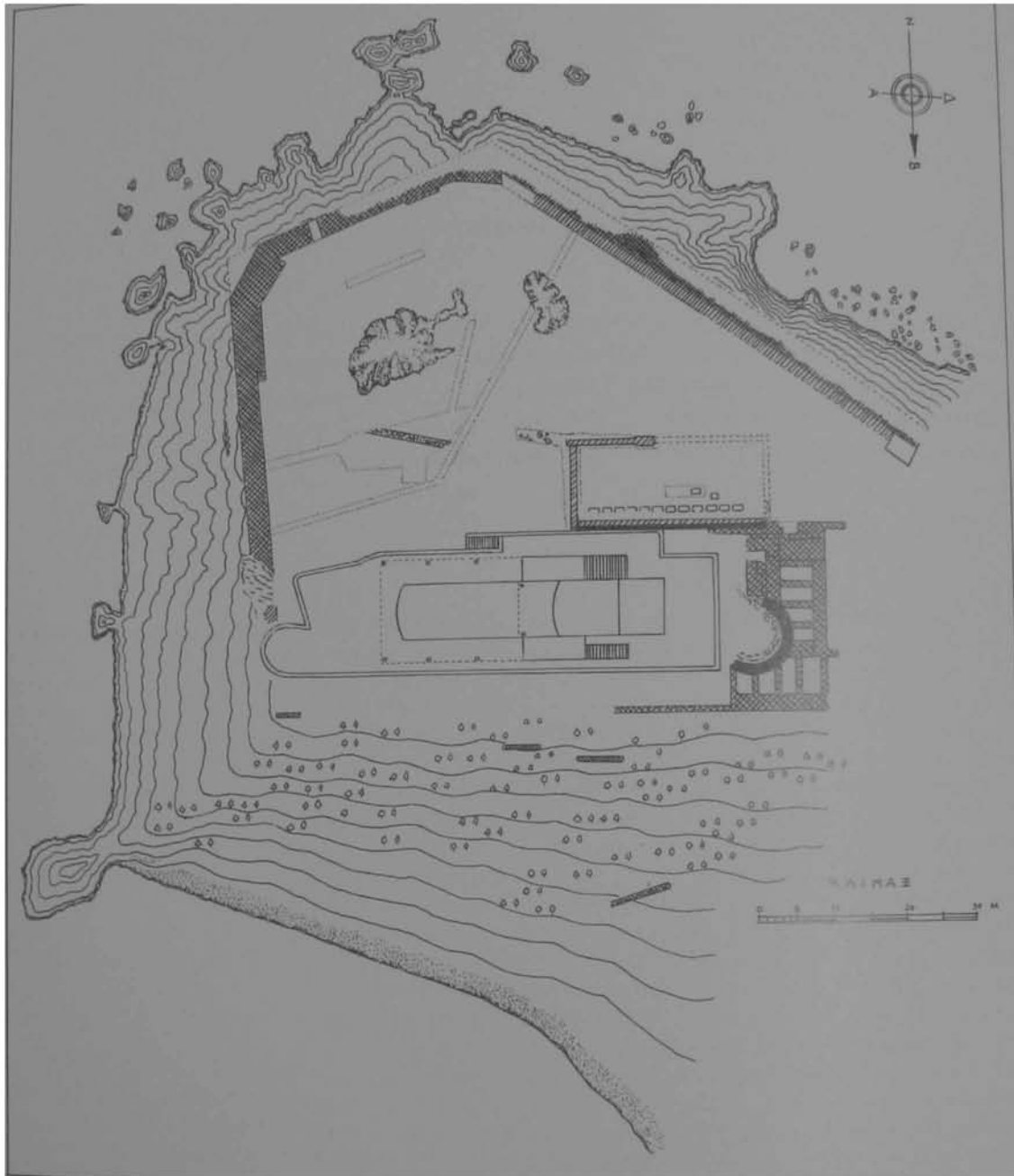
ΚΑΤΟΨΕΙΣ

ΚΑΤΟΨΗ 1

Σχεδιαστική κάτοψη της μέχρι του 1963 ανασκαφής του ιερού της Αρτέμιδος
Βραυρωνίας. (Κοντή 1967, 169, σχεδ.1)

ΚΑΤΟΨΗ 2

Κάτοψη του ιερού της Αρτέμιδος Μονυχίας μαζί με το κτίριο του Ναυτικού Ομίλου.
(Παλαιοκρασσά, 1991, εικ.1)

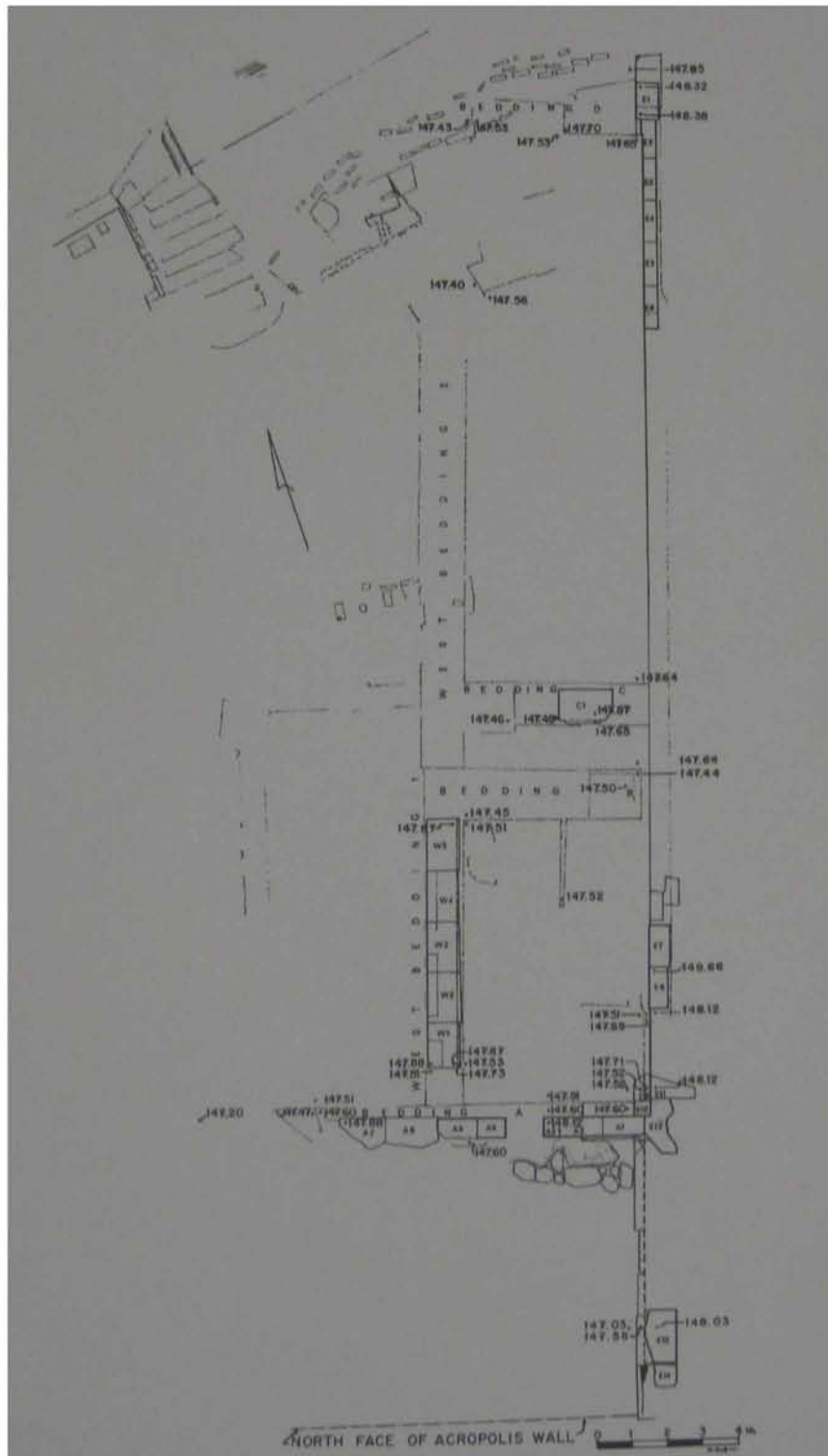
ΚΑΤΟΨΗ 3

Το ανατολικό σκέλος του παράκτιου τείχους και το άκρο της Τάφρου Α-Α2 του ιερού της Αρτέμιδος Μουνιχίας (Παλαιοκρασσία, 1991, πιν.1α)

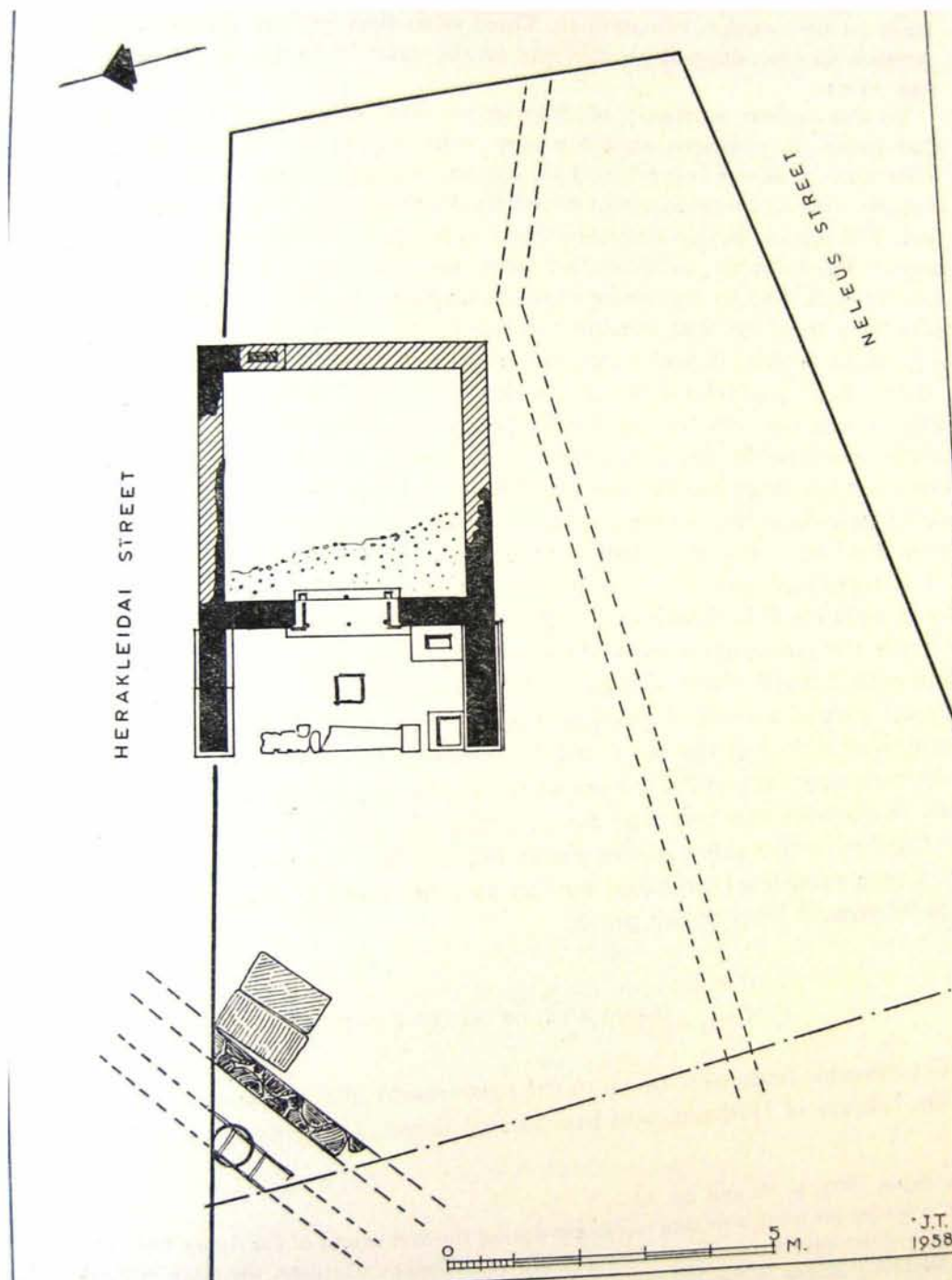

ΚΑΤΟΨΗ 4

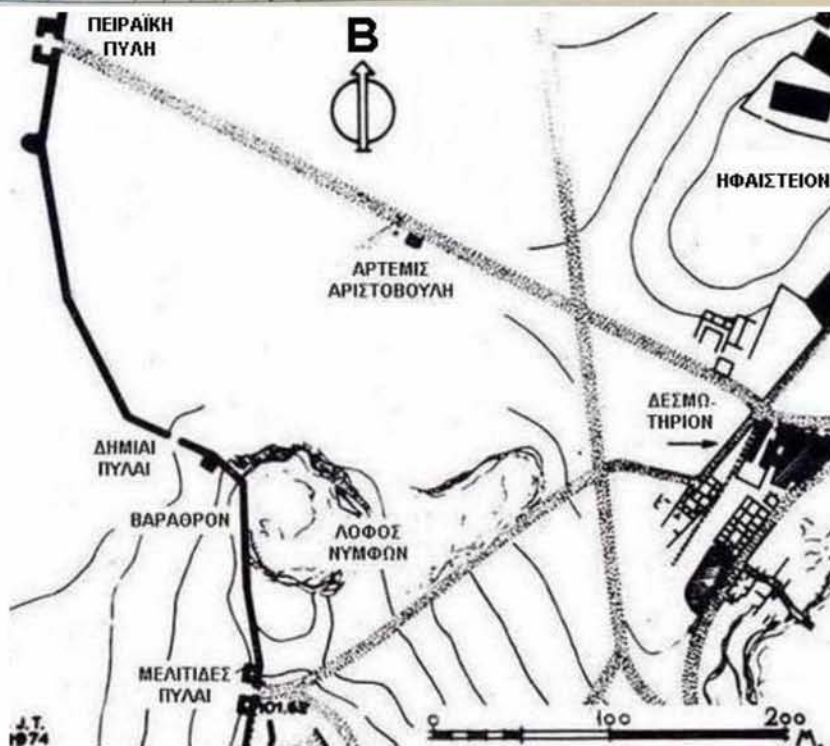
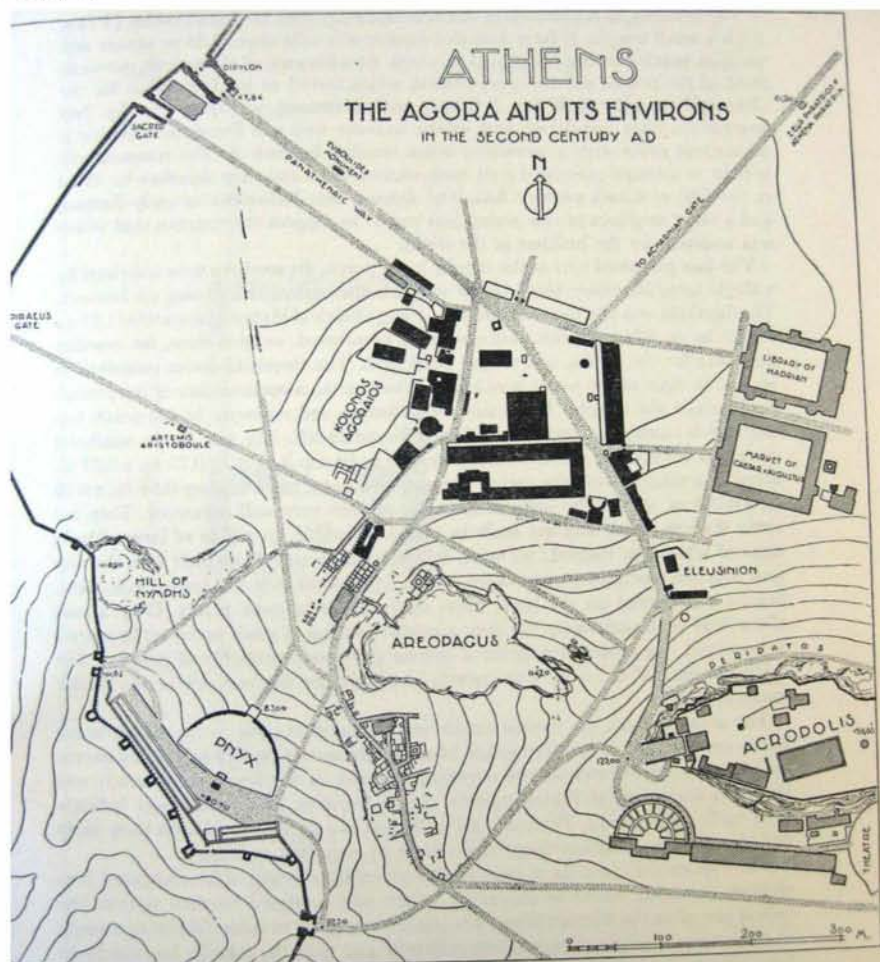
Κάτοψη του ιερού της Αρτέμιδος Βραυρωνίας στην Ακρόπολη
(Rhodes – Dobbins, 1979, πιν.81)

ΚΑΤΟΨΗ 5

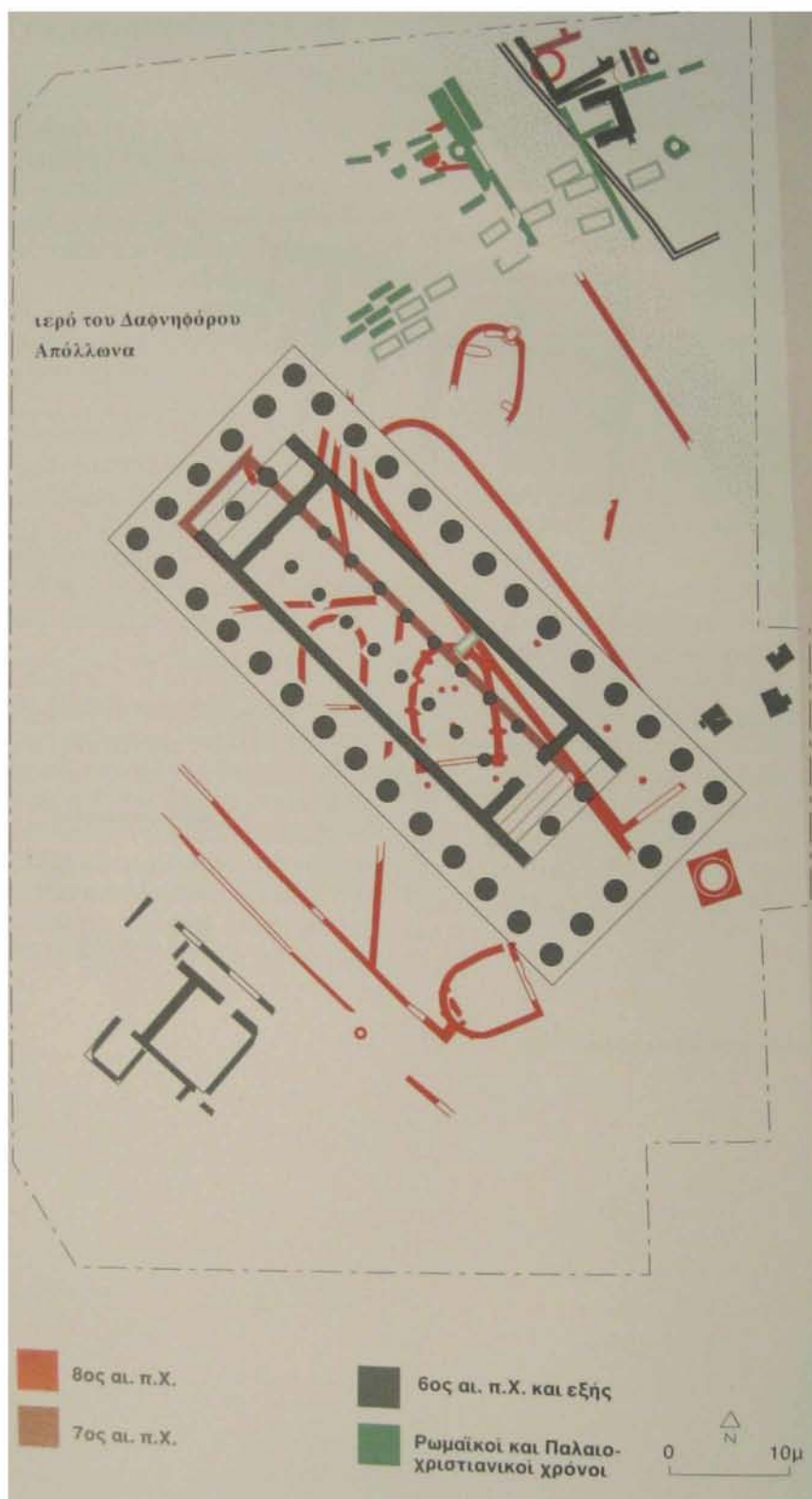
Κάτοψη του ναού της Αρτέμιδος Αριστοβούλης.
(Threpsiades – Vanderpool, 1965, 29, σχ.2)

ΚΑΤΟΨΗ 6

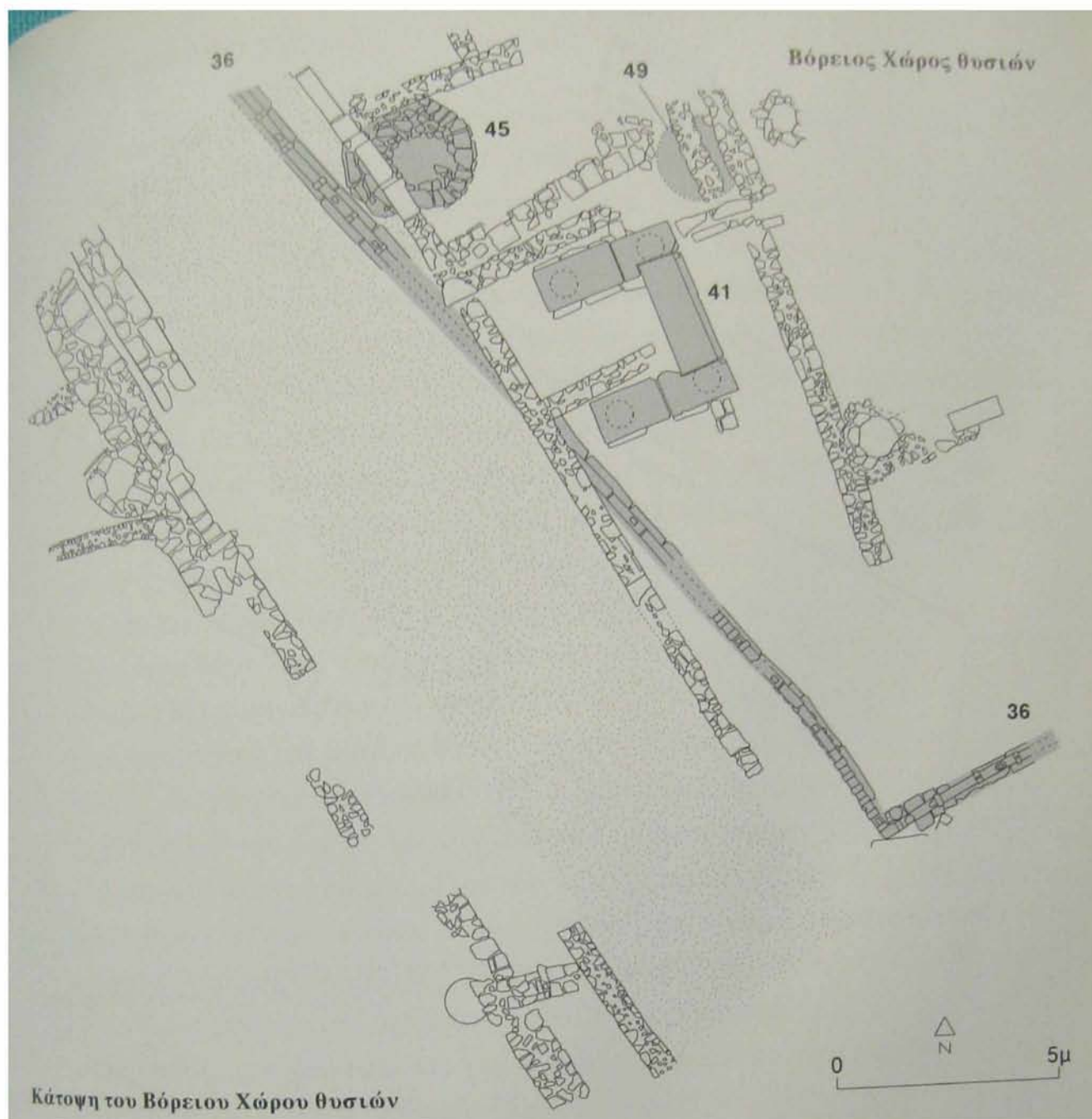
Ναός Ἀρτεμις Ἀριστοβούλης σε σχέση με την Αγορά των Αθηνών
(Threpsiades – Vanderpool, 1965, 29, σχ.1)

ΚΑΤΟΨΗ 7

Ιερό Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Ερέτρια
(Ducrey – Fachard – Knoepfler – Theurillat – Wagner – Ζάννης, 2004, 226)

ΚΑΤΟΨΗ 8

Κάτοψη του Βόρειου Χώρου Θυσιών στο Ιερό του Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Ερέτρια.
(Ducrey – Fachard – Knoepfler – Theurillat – Wagner – Ζάννης, 2004, 239)

- 36. Αγωγός υδροδότησης της δημόσιας κρήνης
- 41. Κλασικό-Ελληνιστικό Μνημείο
- 45. Κυκλικός Βωμός
- 49. Αρχαϊκός Λάκκος

ΚΑΤΟΨΗ 9

Βωμός στο Βόρειο Χώρο Θυσιών του Ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Ερέτρια. (Ducrey – Fachard – Knoepfler – Theurillat – Wagner – Ζάννης, 2004, 239)